

**ПОЛИЦЕЙСКИ ПРОВЕРКИ
И ИЗПОЛЗВАНЕ
НА ЕТНИЧЕСКИ ПРОФИЛИ
В БЪЛГАРИЯ**

CSD АНАЛИЗИ/REPORTS:

1. България и структурните фондове на Европейския съюз. С., 1999.
ISBN 954-477-050-X
2. Структурните фондове на Европейския съюз: кратко ръководство. С., 1999.
ISBN 954-477-036-4
3. Социални проблеми на присъединяването на България към Европейския съюз. С., 1999.
ISBN 954-477-052-6
4. Подготовка за преговори за членство на България в Европейския съюз. С., 1999.
ISBN 954-477-056-9
5. Присъединяването на България към Европейския съюз: ролята на политическите партии. С., 1999.
ISBN 954-477-054-2
6. Българският капиталов пазар в контекста на присъединяването към Европейския съюз. С., 1999.
ISBN 954-477-058-5
7. Корупция и контрабанда: мониторинг и превенция. С., 2000.
ISBN 954-477-077-1
8. Корпоративно управление и контрол в България. С., 2000.
ISBN 954-477-083-6
9. Корупция и контрабанда: мониторинг и превенция.
Второ преработено и допълнено издание. С., 2000.
ISBN 954-477-086-0
10. Контрабандните канали в Югоизточна Европа. С., 2002.
ISBN 954-477-098-4
11. Корупция, контрабанда и институционална реформа. С., 2002.
ISBN 954-477-100-X
12. Пазарът на наркотици в България. С., 2003.
ISBN 954-477-111-5
13. Партньори в престъпността: Рисковете от симбиозата между сектора за сигурност и организираната престъпност в Югоизточна Европа. С., 2004.
ISBN 954-477-114-X
14. Българският износ на оръжие: Оценка на контролния механизъм върху експорта на малки оръжия и леко въоръжение. С., 2004.
ISBN 954-477-116-6
15. Транспорт, контрабанда и организирана престъпност. С., 2004.
ISBN 954-477-118-2
16. Корупцията при данъчното облагане. Предизвикателства пред данъчната политика и администрация. С., 2005.
ISBN 954-477-131-X
17. **Полицейски проверки и използване на етнически профили в България. С., 2006.**
ISBN-10 954-477-141-7
ISBN-13 978-954-477-141-6

Редакционен съвет

Огнян Шентов
Бойко Тодоров
Александър Стоянов

ISBN-10 954-477-141-7
ISBN-13 978-954-477-141-6

© 2006 Център за изследване на демокрацията
Всички права запазени.

ул. „Александър Жендов“ 5, 1113 София
тел.: (+359 2) 971 3000, факс: (+359 2) 971 2233
www.csd.bg, csd@online.bg

Редактор

Филип Гунев Научен сътрудник, Европейска програма,
Център за изследване на демокрацията

Автори

Тихомир Безлов Старши анализатор, Социологическа програма,
Център за изследване на демокрацията
Мартин Димов Ръководител проекти, Агенция „Витоша Рисърч“
Никоleta Йорданова Лондонски университет по икономика и
политически науки
Филип Гунев Научен сътрудник, Европейска програма,
Център за изследване на демокрацията

Центърът за изследване на демокрацията изказва своята благодарност за бележките и съдействието на:

Ребека Делсол Координатор на проект, Правна инициатива на
института „Отворено общество“ – Ню Йорк
Рейчъл Нийлд Ръководител проекти, Правна инициатива на
института „Отворено общество“ – Ню Йорк
Бойко Коцев Заместник-министър на вътрешните работи
Валентин Петров Главен комисар, Национална служба „Полиция“
Томи Илиев Комисар, Национална служба „Полиция“
Милчо Енев Главен инспектор, Национална служба „Полиция“
Иванка Иванова Програмен директор, Правна програма,
Институт „Отворено общество“ – София
Бойко Боев Докторант по право, Потсдамски университет
Антон Карагъзов Председател, Фондация „Рома“ – Пловдив
Стела Костова Председател, Ромска младежка организация –
Сливен
Георги Марков Председател, Сдружение „Ромско бъдеще“
Мария Методиева Координатор на Глобален договор към ООН,
Програма за развитие на ООН – България
Андрей Иванов Съветник по въпросите на човешкото развитие,
Програма за развитие на ООН,
Регионален център в Братислава
Йонко Грозев Програмен директор, Правни изследвания,
Център за либерални стратегии
Никола Панчев Директор, Охранителна полиция,
Столична дирекция на вътрешните работи
Джоуъл Милър Професор, Университет в Малага

ПРАВНАТА ИНИЦИАТИВА НА ИНСТИТУТА „ОТВОРЕНО ОБЩЕСТВО“

Правната инициатива на института „Отворено общество“ е програма за правни реформи в областта на защитата на правата на човека. В рамките на инициативата се осъществяват проекти за развитие на правния капацитет, необходим за изграждането на отворени общества по целия свят. Приоритетните области, за чието развитие Правната инициатива работи чрез съдебни дела, правна и техническа помощ и популяризиране на правното познание, са наказателното правораздаване на отделните държави, международното правораздаване, свободата на информацията и изразяването, равноправието и гражданството. Правната инициатива има свои представителства в Абуджа, Будапеща и Ню Йорк.

През 2005 г. Правната инициатива насочва усилията си към изследване използването на етнически профили от полицията. „Етнически профили“ означава в работата на правоприлагащите органи по противодействие на престъпността и тероризма да бъдат прилагани расови, етнически или религиозни стереотипи. Въпреки че етническите профили се използват широко, те се документират твърде рядко и не са изрично забранени от европейското законодателство. Използването на подобни профили е непродуктивно, тъй като насочва ресурсите на правоприлагащата система в погрешна посока и поражда враждебност у хората, чието сътрудничество е необходимо за повишаване на ефективността при разкриването на престъпления. Понастоящем обаче нито една европейска страна освен Великобритания не събира информация за проверките и обиските в полицейската практика и за етническата принадлежност на проверяваните лица.

Представеното в този доклад изследване е част от по-мощно проучване, проведено през втората половина на 2005 г. в България, Испания и Унгария. То разглежда нагласите към етническата принадлежност, престъпността и методите, които стоят в основата на работата на полицията – например при спиране на граждани за проверка, при проверка на личните документи, при разпоредбите, ръководещи работата на полицаите, и при определяне на подозрителността на лицата от различните етнически групи. Полицията в цяла Европа широко използва етнически профили в своята работа. Съществуват и данни от количествени изследвания в България и Унгария, които сочат, че полицейските органи в двете страни извършват прекомерен брой проверки на граждани от ромски произход. След публикуването на докладите за отделните държави Правната инициатива ще издаде и сравнителен доклад за състоянието на проблема в трите изследвани страни.

Предстои разработването на пилотни проекти за сътрудничество между полицията, неправителствени организации и местното население за наблюдение на полицейските проверки и за конструктивен диалог за правомощията на полицията и политиката по отношение на етническите малцинства в България, Испания и Унгария. Новата инициатива е наречена „Стратегии за ефективност на полицейските проверки и обиски“ и има пряко отношение към осъществените в рамките на това изследване дискусии и сътрудничество с полицейските органи.

СЪДЪРЖАНИЕ

РЕЗЮМЕ	7
УВОД	13
1. СОЦИАЛЕН И ДЕМОГРАФСКИ ПРОФИЛ НА РОМИТЕ В БЪЛГАРИЯ	18
1.1. ДЕМОГРАФСКИ ПРОФИЛ НА РОМИТЕ	18
1.2. ВЪЗРАСТОВА СТРУКТУРА	18
1.3. ОБРАЗОВАНИЕ	19
1.4. СЕГРЕГАЦИЯ, БЕДНОСТ И БЕЗРАБОТИЦА	19
2. НАГЛАСИ КЪМ РОМИТЕ	21
2.1. ОБЩЕСТВЕНИ НАГЛАСИ	21
2.2. НАГЛАСИТЕ НА ПОЛИЦЕЙСКИТЕ СЛУЖИТЕЛИ	22
3. ИЗПОЛЗВАНЕ НА ЕТНИЧЕСКИ ПРОФИЛИ ПРИ ПОЛИЦЕЙСКИТЕ ПРОВЕРКИ	24
3.1. ПОЛИЦЕЙСКИТЕ ПРОВЕРКИ	24
3.2. ИЗПОЛЗВАНЕ НА ЕТНИЧЕСКИ ПРОФИЛИ	26
3.3. ПОВЕДЕНИЕ НА ПОЛИЦЕЙСКИТЕ СЛУЖИТЕЛИ ПО ВРЕМЕ НА ПРОВЕРКИ	31
3.4. ЛОГИКАТА НА ПОЛИЦЕЙСКИТЕ ПРОВЕРКИ	33
3.5. ФАКТОРИ НА ВЛИЯНИЕ ПРИ ПОЛИЦЕЙСКИТЕ ПРОВЕРКИ НА РОМИ	35
3.5.1. <i>Престъпността в ромската общност</i>	36
3.5.2. <i>Етническите данни в системата на наказателното правораздаване</i>	41
3.6. ЗАКОНОДАТЕЛСТВО, РЕГУЛИРАЩО ПОЛИЦЕЙСКИТЕ ПРОВЕРКИ	43
3.7. КОНТРОЛ И ЕФЕКТИВНОСТ НА ПОЛИЦЕЙСКИТЕ ПРОВЕРКИ	46
4. ЗАКЛЮЧЕНИЯ И ПРЕПОРЪКИ	50
4.1. ДОВЕРИЕ В ПОЛИЦИЯТА	51
4.2. ПРЕПОРЪКИ	52
ПРИЛОЖЕНИЯ	57
ПРИЛОЖЕНИЕ 1. РАСОВИ/ЕТНИЧЕСКИ ПРОФИЛИ В РАБОТАТА НА ПОЛИЦИЯТА В САЩ И ВЕЛИКОБРИТАНИЯ	58
ПРИЛОЖЕНИЕ 2. МЕТОДОЛОГИЯ НА ИЗСЛЕДВАНЕТО	92
ПРИЛОЖЕНИЕ 3. ЛОГИСТИЧНИ РЕГРЕСИОННИ МОДЕЛИ	95

СПИСЪК НА ИЗПОЛЗВАНИТЕ СЪКРАЩЕНИЯ

БВП	Брутен вътрешен продукт
ГД	Главна дирекция
ГДППООП	Главна дирекция „Противодействие на престъпността, опазване на обществения ред и превенция“
ДНСП	Дирекция на Национална служба „Полиция“
ЕКРН	Европейска комисия срещу расизма и нетолерантността
ЕС	Европейски съюз
ЗБДС	Закон за българските документи за самоличност
ЗЗД	Закон за защита на личните данни
ЗЗСД	Закон за защита срещу дискриминацията
ЗМВР	Закон за Министерството на вътрешните работи
ЗПНЖФЗС	Закон за преброяване на населението, жилищния фонд и земеделските стопанства
ИМИР	Международен център за изследване на малцинствата и културните взаимодействия
Инструкция I-23	Инструкция за патрулно-постовата дейност на Министерството на вътрешните работи
Инструкция I-41	Инструкция за дейността на районните и младши-районните инспектори от Националната полиция
КПС	Кралска прокурорска служба на Великобритания
МВР	Министерство на вътрешните работи
МО	Министерство на отбраната
МПС	Моторно превозно средство
НСИ	Национален статистически институт
ООН	Организация на обединените нации
ППД	Патрулно-постова дейност
ПРООН	Програма за развитие на ООН
РДВР	Регионална дирекция на вътрешните работи
РЗП	Регионално звено „Полиция“
РИ	Районен инспектор
РПУ	Районно полицейско управление
ФБР	Федерално бюро за разследване

РЕЗЮМЕ

Полицейските проверки са един от основните инструменти, които полицията използва в противодействието и превенцията на престъпността. Те са дейността, при която полицията най-често влиза в контакт с гражданите. От правилното или неправилното използване на този важен за полицията инструмент зависи не само ефективността на полицейската работа, но и дали той има негативен ефект върху взаимоотношенията между полицията и гражданите.

Фокус на настоящия анализ са полицейските проверки на лица от ромски произход. Засиленият полицейски контрол спрямо лица от имигрантски или расови/етнически малцинства е практика, широко разпространена в САЩ и Европа. Тя е най-добре изследвана, но и най-силно критикувана в САЩ и Великобритания. Настоящото изследване е част от по-широк опит за анализ на този феномен в континентална Европа. Успоредно с България бяха проведени и изследвания в Испания, Унгария и Русия, които показаха, че и там лица от малцинствен произход са подлагани на необосновани полицейски проверки.

Настоящото изследване дава основание да се направят няколко основни извода.

Първо, **полицейските проверки не се използват достатъчно ефективно** като инструмент за предотвратяване на престъпността:

- макар че полицаите са тактически подготвени за провеждане на проверки, **липсват подготовка и методология** за това, как да се вземе решение кой да бъде спрян за проверка. Разчита се основно на „полицейския инстинкт“ или „нюх“, за да се определи кое лице е подозрително;
- въпреки че се събират данни за проведените полицейски проверки, тази статистика не се подлага на по-нататъшен анализ, който да повиши **ефективността** на този тип дейност.

Второ, в резултат на липсата на ясни критерии и правила за провеждане на полицейски проверки се стига до няколко **негативни ефекта**:

- **проверявани са прекомерно голям брой лица от ромски произход**, без да съществуват достатъчно други основания освен етническата им принадлежност – явление, което в криминологията е известно като **използване на „етнически профили“** от полицията. В българското и в международното законодателство тази практика – независимо дали е резултат от целенасочена политика или от субективните решения на отделни полицаи, се счита за дискриминационна и е в разрез със Закона за защита срещу дискриминацията, Конституцията и редица международни правни норми;
- при извършване на проверки в някои случаи полицията се държи непрофесионално, като **използва обиди, заплахи и физическо насилие**,

пренебрегва правата на гражданите или иска подкупи. Според данните от Националното изследване на престъпността за 2005 г. през шестте месеца, предхождащи изследването, близо 46 000 българи и 7500 роми са били заплашвани по време на полицейска проверка. Върху приблизително 15 000 души пък е било упражнено насилие (от тях 12 000 българи и 3000 роми).

ПОЛИЦИЯТА И ЕТНИЧЕСКИТЕ ПРОФИЛИ

Резултатите от това изследване показват, че 18 % от възрастното население в България, или близо 1,1 милиона души, са били проверени от полицията през шестте месеца до началото на изследването. Общият брой полицейски проверки годишно е между 5,4 и 6,8 милиона, като 70-75 % от проверките са на автомобили.

Проблемът с етническата предопределеност на проверките има една много важна специфика. При анализа на проверки на пешеходци бе установено, че ромите са много по-вероятен обект на полицейска проверка в райони далеч от домовете им и в квартали и населени места, където постоянното население е предимно българско.

Полицейски проверки: процент от населението (юни – ноември 2005 г.)

Проверки на МПС		Проверки на пешеходци	
българи	роми	българи	роми
14 %	5 %	5 %	13 %

Източник: Витоша Рисърч.

Причините за тази специфичност на полицейските спирания в България са няколко. На първо място, при автомобилни проверки проверяващият полицай трудно може да установи етническата принадлежност на лицата в автомобила, преди да вземе решение дали да го спре за проверка. Налице е и непропорционално разпределение на собствениците на автомобили по етнос – 51 % от българите са собственици на автомобили, докато ромите, притежаващи автомобил, са 19 %. Освен това съществуват и други фактори, които увеличават вероятността българите да бъдат спирани по-често и затрудняват обективния анализ – те излизат по-често вечер и вероятно шофират повече в извънградски условия.

Анализът показва, че разликите при проверките в етнически план **не са резултат от официална политика на българската полиция или на отделни районни полицейски управления.** Няма и факти, които да подкрепят предположението, че това е скрита, неофициална политика.

Същевременно изследването показва, че **на всекидневно равнище** е налице **ясен етнически стереотип, който интуитивно се следва при проверките,**

извършвани от полицейския състав, и който съответства на типичните за ромския етнос характеристики – място на живеене, цвят на кожата, облекло и пр.

ПРЕСТЪПНОСТТА СРЕД РОМИТЕ

Основният мотив за проверки, посочен от полицаите, е **престъпността сред ромите**. Същевременно изследването показва, че полицията не разполага нито със систематизирана и обективна информация за престъпността сред ромите, нито с анализ на криминалната специфика и проблемите при тази етническа група. Това заключение подкрепи тезата, че прекомерният брой проверки на роми до голяма степен е резултат от предубедеността на отделни полицаи и от използването на етнически стереотип при вземане на решение за проверка.

От една страна, в полицейските управления и участъци, разположени в или около компактно населени с роми квартали, служителите имат ясна представа за оперативната обстановка. От друга страна, извън тези райони знанието се базира основно на публичните представи за престъпността сред ромите. Те включват значителното участие на представители на ромския етнос в сивата икономика, участието в масови конфликти с прилагане на насилие, големия брой криминално проявени лица и бивши затворници в етноса, семейния принцип при извършване на някои категории престъпления и участието на някои ромски общности в организирани престъпни дейности като джебчийство, проституция и разпространение на наркотици.

Анализът на предоставените от полицията статистически данни за етническата принадлежност на заподозрените извършители на престъпления показва, че те не отразяват достатъчно обективно престъпността сред ромите, тъй като:

- не отчитат нивото на рецидивизъм сред заподозрените;
- не са системно водени в различните РПУ, където етническата принадлежност на заподозряното лице често не се регистрира; по този начин в някои РПУ се занижава броят на престъпленията, извършени от роми. Няма ясна картина в кои общини и райони проблемът е по-значителен;
- повечето категории престъпления, при които участието на ромите е непропорционално високо (напр. дребни кражби), са с висока латентност (незаявени в полицията).

ПРЕПОРЪКИ

Повишаване на отчетността на полицията

- **Публична отчетност за направените проверки.** Понастоящем патрулиращите полицаи са длъжни да докладват за всяка извършена проверка, но това тяхно задължение фигурира единствено във вътрешни инструкции. Информацията за начина, по който следва да се извършват проверки, не е публична. Ако тази информация е публична, гражданите биха могли да се

защитят от неправомерни проверки. По тази причина подобна разпореда трябва изрично да бъде разписана в Закона за МВР.

- **Документиране на проверките.** В момента полицейските служители са длъжни да документират единствено случаите на личен обиск, претърсване на личните вещи и обиск на МПС, но не и проверките на личните документи. **Документирането на проверката на личните документи** би представлявало адекватна защита срещу злоупотребата с тези правомощия. Данните от подобни актове биха могли да послужат за оценка на работата на всеки отделен служител на полицията. Дори това да не се прави постоянно, може да се въведе като периодично прилаган инструмент за оценка на работата на полицията.
- **Разработване на нова или усъвършенстване на сегашната процедура за подаване на оплаквания** в случай на неправомерни проверки или нарушаване на правата на гражданите по време на проверки.
- **Използване на обществено-консултативни форуми.** Местното население би трябвало да има право на глас, що се отнася до приоритетите на полицейската дейност по места и до избора на адекватни и справедливи мерки за борба срещу престъпността. Полицейските проверки би трябвало да бъдат част от този диалог и обект на дискусия в Комисиите за обществен ред и сигурност.

Повишаване на ефективността на проверките

- **Разработване на система за наблюдение на ефективността на проверките.** Полицията има капацитет да събира информация за извършените проверки, **но съществува необходимост от система за техния детайлен анализ.** Чрез получената информация трябва да могат да се наблюдават следните показатели: 1) броят на ежедневните проверки, извършени от всеки отделен служител; 2) демографските данни за проверените лица – възраст, пол, етническа принадлежност; 3) районите на извършване на проверките; 4) равнището на ефективност – в какъв процент от случаите полицейският служител е имал добре обоснована причина да направи проверка и колко от проверките са били последвани от други законови мерки; 5) основания за проверката. Информация с подобно съдържание ще бъде от голяма полза при оценката на работата на полицейските служители.
- **Събиране на данни за етническата принадлежност.** Понастоящем не съществува изискване да се записват данни за етническия произход на проверяваните или задържаните от полицията лица. Такова изискване обаче би спомогнало за контрола на полицейската дейност по отношение на равноправното третиране на всички граждани. Директивата на ЕС за расите позволява използването на статистически данни при необходимост от доказване на непряка дискриминация. Европейската комисия срещу расизма и нетолерантността (ЕКРН) също поощрява събирането на етнически данни с цел изработване на по-адекватна оценка на положението на етническите малцинства.

- **Въвеждане на недвусмислени правила** относно проверките и разработване на специален наръчник или преработване на Инструкцията за патрулно-постовата дейност на МВР. Проверките трябва да се подчиняват на няколко строги, официално регламентирани правила, според които полицейският служител винаги: 1) се представя, 2) дава обяснение за причината за проверката и 3) се отнася с необходимото уважение към всеки гражданин. Други изисквания, които могат да се въведат, са информиране на гражданите относно: 1) техните права и 2) процедурата за подаване на жалба.
- **Разработване на програми за обучение на полицейски служители за правилата и поведението при извършване на проверки.** Настоящото изследване потвърди липсата на подготовка на полицейските служители по отношение на начините за идентифициране на подозрителни лица. Специализираното обучение би поставило извършването на проверки на стабилна рационална основа и би повишило тяхната ефективност.

Програма за по-нататъшни изследвания

Изследванията на отношението на полицията към етническите малцинства имат превантивна стойност, тъй като помагат да се набележат конкретните рискове в работата на полицейските служители в това отношение и да се разработят мерки за тяхното елиминиране. При този род изследвания се използват интервюта с практикуващи полицейски служители и граждани. Така могат да бъдат разгледани и анализирани различни аспекти на работата на полицията. Методологията на интервютата позволява да бъдат установени броят и типът полицейски проверки, предприети спрямо членовете на дадена етническа група.

УВОД

Настоящият доклад е част от широкообхватен проект на Правната инициатива на института „Отворено общество“ за проучване използването на етнически профили в европейските страни. Използването на етническите профили при полицейски проверки се смята за неефективна практика, която води до дискриминация и нарушаване на човешките права и подкопава доверието на малцинствата към полицейските органи¹. България бе включена в това проучване поради индикации за проблеми на ромското малцинство с полицейските проверки. Ромското население като относителен дял от населението в страната е едно от най-големите в Европа. В продължение на десетилетия то е било изолирано от обществото и е било смятано за източник на криминални престъпления. В този контекст се смята, че това е етническата група, която в най-голяма степен е потърпевша от използването на етнически профили от страна на полицията.

Въпреки че до този момент използването на етнически профили при полицейски проверки в Европа не е проучвано в дълбочина, обзорно изследване на Правната инициатива на Отворено общество от 2004 г. показва, че това е доста разпространена практика². Според Европейската комисия срещу расизма и нетолерантността (ЕКРН) в няколко европейски страни – Австрия, Великобритания, Испания, Румъния, Русия и Украйна – също са налице причини за сериозна тревога в това отношение³. Критики по повод неравносложно третиране на етническите малцинства са били отправяни и към България: в своя трети доклад за България ЕКРН осъжда прекомерната употреба на сила от страна на полицията по отношение на ромската общност⁴.

---

¹ Проблемите с използването на етнически профили в САЩ и Великобритания са подробно описани в Приложение 1.

² Racial Discrimination in the Administration of Justice, Submission of the Open Society Justice Initiative to the UN Committee on the Elimination of Racial Discrimination.

³ Втори доклад за Австрия (2000), ЕКРН, пар. 39; Втори доклад за Великобритания (2000), ЕКРН, пар. 45; Втори доклад за Испания (2002), ЕКРН, пар. 38; Втори доклад за Румъния (2001), ЕКРН, пар. 46; Втори доклад за Руската федерация (2001), ЕКРН, пар. 62; Втори доклад за Украйна (2003), ЕКРН, пар. 42; Трети доклад за Швейцария (2003), ЕКРН, пар. 29. Докладите на ЕКРН по страни са достъпни на интернет адрес: www.coe.int.

⁴ Докладът е приет на 27 юни 2003 г. Достъпен е на адрес: www.coe.int.

Етническите профили като елемент на полицейските проверки

Полицейските проверки са един от основните инструменти, които полицията използва, за борба и превенция на престъпността. Те са също и полицейската дейност, при която полицията **най-често** влиза в контакт с гражданите. Неправилното използване на този важен за полицията инструмент обаче може не само да намали ефективността на полицейската дейност, но и да има негативен ефект върху взаимоотношенията между гражданите и полицията.

Терминът „етнически профил“ се появява в средата на 80-те години в САЩ с цел да се опишат етническите стереотипи, които се използват при изработване на рисковите профили на подозрителни лица. В САЩ те са обект на целенасочена политика и се използват за пресичане на наркотрафика по магистралите, извършван от членове на етническите малцинства.

Въпреки че липсва общоприета дефиниция за етнически профили, явлението може да се определи в широк и в тесен смисъл. В **широк смисъл** това са случаите, когато етническата принадлежност е единственият фактор при определяне на подозрително престъпно поведение. Подобно определение дава Министерството на правосъдието на САЩ, като описва използването на расови профили като „всяко действие на полицията, което се ръководи от расовия, етническият или националния произход на лицата, а не от тяхното поведение или от оперативна информация, според която лицето се занимава или се е занимавало с престъпна дейност“⁵. Ако се приеме това определение, полицейските служби биха могли да заявят, че използването на етнически профили не е част от политиката им. Възможно е да има отделни полицаи, които биха спрели за проверка чернокож младеж само защото е млад и чернокож и „шофира или се разхожда сред бели граждани“, но малцина от тях биха признали, че действията им се основават единствено на расовата принадлежност на лицето. Така тясното определение на явлението може да се прилага в незначителен брой случаи и поради това ползата от него е ограничена.

Неправомерното използване на етнически профили обаче обхваща и случаите, в които полицията приема расовите/етническите белези като **едно от основанията** (освен например пол, възраст, подозрително поведение) за решение кое лице да бъде проверено. То обхваща особено тези случаи, при които използването на етническата принадлежност като критерий е просто продукт на несъзнателни расови стереотипи. **Не е задължително полицейските служители да действат преднамерено расистки или съзнателно да се стремят да репресират определено лице или група.** Възможно е те да изпълняват добросъвестно задълженията си, като при това са убедени, че не използват расови критерии, а всъщност да си правят несъзнателни заключения за престъпното поведение въз основа на широко разпространени стереотипи. Оттук следва, че проблемът за расовото диференциране не опира до възгледите на отделните служители на реда, а е институционален.

Добра илюстрация на правомерно използване на етническата принадлежност би било случай, в който се издирва конкретно лице, за което е известна и етническата/расовата принадлежност. Пример за неправомерно използване на етнически профил са случаите, в които стереотип (например: „повечето джебчийки са жени от ромски произход“) се използва и довежда до голям брой полицейски проверки на жени от ромски произход, без да се издирва конкретен извършител на престъпление. В текста терминът „етнически профил“ се отнася до втория случай, в който се говори за неправомерно прилагане на стереотип при вземане на решение дали да бъде извършена проверка. Обяснява се и в какво точно се състои незаконността на използването на етнически профили.

⁵ Farrell, A., J. McDevitt, and D. Ramirez, A Resource Guide on Racial Profiling Data Collection Systems: Promising Practices and Lessons Learned, Washington D.C., Department of Justice, 2000, p. 3.

Цел на доклада

Настоящият доклад има за цел да направи преценка дали в ежедневната си работа и най-вече при полицейските проверки на граждани българската полиция използва етнически профили при проверки на членовете на ромската общност. Ромската общност бе избрана за обект на изследването, тъй като предварителният анализ показва, че ромите са обект на чести полицейски проверки.

Основните въпроси, на които изследователският екип се опита да отговори, бяха:

- Широкоразпространено ли е използването на етнически профили?
- До каква степен използването на етнически профили е част от официалната политика на полицейските органи?
- Кои са причините и факторите, пораждащи използването на етнически профили?
- Как използването на етнически профили влияе върху отношенията полиция – етнически общности и върху ефективността на полицейската работа?

За целите на изследването бяха използвани няколко различни методологически инструмента (описани по-подробно в Приложения 2 и 3). Екипът проведе няколко фокусни групи с членове на ромската общност в три български града. На базата на получените резултати през юли 2005 г. бяха проведени и 55 дълбочинни интервюта с полицейски служители в 10 РПУ в страната⁶. Накрая, през декември 2005 г., бе проведено национално представително проучване сред извадка, състояща се от 1208 домакинства, включително и подсилена ромска извадка от 597 домакинства. Изследователският екип направи и анализ на съществуващата нормативна и подзаконова уредба, регулираща полицейските спирания и дискриминацията. Въз основа на интервютата, на публикации в медиите, статистически данни и служебни полицейски доклади бе извършен и криминологичен анализ.

В хода на изследването екипът бе подпомаган от **Консултативна комисия**, ръководена от института „Отворено общество“ – София, която обединяваше представители на „Отворено общество“ – Ню Йорк, фондация „Рома“ – Пловдив, Ромска младежка организация – Сливен, ПРООН и Столична дирекция на вътрешните работи. Опитът в работата с ромската общност, с който разполагаха членовете на комисията, бе извънредно полезен за екипа при определянето на фокуса на изследването, при формулирането на въпросите в социологическото проучване и формирането на фокусните групи и при достигането до предложения за адекватни решения на проблема с използването на етнически профили.

⁶ Текстът препраща към тези интервюта с бележката „интервюта с полицейски служители, юли 2005“.

Обхват на изследването

При изготвянето на доклада се очертаха два основни проблема, свързани с националната специфика на правоприлагащата система и на правозащитните организации в България.

На първо място, дебатът за *действието на полицията* има твърде различни измерения в българските обществени, академични и политически среди в сравнение с дебата в САЩ или Великобритания. През последните 15-17 години обществено-политическият дебат в България е съсредоточен върху проблеми като изчистването на полицията от бивши служители на Държавна сигурност, борбата с организираната престъпност и корупцията в полицията. Дискриминацията и нарушаването на човешките права от страна на полицията обаче все още продължават да бъдат обект на внимание на правозащитните организации. Самата полиция, а и управляващите се спират на този проблем най-често след външен натиск.

В допълнение българската полиция продължава да е критикувана за недостатъчна прозрачност, като пример за това е фактът, че числеността на личния състав на полицията, нейният бюджет и други данни за разпределянето на ресурсите представляват класифицирана информация. Обществеността бива информирана предимно за нивото на престъпността и разкриваемостта на престъпленията, които са и основните официални показатели за ефективността на полицията.

Сериозен недостатък е и липсата на достатъчно кадри, които да анализират работата на Министерството на вътрешните работи (МВР) и да допринасят за формулиране на неговата политика. Така понятия като програма, оценка на програма и политики остават в сферата на абстракцията за повечето полицейски служители с изключение на малък брой ръководни кадри на централно равнище. Още по-важно е, че използването на етнически профили е тясно свързано с дебата за ромите и престъпността, който през последните години е една от най-противоречивите и най-силно политизираните обществени теми, подобно на „имигрантската престъпност“ в Западна Европа.

До 1990 г. темата за етническите малцинства и престъпността не е обект на открит дебат в България, а политиките и управляващите в страната и досега заобикалят този въпрос поради страх от „непредвидими политически последици“. По този начин нито МВР, нито гражданските организации, нито дори криминолозите не успяват да поведат обществена дискусия по проблема за високите нива на престъпност в някои ромски общности. До момента по темата не е направено нито едно сериозно изследване. Въпреки тази предпазливост и политическа коректност проблемът не е изчезнал, а само е пренесен в медиите, където коментарите са с голяма доза предубеденост и некомпетентност.

Основни изводи и структура на доклада

Основният извод, представен в доклада, е, че въпреки отсъствието на официална политика в правоприлагащата система, застъпваща използването

на етнически профили, **резултатите от изследването показват практики за полицейски проверки, основани предимно на етническата принадлежност на проверяваните лица.** Освен това данните ясно показват, че ромите са значително по-зле третирани по време на проверките, отколкото българите⁷. Значителен брой българи обаче също са малтретирани или заплашвани по време на полицейски проверки. Подобно отношение подронва доверието в полицията. От правния анализ става ясно, че в нормативната база, по която работят МВР и полицията, не са залегнали достатъчно гаранции за избягване на дискриминационно отношение, въпреки че отделни текстове съществуват в някои подзаконовни актове или в *Етичния кодекс на служителите от МВР с полицейски правомощия*.

Друга група изводи са свързани с факторите, които водят до прекомерния брой проверки на роми. Като най-значим фактор се отбелязват представите на полицейските служители за високото равнище на престъпност сред ромите. Във връзка с това са необходими две уточнения. Първо, полицейската статистика за етническия произход на заподозрените лица е непълна и не дава ясна картина за размера и географската специфика на проблема. Второ, според изследването динамиката и мащабите на престъпността варират сериозно в различните райони на страната, докато стереотипите за явлението се моделират въз основа на най-драстичните престъпления, отразени в медиите.

В първата част на доклада са очертани някои социални и демографски характеристики на ромското малцинство. Според изследването прекомерният брой полицейски спирания на роми се дължи и на фактори като възрастовата или образователната структура на общността.

Втората част се занимава с логиката и факторите, характеризиращи полицейските проверки, с организацията, процедурата на изпълнение и докладването на полицейските спирания, както и с правилниците и нормативната уредба, регулиращи спирането на граждани от полицията.

В края на доклада е поместен обстоен обзор на литературата по темата за неправомерното използване на расови и етнически профили от полицията в САЩ и Великобритания. Това се прави с цел да бъдат подпомогнати полицейските служители, академичната общност и правозащитните организации, за да се стимулират диалогът и изработването на мерки за противодействие на неправомерното използване на етнически профили.

⁷ В целия текст думата „българи“ означава *етнически* българи, а не български граждани, което се отнася до всички етнически групи в страната.

1. СОЦИАЛЕН И ДЕМОГРАФСКИ ПРОФИЛ НА РОМИТЕ В БЪЛГАРИЯ

Социалният и демографски профил на ромите се отличава рязко от профила на етническите българи и тези характеристики трябва да се вземат предвид при всяко изследване – особено при социални и криминологични изследвания.

1.1. ДЕМОГРАФСКИ ПРОФИЛ НА РОМИТЕ

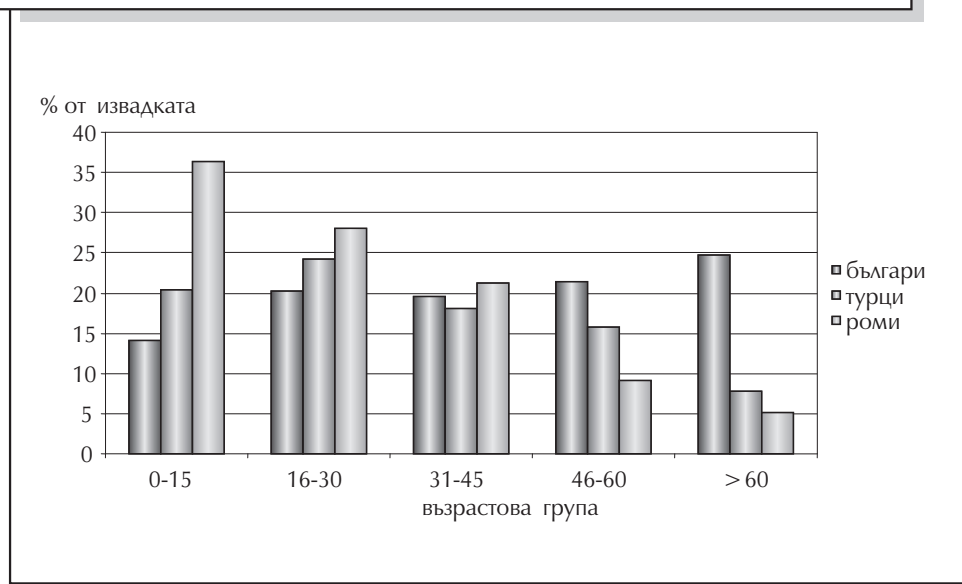
Броят на ромите в България е трудно да се установи поради голямото вътрешно разнообразие на общността. Освен това по време на преброяванията членовете на една и съща подгрупа се идентифицират по няколко различни начина – включително и като етнически турци или етнически българи. Според преброяването от 2001 г. ромите са 370 908 души, което представлява 4,68 % от общия брой на населението, което тогава е било 7 928 901 души. Според същото преброяване турците са 746 664, а българите – 6 655 210 души. Според други оценки обаче броят на ромите възлиза на 600 000 до 750 000 души (ПРООН 2002). По неофициални оценки на МВР те са били 552 000 души през 1992 г. Повечето социологически проучвания, включително и проучването във връзка с настоящото изследване, показват, че ромите са около 5 % от общия брой на населението над 15-годишна възраст (като се базират на преценката на интервюиращия за етническия произход на респондента). Този дял съответства на 430 000 до 490 000 души⁸.

1.2. ВЪЗРАСТОВА СТРУКТУРА

Възрастовата структура е важна за анализа както на полицейските проверки, така и на тенденциите на престъпността, тъй като населението от мъжки пол между 15 и 30-годишна възраст извършва най-много престъпления и следователно най-често е обект на спирания и проверки от страна на полицията. Делът на младите хора сред ромите е много по-голям, отколкото сред българското мнозинство. Най-голям дял в ромската общност (36 %) се пада на лицата под 15-годишна възраст. Само 5 % от ромите са над 60 години, докато същата възрастова група съставлява цели 25 % от етническите българи (графика 1).

⁸ Демографската структура на ромското малцинство в извадката за проучването към този доклад съответства на структурата съгласно Националното преброяване на населението през 2001 г. и Националното представително изследване на Агенцията за социален анализ.

Графика 1. Възрастова структура на населението

Източник: Световната банка.

1.3. ОБРАЗОВАНИЕ

По-ниската степен на образование също увеличава шансовете за полицейска проверка. Делът на ромите без никакво образование е 18 % срещу 3,6 % при етническите българи. Около 42 % имат завършено основно образование, 8 % са завършили средно училище, а 0,17 % са с висше образование. За сравнение тези проценти са съответно 24 %, 45 % и 13 % при етническите българи⁹. Изследване на агенция „Медиана“ констатира, че 64 % от ромите над 15-годишна възраст са функционално неграмотни, докато сред турците този дял е 25 %, а сред българите – едва 9 %¹⁰.

1.4. СЕГРЕГАЦИЯ, БЕДНОСТ И БЕЗРАБОТИЦА

По данни от преброяването през 2001 г. около 46 % от ромите живеят в селата и 54 % – в градовете. Много от тях са системно недохранени, като 91,8 % от тях твърдят, че не се хранят редовно понякога (20,4 %) или често (71,4 %)¹¹. Равнището на безработицата, от друга страна, зависи силно от населеното място и възрастта. Според направеното социологическо изследване през декември 2005 г. безработицата сред ромското население над 15 години е 59,5 %.

Поради значителното нарастване на безработицата сред ромите след 1990 г., когато стават все по-силно зависими от социални помощи, голяма част от тях се преместват в големите градове, тъй като там изплащането на

⁹ World Bank. Bulgarian 2001 Integrated Household Survey.

¹⁰ Изследване на АССА-М от декември 2005 г., предоставено на авторите на доклада.

¹¹ Състоянието на обществото, С., Алфа Рисърч, 2002.

помощите е по-редовно. Обикновено ромите се заселват в ромските махали, където не се плащат сметки за комунални услуги и незаконното строителство е сравнително безпрепятствено. Безразборното строителство в махалите е основната причина общините и държавата да абдикират от случващото се в тях, поради което ромските махали лесно се превръщат в своеобразни гета без елементарна битова инфраструктура. Положението се влошава след приватизацията на фирмите за комунални услуги, които, за да намалят загубите от ромското потребление до минимум, ги снабдяват с вода и електричество не повече от няколко часа дневно. Тези мерки често се предприемат с намесата на полицията, която е длъжна да охранява служителите на електроразпределение и водоснабдяване от протестите на живеещите в махалите. Тези допълнителни конфликти утежняват още повече отношенията между полицията и ромите.

2. НАГЛАСИ КЪМ РОМИТЕ

2.1. ОБЩЕСТВЕНИ НАГЛАСИ

Използването на етнически профили от полицията не бива да бъде отделно от общите нагласи на етническите българи поради две твърде важни причини. Първата е, че ръководните постове в системата на наказателното правораздаване и правоохранителните органи са заети изключително от българи, а техните нагласи спрямо ромите се оформят от социалната им среда. На второ място е преобладаващото обществено мнение, което често упражнява натиск върху правоохранителните и съдебните органи, предизвиквайки дискриминационно отношение към ромите¹². През последните 15 години този натиск преминава през различни форми – от обществени и политически дебати до организирани граждански протести и неподчинения. Социологическите проучвания от 90-те години насам сочат, че етническите предразсъдъци и негативните стереотипи – особено у етническите българи, почти не са се променили (таблица 1).

Таблица 1. Нагласи на етническите българи към ромското население (% на съгласните с твърденията)

Година	1992	1994	1997	1999	2005
Ромите са безотговорни и мързеливи.	85 %	84 %	84 %	86 %	86 %
Ромите са склонни към извършване на престъпления.	90 %	91 %	89 %	92 %	87 %
На ромите не може да се има доверие.	**	86 %	84 %	**	85 %
Ромите трябва да живеят отделно от нас.	72 %	65 %	67 %	**	63 %
Всички роми са еднакви.	90 %	85 %	80 %	83 %	82 %

Източник: ИМИР/Алфа Рисърч¹³.

¹² След 1990 г. са налице множество случаи в подкрепа на това твърдение. През май 2005 г. жителите на село Преселка организират среща с началници на полицията и общински кметове, на която отправят искания за по-строги наказания за криминално проявените роми (Хора от Преселка: „Полицията да бие! Много да бие!“ – 24 часа, 25 май 2005). След масово сбиване в София между около 80 роми и 15 българи, при което е убит един българин и са ранени множество роми и българи, живеещите в кв. „Захарна фабрика“ организират протести и изпращат петиция до правителството и полицията, в която заявяват, че са жертви на „терора на ромските престъпници“ и настояват за засилено полицейско присъствие и по-строги наказания за извършилите престъпления роми (Цигански погром в квартал „Захарна фабрика“. – Монитор, 25 май 2005).

¹³ Международен център по проблемите на малцинствата и културните взаимодействия (ИМИР): Етно-културната ситуация в България, С., ИМИР, 1992; Връзки на съвместимост >

Поради това опитът на някои политици да извлекат дивиденди от ситуацията, като градят предизборните си кампании върху проблема с „ромската престъпност“, е напълно обясним. На последните парламентарни избори подобни партии печелят гласовете на близо половин милион избиратели и това, както и данните в таблица 1 доказват присъствието на силни негативни стереотипи и предразсъдъци у значителна част от българското общество. Разбираемо е, че тези предразсъдъци намират почва и сред правоприлагащите и съдебните органи.

2.2. НАГЛАСИТЕ НА ПОЛИЦЕЙСКИТЕ СЛУЖИТЕЛИ

По време на интервютата с полицейски служители стана ясно, че онези от тях, които работят в или около ромски квартали, имат много по-реалистична представа от обикновените граждани до каква степен ромите извършват криминални деяния. Повечето интервюирани полицаи, работещи в такива райони, не се съгласяваха с твърдението, че „ромите са склонни към извършване на престъпления“ (таблица 1). Коментарите на повечето от тях бяха от типа: „Има няколко келеси в моя район/в селото“ или „Има няколко семейства, които се занимават с престъпна дейност“. Дори когато става дума за големи гета в градовете, в които мнозина обитатели са криминално проявени, полицаите са наясно с това, кой и защо се занимава с престъпна дейност. Полицаите, в чиито райони не попадат ромски махали и не познават конкретни нарушители, имат като цяло по-подозрително отношение към ромите, което се формира по-често от медийни публикации.

Въпреки това почти във всяко РПУ бяха изказани оценки, характерни за обществените нагласи като цяло: за „мързела и безотговорността“ на ромите, както и обобщаващи или стереотипизиращи оценки. Като цяло мнозинството от полицейските служители изказваха мнения, близки до тези в таблица 1.

Нагласите на полицейските служители към ромите се оформят под влияние на още няколко фактора. Един от тях е общественият натиск. Другият фактор са международните организации и ЕС, които с оглед на предстоящото присъединяване на България към ЕС също оказват през последните години натиск, водещ до промяна на някои полицейски практики по отношение на човешките права. Третият фактор е вътрешнопрофесионалната култура на полицаите. Има и четвърти фактор – нагласата на самите роми към полицията, изразяваща се често в отрицателно отношение, понякога ескалиращо в насилие или враждебност.

След започването на преговорите за членство в ЕС през 1997 г. България трябваше да поеме задължения по спазването на политиката и практиките в областта на човешките права, а полицията на свой ред – да промени рамките на поведението си спрямо ромското малцинство. Някои служители споделиха, че на места е имало натиск от неправителствения сектор да не бъдат

▷ и несъвместимост между християни и мюсюлмани, С., ИМИР, 1994; Петър-Емил Митев, съставител. Bulgarian Youth Facing Europe (Българската младеж с лице към Европа), С., ИМИР, 1999 (на английски език); Пет години по-късно: Неправителствените проекти за десегрегация на ромското образование в България, С., Български хелзинкски комитет, 2006.

санкционирани определени нарушения. Така пътуването гратис в градския транспорт, уличните продажби без разрешително и дребните кражби много често не се наказват. Друг начин да се намалят контактите между ромите и полицията е свиването на полицейското присъствие в ромските махали и ограничаването му само в случаи на спешни повиквания от жителите на махалата. Според някои интервюирани има полицаи, които умишлено избягват случаите с роми, тъй като ги смятат за „проблемни“.

3. ИЗПОЛЗВАНЕ НА ЕТНИЧЕСКИ ПРОФИЛИ ПРИ ПОЛИЦЕЙСКИТЕ ПРОВЕРКИ

В предходните части бяха очертани няколко важни въпроса, в чийто контекст би трябвало да се анализират полицейските проверки¹⁴:

- Разликите в социалния и демографския профил на роми и българи.
- Широко разпространената сред българите предубеденост спрямо ромите.

Настоящата част се спира на организацията и начина на извършване на полицейски проверки и съществуващите доказателства за използване на етнически профили в хода на тази практика. Също така се изясняват факторите, които мотивират полицията да извършва проверки.

3.1. ПОЛИЦЕЙСКИТЕ ПРОВЕРКИ

Службата на МВР, упълномощена да извършва проверки на гражданите, е Национална служба „Полиция“. Най-голям брой проверки ежедневно се извършват от служителите на Главна дирекция „Противодействие на престъпността, опазване на обществения ред и превенция“ (ГДПООП). При определени обстоятелства и в определени случаи служители от други дирекции (като ГД „Жандармерия“) също могат да извършват проверки. Те се осъществяват от:

- направление „Пътна полиция“, която извършва проверки на МПС;
- звената за патрулно-постова дейност (ППД);
- районните инспектори (РИ), които, макар и в по-редки случаи, извършват проверки на граждани.

Според резултатите от извадковото изследване 18 % от възрастното население, или 1,1 милиона души, заявяват, че са били спрени от полицията през шестте месеца, предхождащи социологическото проучване. Това означава, че полицията извършва между 5,4 и 6,8 милиона проверки годишно¹⁵. Ако се приеме, че броят на патрулиращите полицаи е 20 000, следва, че всеки от тях прави средно по 2 до 3 проверки дневно. Резултатите от изследването показват, че в повечето случаи – поне 73 % – за проверка се спират движещи се МПС. Болшинството проверки на пешеходци се извършват в райони, далеч от домовете на лицата.

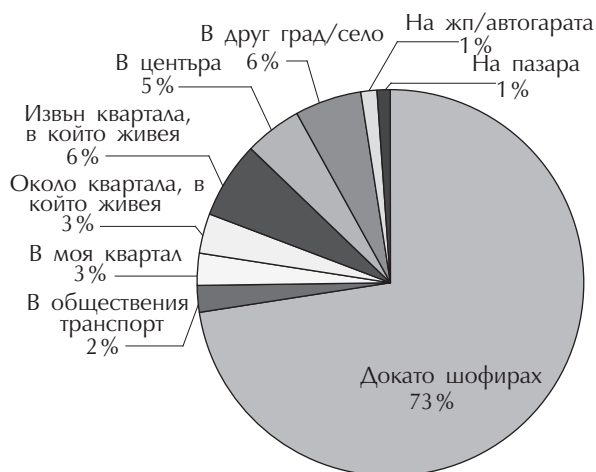
Като цяло изследването потвърди чутото в интервютата и фокусните групи, т.е., че полицията спира и проверява предимно млади мъже (таблица 2). Най-честите причини за това са, че сред младите мъже има много по-голям брой

¹⁴ Под „проверки“ се има предвид конкретно спиране на превозни средства или граждани от органите на полицията за проверка на документите или по други причини.

¹⁵ Тези изчисления вземат предвид, че някои лица са проверявани многократно.

Графика 2. Полицейски проверки (юни – ноември 2005 г.)

Източник: Витоша Рисърч.

криминално проявени, отколкото сред останалата част от населението. Над 90 % от престъпленията се извършват от мъже, като 60 % от извършителите са под 30-годишна възраст¹⁶. Другата причина се крие в начина на живот на младите хора, които излизат по-често, особено вечер. Мъжете излизат вечер много по-често от жените и шофират повече, което увеличава вероятността те да бъдат проверени от полицията. Например 42 % от мъжете споделят, че излизат вечер рядко или въобще не излизат, докато същият отговор е даден от 58,4 % от жените.

Таблица 2. Полицейски проверки на МПС (юни – ноември 2005 г.)

	Нито веднъж	Веднъж	2-3 пъти	4-5 пъти	6-10 пъти	Повече от 10 пъти	НЗ/НО
15 - 19	74,5 %	10,6 %	8,5 %	4,3 %	-	2,1 %	-
20 - 29	70,9 %	7,8 %	11,2 %	3,9 %	2,9 %	2,9 %	0,5 %
30 - 39	73,8 %	8,4 %	14,1 %	2,1 %	0,5 %	1,0 %	-
40 - 49	79,2 %	7,1 %	7,6 %	4,6 %	-	1,5 %	-
50 - 59	80,5 %	8,2 %	6,7 %	1,5 %	0,5 %	-	2,6 %
60 + (средно)	97,0 %	1,1 %	1,6 %	0,2 %	-	-	0,2 %
мъже	70,9 %	8,3 %	12,6 %	4,1 %	1,2 %	2,1 %	-
жени ¹⁷	91,3 %	4,7 %	2,7 %	0,8 %	0,2 %	-	-

Източник: Витоша Рисърч.

¹⁶ Наказани престъпления и осъдени лица през 2005 г., С., Национален статистически институт, 2006.

¹⁷ От интервюта с полицейски служители стана ясно, че жените от ромски произход са чест обект на проверки поради съмнения за джебчийство. За разлика от средната ромка професионалната джебчийка е добре облечена, което намалява вероятността полицаите да спират обикновените, бедни на вид ромски жени. От това може да се заключи, че етнически профили се използват по-скоро спрямо ромите от мъжки пол, отколкото спрямо жените.

3.2. ИЗПОЛЗВАНЕ НА ЕТНИЧЕСКИ ПРОФИЛИ

Според данните от социологическото проучване няма значима разлика между дела на българите и на ромите, които са били спирани за проверка от полицията – ромите са проверявани малко по-рядко от българите, като средният брой проверки за българите е 1,40, а за ромите – 1,36. Това е така, защото делът на българите, които са проверени повече от веднъж, надхвърля дела на ромите, спирани повече от един път.

Таблица 3. Полицейски проверки на МПС и пешеходци (юни – ноември 2005 г.)

	Българи	Роми
Нито веднъж	82 %	81 %
Веднъж	6 %	9 %
2-3 пъти	8 %	6 %
4-5 пъти	2 %	2 %
6-10 пъти	1 %	0 %
Повече от 10 пъти	1 %	1 %
НЗ/НО	0 %	1 %

Източник: Витоша Рисърч.

Към тези данни трябва да се подхожда внимателно, тъй като по-голямата част от извършваните проверки са на МПС, а не на пешеходци. Не бива да се пренебрегва и фактът, че докато 51 % от българите са собственици на автомобили, само 19 % от ромите притежават автомобил. В резултат на това 76 % от полицейските проверки на българи представляват спиране на автомобил. При ромите разпределението е различно – едва 25 % от проверките на роми са правени при спиране на автомобил. Мнозинството – 75 % от полицейските проверки, са на пешеходци.

Таблица 4. Полицейски проверки (юни – ноември 2005 г.)

	Проверки на МПС		Проверки на пешеходци	
	българи	роми	българи	роми
Общо	14 %	5 %	5 %	13 %
Нито веднъж	14 %	37,1 %		
Веднъж	21,5 %	6,7 %		
Два или повече пъти	54,6 %	18,7 %		
НЗ/НО	10 %	37,5 %		

Източник: Витоша Рисърч.

Друг факт, който трябва да се вземе предвид, е, че в периода непосредствено преди теренното изследване (октомври – ноември 2005 г.) полицията бе предприела масирана операция (вследствие на поредицата поръчкови убийства), включваща проверки и обиски из цялата страна, която се изразяваше предимно в спиране на коли и проверка на лични документи в нощни клубове. Това се отрази на представите на респондентите и много повече българи, отколкото роми отговориха положително на въпроса „Напоследък по-често или по-рядко ви спира полицията?“¹⁸ (таблица 5). Фактът, че 22 % от ромите смятат, че полицейските проверки са станали по-редки, също отразява променената посока на действие на полицията от дребната към организираната престъпност. Затова може да се предположи, че преди пренасочването на полицейските мерки през есента на 2005 г. преобладаващата част от проверките са били насочени към роми.

Внимателният анализ на полицейските проверки на автомобили обаче не предоставя категоричен отговор на въпроса дали в такива случаи се използват етнически профили. Извадковото изследване показва, че полицията извършва проверки на МПС, шофирани от роми, по-рядко (таблица 5).

Таблица 5. Полицейски проверки на лични МПС (юни – ноември 2005 г.)

	Нито веднъж	Веднъж	Два или повече пъти
Българи	9 %	22 %	60 %
Роми	25 %	22 %	47 %

Източник: Витоша Рисьрч.

Това обаче се дължи най-вероятно на факта, че според изследването ромите по-рядко излизат вечер с личния си автомобил (таблица 6). Друга причина за това е, че повечето проверки на автомобили се извършват извън населените места.

Таблица 6. Излизане вечер (за домакинства с лични автомобили)

	Почти всеки ден	Поне веднъж седмично	Поне веднъж месечно	Рядко	Никога
Българи	17 %	27 %	13 %	28 %	13 %
Роми	12 %	26 %	14 %	22 %	26 %

Източник: Витоша Рисьрч.

Анкетата не съдържа въпрос за честотата на извънградските пътувания с кола, но би могло да се предположи, че поради високата цена на бензина

¹⁸ Операция „Респект“ бе предприета непосредствено след убийството на 26 октомври 2005 г. на банкера Емил Кюлев, за когото се предполагаше, че е свързан с организираната престъпност.

ромите предприемат такива пътувания по-рядко, отколкото българите. Поради липса на изчерпателни данни за поведението и навиците на шофьорите от ромски и български произход обаче трудно може да се достигне до заключение дали полицията използва етнически профили спрямо шофиращите роми.

Типология, изградена на базата на интервютата с полицейски служители и фокусни групи, не бе потвърдена от изследването на жертвите. Според първоначалната информация от интервютата можеше да се предположи, че използването на етнически профили е най-засилено в големите градове като София, Пловдив и Варна и в средно големите градове с компактно и сравнително многобройно ромско население като Кюстендил и Сливен. Другата хипотеза бе, че в по-малките градове с многобройно ромско население като Ботевград, Левски и Казанлък етническите профили не се прилагат в такава степен, тъй като полицаите са запознати с обстановката в ромските махали и знаят кои лица биха могли да създадат проблеми. Бе създадено впечатление, че полицаите, особено в селата в тези райони, познават местните роми, както и кои от тях са криминално проявените и поради това рядко спират граждани за проверка въз основа единствено на етническата им принадлежност.

След статистическия анализ обаче се изясни, че големината на населеното място не е признак, по който може да се съди за вероятността гражданите да бъдат спрени за проверка от полицията. Оказа се, че много по-решаващ фактор е етническият състав на квартала, в който живее респондентът (таблица 7). Ромите са подложени на много по-чести проверки, особено в или около кварталите, в които живеят, когато в тези квартали мнозинството е съставено от етнически българи.

**Таблица 7. Място на полицейските проверки
(юни – ноември 2005 г.)**

	Българи	Роми
В квартала, където живея	4,2 %	25,2 %
Около квартала, където живея	5,0 %	20,5 %
Извън квартала, където живея	9,2 %	13,9 %
В центъра на града/селото	6,7 %	13,8 %
В други населени места	7,4 %	13,2 %
В обществен транспорт	2,1 %	4,5 %
На жп или автогара	2,2 %	3,6 %
На пазар	1,8 %	2,7 %

Източник: Витоша Рисърч.

Тези данни обаче трябва да се интерпретират спрямо типа квартал, който ромите обитават¹⁹. Ако този фактор бъде пренебрегнат, лесно може да се стигне до заключението, че полицията пази ромските квартали строго и поради това спира прекомерен брой роми именно в границите на махалите. Изследването обаче показва, че **полицията проверява ромите най-често в квартали, обитавани изцяло или предимно от българи. Четиридесет процента от анкетираните роми, живеещи в квартали „с известно присъствие на етнически малцинства”, отговарят, че са били спирани от полицията през последните шест месеца.** Същото се отнася и за 20 % от ромите, живеещи в квартали с изцяло българско население (а това са 1,6 % от всички роми).

Таблица 8. Проверки по вид квартал

	Дял на ромите, живеещи в следните видове квартали	Дял на спрените роми
Квартал (село) с почти изцяло българско население, граничещ с ромски квартал (село)	1,5 %	0 %
Малка ромска махала	19,9 %	11 %
Квартал (село) със значително присъствие на етнически малцинства	21,8 %	12 %
Голям ромски квартал (гето)	42,2 %	15 %
Квартал (село) с почти изцяло българско население, заобиколен от сходни квартали (села)	1,6 %	20 %
Квартал (село) с известно присъствие на етнически малцинства	12,1 %	41 %
Общо	100 %	(по-малко от 100 %)

Източник: Витоша Рисьрч.

Друг извод от анализа на данните е, че физическите белези (напр. потъмен цвят на кожата) и облеклото също играят роля за това, дали някой ще бъде спрян за проверка. Интервюиращите трябваше да определят дали респондентът е от ромски произход и да изложат доводите за своето заключение: квартал, в който живее респондентът; език; цвят на кожата; облекло и жилищни условия. В 20 % от случаите интервюиращите не успяха да определят респондентите като роми по нито един от тези признаци, но респондентите се самоопределят като роми. Този факт има значение, тъй като подсказва, че вероятно около 20 % от ромите не са разпознаваеми като роми за полицията и поради това етническите профили не се прилагат спрямо тях. Тази хипотеза бе потвърдена и от резултатите от проучването (таблица 9).

¹⁹ Въпросникът задава седем вида квартали/села, от които респондентът трябва да посочи вида квартал, в който живее: (1) квартал (село) с почти изцяло българско население, заобиколен от сходни квартали (села); (2) квартал (село) с почти изцяло българско население, граничещ с ромски квартал (село); (3) квартал (село) с известно присъствие на етнически малцинства; (4) квартал (село) със значително присъствие на етнически малцинства; (5) малка ромска махала; (6) голям ромски квартал (гето); (7) квартал (село), населен с различни от роми етнически малцинства.

Ромите с по-тъмен цвят на кожата и по-бедно облекло са спирани много по-често от полицията. Наблюдението бе потвърдено и от фокусните групи. При софийската група 4 от 12-те участници бяха с по-светъл цвят на кожата и добре облечени – именно те не бяха проверявани от полицията, докато една двойка участници от същата група, които бяха доста по-мургави и зле облечени, твърдяха, че полицията ги спира непрекъснато²⁰.

Таблица 9. Полицейски проверки и външен вид на респондентите

Физически белези на респондентите	Лица, спрени в квартала, в който живеят		Лица, спрени около квартала, в който живеят	
	не приличат на роми (%)	приличат на роми (%)	не приличат на роми (%)	приличат на роми (%)
Цвят на кожата	13,4	33,4	7,9	28,2
Облекло	15,8	39,1	12,7	32,6
	Лица, спрени извън квартала, в който живеят		Лица, спрени в обществения транспорт	
Цвят на кожата	0,0	7,0	7,9	17,0
Облекло	1,6	8,7	8,0	21,7

Източник: Витоша Рисърч.

„Преди два дена с жената ходехме към пазара и ни спират, искат ни личните документи. Искат документи, ама жената няма паспорт, аз имам паспорт. „Сега, вика, ти ще останеш, жена ти ще дойде с нас в районното.“ „Чекай малко бе, случайно забрави картата.“ „Много ако говориш, и ти ще си там.“ „Чекай сега, за какво да съм и аз там.“ Те просто майтап ли си правят, какво? И просто така ми направи впечатление, минава още един мургав така, и него го спира. Минава още един и него го спира. И аз по едно време се ядосах и му викам: „Господине, извинявам се много, защо не спирате някой така по-беличък, само гледам мургавите спираш.“ И той по едно време: „Ти нема да казваш кой да спирам и кой да не спирам.“ И просто си затраях, викам да не стане пък по-голяма бяла. Гледат как да се заяждат“ (участник във фокусната група в София).

Статистическият анализ на факторите, повишаващи вероятността даден гражданин да бъде спрян за проверка от полицията, **предоставя допълнителни доказателства, че полицията прибегва до етнически профили** (направеният статистически анализ е описан подробно в Приложение 3). При анализа са взети под внимание фактори като пол, възраст, образование, етнически произход, заетост, големина на населеното място, вид квартал и начин на живот.

В първия модел едновременно се анализират спиранията на **МПС и на пешеходци** въз основа на дадените положителни отговори на въпроса: **„През последните 6 месеца колко често ви се е случвало полицията да ви спре**

²⁰ Записите на участниците от фокус групите са дадени без езикова намеса.

за проверка?" На това равнище на анализ етническата принадлежност не бе между факторите, които правят полицейската проверка по-вероятна, а те са: 1) **възраст** – по-младите е по-вероятно да бъдат спрени, отколкото по-възрастните; 2) **пол** – при мъжете вероятността за проверка е по-голяма; 3) **излизане вечер** – хората, които излизат вечер, са проверявани 3,5 пъти по-често от останалите.

Анализът на **проверките на пешеходци** обаче показва, че полицията използва етнически профили. Освен факторите възраст и пол **етническата принадлежност** на респондента (фактът, че принадлежи към ромската общност) и **видът квартал** (ромска махала) **увеличават вероятността респондентът да бъде спряен за проверка от полицията**. В този случай излизането вечер престава да бъде от значение, което е логично, тъй като по правило полицията спира предимно автомобили в късните часове на деня.

3.3. ПОВЕДЕНИЕ НА ПОЛИЦЕЙСКИТЕ СЛУЖИТЕЛИ ПО ВРЕМЕ НА ПРОВЕРКИ

Въз основа на извадковото изследване може да се заключи, че отношението на полицаите към ромите по време на проверка подкрепя извода, че някои полицейски служители използват етнически профили. Отговорите на гражданите могат да се обобщят в следните три пункта:

- В повечето случаи полицейските служители действат професионално, отнасят се с уважение към гражданите и не нарушават правата им, независимо дали става дума за роми или за българи.
- В около **една трета** от случаите полицаите не са се отнесли към гражданите професионално и с уважение.
- **Отношението към ромите е по-лошо, отколкото към българите**. В много повече случаи полицаите са се отнесли непрофесионално и неуважително към проверените граждани от ромски произход, като някои от тях редовно са били обиждани, заплашвани или над тях е упражнявано физическо насилие.

Проблемът за отчетността на полицейските служители е еднакво голям спрямо всички граждани. Само в незначителен брой случаи полицаите са обяснили на гражданите защо ги спират, а при ромите това не се случва почти при една трета от респондентите. Трябва да се има предвид, че няма нормативни изисквания полицията да дава обяснение на гражданите за мотивите си да ги провери. Въпреки това фактът, че на българите се дават обяснения по-често, отколкото на ромите, показва дискриминационно отношение.

Посочените цифри обаче са тревожни (таблица 10). Те показват, че през предходните 6 месеца близо 46 000 българи и 7400 роми са били заплашвани по време на полицейска проверка. Върху близо 15 000 души пък е било оказано насилие (от тях 12 000 българи и 3000 роми).

Таблица 10. Отношение на полицията по време на проверки на граждани през последните шест месеца (%)

		Роми	Българи
Вършеха си работата професионално	Понякога	17,1	17,6
	Никога	8,5	6,2
Отнасяха се към вас с уважение	Понякога	20,5	17,6
	Никога	16,6	7,2
Обръщаха се към вас с обиди	Всеки път	7,6	0
	Понякога	8	3,1
Заплашваха ви	Всеки път	6,25	0
	Понякога	5,3	4,9
Оказваха върху вас физическо насилие	Всеки път	2,7	0
	Понякога	1,8	1,3
Пренебрегнаха ваши права	Всеки път	13,9	2,5
	Понякога	4,4	7,1
Обясниха защо ви спират	Понякога	11,1	23,2
	Никога	28,9	10,1

Източник: Витоша Рисърч.

„На мене ми се е случвало да ме спират полицаи и да ме проверяват за дрога. „Дай си личната карта, вдигай си ръкавите.“ И аз викам: „Чакайте бе, ходете да хванете тоя, който има дрога, защо мене ме проверявате.“ Егва не бях се разплакал. „Вдигай си ръкавите, не се обяснявай, мангал“ (участник във фокусната група в София).

(Участник 1) „[Полицайте] [и]дват, не ни дават да копаем [метални отпадъци от военен полигон], вземат инструментите там, почва да ритат, удря там и ние почваме да бягаме. (Участник 2) Те като ни подгонят, и ние бягаме. (Участник 3) Ако те приберат горе, ще разкажеш какво става, какво ти се случва и горе ще има [бой]. Но ако не те закарат горе, може да те пребият на място и те пускат да си ходиш“ (трима участници във фокусната група в Сливен коментират обичайното поведение на полицаите към тях²¹).

Полицейските служители не отричат, че подобно отношение към гражданите съществува, но твърдят, че такива прояви са провокирани от самите лица. В един от градовете, където бяха проведени интервюта с полицаи, всички полицейски служители заявиха, че има проблем в отношенията им с ромската общност в града. Имаше разкази за това, как ромските деца замерят полицейските коли с камъни, как често при опит полицаи да провери лице от ромски произход то не спира, ругае служителя или бяга²².

²¹ През последните няколко години има поне 20 случая на роми, загинали при събиране на необезвредени артилерийски снаряди в действащи или изоставени полигони.

²² Медиите също публикуват множество съобщения за насилие на роми спрямо полицаи.

3.4. ЛОГИКАТА НА ПОЛИЦЕЙСКИТЕ ПРОВЕРКИ

Полицейските проверки не могат да бъдат разглеждани извън контекста на структурните промени в правоприлагащите и съдебните органи, предприети във връзка с предстоящото членство на България в ЕС. Този доклад обаче не позволява подробното им разглеждане.

Един от основните проблеми при полицейските проверки се оказва липсата на механизъм, който да измерва тяхната ефективност. Това е част от общия проблем на държавната администрация, включително и МВР, където все още няма системи за оценка за ефективността. Тъй като публичните данни за ефективността на правоприлагащите органи са изключително оскъдни, обществен дебат по темата все още не се е състоял. Управлението на ресурсите и финансирането на полицейските акции не се обсъжда и подобна информация е „класифицирана“.

За разлика от Западна Европа и САЩ в България системата за отчетност и контрол на полицейските проверки е твърде ограничена и до голяма степен формална. Данни за проверките и задържанятия не се събират систематизирано на централно равнище, независимо че полицията разполага с необходимите технически средства. До момента такива данни са се събирали само по време на специализирани акции (вж. т. 3.7), но дори тогава те се използват предимно за да се търси медийно присъствие, а не за да бъдат анализирани и използвани в практиката. Липсва и механизъм за контрол, с който полицейските служители да са длъжни да се съобразяват при провеждането на проверки. Понастоящем те изпълняват това задължение по свое собствено усмотрение, като често не влагат почти никакво старание. Подходът на най-малкото съпротивление е отдавна вкоренен метод в работата на полицията, който произтича от традиционно ниското заплащане и слабата мотивация на служителите²³. Началниците на териториалните служби и РПУ би трябвало да организират и да разпределят патрулно-постовата дейност в съответствие с конкретната оперативна обстановка и нивото на престъпност (според изискванията на Инструкция I-23 за патрулно-постовата дейност на Министерството на вътрешните работи, която се разглежда по-подробно в т. 3.6), но в десетте РПУ, където бяха проведени интервюта, не бе забелязана особена разлика в организацията на ППД или в провежданите полицейски проверки. Освен това не се контролират изрично броят и ефективността на проверките и арестите. Тези показатели не играят никаква роля за професионалното израстване на полицейските служители, изпълняващи ППД.

Независимо от описаните проблеми при ръководството и контрола на ежедневните проверки интервюта с полицейските служители и отговорите на респондентите, които са били проверявани, очертаха няколко характерни особености на тази дейност. Като цяло резултатите от социологическото проучване и заявеното от служителите в РПУ се припокриват, въпреки че някои техни твърдения изглежда бяха субективни представи, непотвърдени от респондентите.

²³ Екипът е достигнал до това заключение в резултат на своите проучвания в областта на криминологията чрез наблюдения и стотици проведени интервюта през последните пет години.

Полицейските служители спират за проверка добре познатите им местни жители, семейства и възрастни хора в изключително редки случаи. Най-често за проверка се спират следните лица, които:

- отговарят на профила на лица, заподозрени в извършването на престъпление, по което се води разследване;
- не са жители на съответния квартал, град или село. Този критерий обикновено се прилага в малките градове и селата, където за полицаите е по-лесно да разпознаят лице, което е приходящо в населеното място. Понякога критерият се прилага и в по-големи градове, но в комбинация с други показатели и ромите често попадат в обсега на подобни проверки, тъй като лесно се отличават от обитателите на неромски квартал например²⁴;
- **изглеждат подозрителни** – за това няма ясно формулиран критерий, а е въпрос по-скоро на **инстинкт или усещане**. Тази тема бе дискутирана най-подробно по време на интервютата именно поради липсата на ясни критерии и насоки за това, що е подозрителност, която лесно може да провокира неволното използване на етнически профили. В хода на разговорите се изясниха някои характеристики, които се приемат за подозрителни – походка, поведение или стойка. Ако някой върви забързано, изглежда притеснен, озърта се или носи обемист багаж, това би могло да представлява повод да бъде проверен. Към тези характеристики обаче често се прибавят и други като облекло, принадлежност към различен квартал/населено място и пр.;
- се разхождат или особено шофират в късните часове на нощта;
- носят голяма чанта или пакет;
- карат натоварени каруци – критерий, който важи най-вече за ромите, които често се занимават със събиране на старо желязо или дървен материал; в такива случаи проверките имат превантивен характер и се правят дори без да е налице разузнавателна информация или да е докладвано престъпление. Освен това рутинни проверки се правят в курортните селища, където нивото на кражбите е доста високо;
- имат отличителните външни белези на наркомани;
- са потенциални източници на информация за извършено престъпление или заподозряно лице.

Съществува и по-различен, материален мотив за полицейските проверки и той е искането на подкуп. Това е характерно предимно за пътните полицаи и, както показват резултатите от проучването, в близо 10 % от случаите на спиране на автомобил служителите искат подкуп от водача. При пешеходците подобна ситуация е рядкост, като по-малко от 1 % от респондентите я споменават и поради това е невъзможно да се направят статистически значими изводи.

²⁴ Според твърденията на полицаите от 6-о РПУ в Пловдив същото се отнася и за българи в ромските махали – например кв. „Столипиново“, който е главният пункт за разпределение на хероин в България. Изхождайки от тази логика, всеки попаднал в квартала младеж от български произход може да бъде свързан с търговията на наркотици. В социологическото проучване обаче липсват данни, с помощта на които това схващане да бъде потвърдено или отхвърлено.

3.5. ФАКТОРИ НА ВЛИЯНИЕ ПРИ ПОЛИЦЕЙСКИТЕ ПРОВЕРКИ НА РОМИ

Един от белезите в отношенията на българската полиция към етнически-те малцинства, който ги отличава от САЩ и Западна Европа, е, че преди 1990 г. етническите малцинства неофициално са смятани от правителството и службите за сигурност за потенциална заплаха за националната сигурност. Поради това в кварталите с турско и ромско население има засилено полицейско присъствие. След демократичните промени и съкращаването на силите за сигурност наблюдението на малцинствата е значително по-слабо. Повечето интервюирани началници на РПУ споделят, че пешите патрули в кварталите са били съкратени поради липса на средства. Полицията обаче не е намалила своята бдителност по отношение на ромите. През последните години в редица ромски махали бяха открити нови или възстановени стари полицейски участъци – в София (кв. „Факултета“), Самоков, Видин, Сливен, Ямбол, Кричим, и т.н.

Част от полицаите споделят, че в професионалните им среди през 90-те години към ромските махали е имало особено отношение:

- РПУ, обслужващи ромски квартали, се смятат за непрестижни и често служители, които създават проблеми, се изпращат да работят там;
- в ромските квартали се работи трудно и това може да повлияе зле на кариерата на полицейските служители;
- началниците на РПУ избягват да говорят за криминални инциденти, засягащи роми, за да не навредят на кариерата си, дори когато обществеността настоява да знае какво се е случило;
- дейността на РПУ, в чиито участъци се намират ромски махали, често е наблюдавана от ромски и правозащитни организации, което може да се окаже „проблематично“ за полицията.

Използването на етнически профили зависи най-вече от проблемите на престъпността, на които дадено полицейско управление трябва да противодейства. Етническите профили не се използват целенасочено нито на местно, нито на централно равнище, имат по-скоро хаотичен характер и зависят пряко от престъпността в съответната ромска общност и капацитета на обслужващото РПУ.

Според информацията от анкетата и интервютата полицейските проверки имат следните постоянни характеристики:

- смятат се за „допълнителна работа“, благодарение на която могат да възникнат нежелани проблеми с ромите и затова в повечето случаи се избягват;
- провеждат се масирано по нареждане на съответния началник на РПУ с цел да се отчете дейност или при специализирани акции;
- правилата при проверките се свеждат до тактически указания, а за способността да се подбират лицата за проверка в повечето случаи се разчита на интуицията на отделния полицай;
- извършват се проверки предимно на роми, които изглеждат безобидни и не биха се свързали с правозащитна организация или не биха подали оплакване срещу проверяващия служител, т.е. на необразовани роми.

Използването на етнически профили се подчинява на различни закономерности в зависимост от големината на населеното място и етническият състав на населението:

- принадлежността към ромското малцинство не е от такова значение в градове/квартали с преобладаващо ромско население;
- в селските райони, дори когато престъпленията, извършени от роми (кражби на селскостопанска продукция или други дребни кражби), са ежедневие, полицейското присъствие е слабо и проверките са доста редки;
- в кварталите и градовете с преобладаващо българско население ромите се спират за проверка по-често като „мярка за превенция на престъпността“;
- в големите градове ромите се проверяват много по-често в районите на гетата, отколкото например в центъра на града;
- има градове, в които неофициално е възприета практиката на ограничаване на достъпа на роми в определени райони – например в близост до туристически обекти, търговски центрове, клубове или плажове, с цел да се намали рискът от джебчийски или други кражби. Там проверките на ромите са много по-интензивни;
- на места, където наскоро е имало сблъсъци между българи и роми, временно се засилва полицейската охрана в районите, в които граничат български и ромски квартали;
- в други райони или при определени събития обаче, където предстои струпване на роми и могат да се очакват проблеми (например сбивания на сватби), полицията стои далеч или се намесва едва когато сбиването е приключило.

Съществуват и допълнителни фактори, които оказват влияние върху честотата на проверките, свързани със спецификата на конкретната ромска общност. Така например най-използваният метод за справяне с „ромската престъпност“ е да се преговаря с ромски „лидери“²⁵. Честа практика е с тяхното пряко ходатайство пред началник на РПУ да бъдат освобождавани задържани роми. Подобен тип взаимоотношения могат да се отразят върху равнището на полицейските проверки в по-малки общности.

3.5.1. Престъпността в ромската общност

По време на интервюта водещата причина за проверките на роми, която бе отбелязана от полицаите, бе високото равнище на престъпност в ромската общност, за която полицаите говореха като за „ромска престъпност“²⁶. Пред-

²⁵ Влиянието и контролът на „ромските лидери“ се доказват по време на избори, когато те организират колективното гласуване на ромите за определена партия. На парламентарните избори през 2005 г. синът на ромски лидер във Видин се кандидатира за депутат от листата на ДПС, в резултат на което ДПС получи гласовете на цялата ромска махала (близо 6000 гласа), въпреки че дотогава партията нямаше никакви привърженици в града.

²⁶ Мнението на авторите е, че въпреки че съществуват определени престъпления (като тези, които произтичат от структурата на ромските кланове или семейства) или модели на девиантно поведение, за които може да се твърди, че са повлияни от културната специфика на ромската общност, по своя характер повечето престъпления, извършени от роми, не се различават от престъпленията, дело на българи. Затова „ромска престъпност“ в повечето случаи е по-скоро неточен термин.

ставите, че престъпността сред ромите е по-висока, се изграждат по няколко начина. На първо място, това е собственият опит, особено на полицаите, които работят в и около ромски махали. На второ място, са медийните публикации по тази тема. Подобни публикации са важен фактор, защото често създават очаквания сред българската общественост и дори водят до конкретни действия от страна на полицията. Собствената статистика на МВР, с която по-голямата част от редовите полицаи не бяха запознати, има някакво значение може би само на равнище началник на РПУ. Въпреки че липсват подробни изследвания и надеждна статистическа информация, през последното десетилетие редица общоизвестни факти и престъпни деяния подхранват мнението, че сред ромите има прекомерно участие в престъпни действия.

Факторите за престъпността в ромската общност, които бяха споменати по време на интервютата, включваха проблеми като жилищните условия, безработицата и неграмотността, участието на ромските домакинства в сивата икономика, високия процент роми в местата за лишаване от свобода, влиянието на определени ромски общностни групи – например *кардгарашите*, чийто начин на живот често е обвързан с престъпна дейност.

Основната характеристика на престъпността в някои ромски общности, изтъкната от полицаите, бе **масовото участие** на определени ромски общностни групи в дребни престъпления. Някои посочват като проблем тънката граница между административно нарушение и престъпление. Според служителите много роми не са наясно с тази разлика и не смятат административните нарушения за престъпления, а ги възприемат и оправдават като начин за оцеляване.

„Съпругът ми ходеше извън градовете да събира желязо. Обаче, без да се споразумее, да знае, че това е общинска вещ, някаква ограда към пътя за Катунца, извън града, там много отдавна бил катастрофирал някой и тая ограда стои като желязо. И той помислил, че не е общинска вещ и искал да го ползва за продажба на желязо. И в тоя момент минава СОТ и го забелязва как ги взема, той не го краде, той не се е осъзнал, че това е кражба, това е посред пътя. ... И се обаждат в „Тракия“ и го прибират мъжа ми“ (фокусна група в Пловдив).

„Ние не крадем, копаем си“ (участник във фокусната група в Сливен по повод копаенето на скрап във военен полигон).

Най-често изтъкваната от полицейските служители причина за масовата дребна престъпност сред част от ромите бяха плачевните **социално-икономически условия**, при които те живеят. Много полицаи отбелязваха, че до 1990 г., когато няма безработица, проблеми не са съществували. Според редица служители, работещи в ромски махали, някои безработни роми са възприели дребната престъпност като постоянен източник на доходи. Няколко полицаи описаха начина на местните роми да живеят на кредит. Според тях обикновено хората, живеещи на кредит, започват месеца, като изхарчват голяма част от месечните си социални помощи за плащане на дългове – най-често в местния магазин за хранителни стоки. Остатъкът от помощите им стига за първите десет дни от месеца. През следващите десет дни те отново започват да живеят на кредит. През последната част от месеца обаче, когато

вече са изчерпали възможностите за заеми, те разчитат предимно на дребни кражби. Полицаяте обобщават ситуацията по следния начин: „Десет дни преди изплащането на помощите кражбите от домовете рязко се увеличават, а след като си получат парите, кражбите буквално спират”²⁷.

Лихварството бе посочено и от полицаи, и от участници във фокус групите като един от основните фактори, генериращи дребна престъпност. В повечето махали има и известни лихвари, които дават заеми с месечни лихви от 50 до 100 %. Лихварите успяват да склонят много бедни и необразовани роми да подпишат полицаи за такива заеми. Обикновено гаранцията за заема е социалната помощ, но ако тя не го покрие, често се стига до насилие срещу длъжника²⁸. Така в някои случаи престъпленията остават единствената възможност да се намерят средства за изплащане на дълга. Случаи и инциденти бяха цитирани от полицаите и от участниците във фокус групите и в Сливен, и в Пловдив²⁹. Според някои участници във фокус групи, практиката лихварите да купуват бездействието на полицията³⁰ или да се подсигурият с договори за заем или лизинг, за да могат да предотвратят всякакви основания за разследване,³¹ е честа.

3.5.1.1. Участие в сивата икономика

Според полицията друга причина за честите проверки на роми е участието им в сивата икономика: най-вече събирането на скрап и дърводобивът, а също незаконното бране на плодове и уличната продажба на евтини потребителски стоки от Турция и Китай³². Функционирането на тези сиви пазари зависи в огромна степен от наличието на неквалифицирана и евтина работна ръка, а в много случаи и от престъпната дейност.

Събирането на метални отпадъци се контролира от мрежа от големи фирми, търгуващи със скрап. Те се ползват с протекцията на политици от висшите етажи на законодателната и изпълнителната власт. Скрапът се събира най-вече чрез пунктовете за вторични суровини, много от които често се намират в или около ромски квартали. В много случаи събирането или кражбата на скрап се извършва от бедните роми от махалата и в немалко случаи под ръководството на местния ромски лидер. Този бизнес практически не се контролира от никакъв държавен орган³³. Пунктовете за вторични суровини рядко биват санкционирани или заобикалят санкциите на контролните органи и полицията чрез подкупи или политически протекции. Затова в много случаи полицията и жандармерията съсредоточават усилията си върху крадците – най-ниското ниво в бизнеса със скрап.

²⁷ Интервюта с полицейски служители, юли 2005 г. Животът на кредит е добре отразен в изследването на UNDP Avoiding the Dependency Trap, Ed. A. Ivanov, UNDP, 2002, p. 50; <http://roma.undp.sk/>

²⁸ Фокусни групи в Пловдив и Сливен; интервюта с полицейски служители, юли 2005 г.

²⁹ Интервюта с полицейски служители в Сливен, юли 2005 г.; Ромите от квартал „Надежда”: „Спасиха ни от игото на сливенските Зрънкови”. – *Труд*, 24 юли 2004; Видинските роми: „Поемаме си въздух, след като Зрънкови си заминаха”. – *Стандарт*, 7 август 2002.

³⁰ Фокусна група в Сливен.

³¹ Интервюта с полицейски служители, юли 2005 г.

³² Интервюта с полицейски служители в Казанлък и Пловдив, юли 2005 г.

³³ Михайлова, П. и А. Бонев. Железните фараони. – *Капитал*, 26 май 2006.

Същото важи и за **пазара на дървен материал**. Фирмите, които контролират незаконния дърводобив в страната и се ползват с политически протекции, са около 15³⁴. Те се възползват от услугите на бедни роми и подкупват контролните органи, за да могат ромите да се занимават необезпокоявани с незаконна сеч. В определени случаи се стига до санкции като задържане или глоба, но те се налагат най-вече на най-ниското равнище – обикновено ромите. Тези представи се подсилват и от някои случаи, като този в Самоков, които редовно са обект на медийно внимание³⁵.

Организираната престъпност също има значително влияние за въвличането на някои ромски общности в престъпна дейност. За голяма част от дейността си организирани престъпни групи примамват или принуждават роми да вършат неща, за които самите те невинно осъзнават, че са незаконни. На първо място са множеството схеми за източване на ДДС, при които се ангажират бедни роми, като се регистрират фиктивни фирми на тяхно име или формално ги назначават за управители на фирми, които след това задължняват с милиони левове. Друга схема е продажбата на фалшиви фактури, като това е единствената цел, с която фирмата бива регистрирана³⁶.

Контрабандните канали за цигари, китайски стоки и дори трафикът на хероин също често разчитат на куриери от ромски произход³⁷. Що се отнася до разпространението на дрога в страната, най-подходящ е примерът с ромския квартал „Столипиново“, който от пласъорски пункт на хероин за Пловдив се превърна в разпределителен център за цяла Югоизточна България³⁸. При проституцията и търговията с бебета също се експлоатират изключително бедните ромски семейства – те продават децата си или стават заложници на сводниците, които чрез семейството държат в подчинение проституиращите момичета. В някои РПУ интервюираните полицаи заявиха, че местните проститутки са почти изцяло от ромски произход³⁹.

3.5.1.2. Ролята на семейството

Един от основните фактори, които подхранват представите за масово участие на роми в престъпни деяния, е фактът, че в много случаи при тях не отделни лица, а семейства или родове (кланове) са в основата на организирана или битова престъпна дейност. Тази особеност на престъпността сред ромите не само засилва представите за масовост, но и понякога води до групови проверки, тъй като се предполага, че цялото семейство участва в дадена престъпна дейност. В повечето посетени махали полицията говореше за престъпни семейства или родове, а не за отделни личности. Според

³⁴ Проклятието на брадвата. – *Банкеръ*, 13 август 2005.

³⁵ Вж. 7000 ромски гласа срещу жандармерията. – *24 часа*, 5 май 2005; Горите – под стражата на браконьерите. – *Капитал*, 21 май 2005; Роми сечат незаконно дървета. – *БНТ*, 19 юли 2005. Роми с 80 каруци атакуват горите в Самоков. – *news.bg*, 20 април 2005; Оценки за обема на незаконната сеч, вж.: Kostov, G., I. Paligorov, S. Petov, Z. Bogdanov (2005), *Illegal Logging in Bulgaria*, World Wildlife Fund, p. 23.

³⁶ Безработен ром от Ихтиман държи рекорда по дължим ДДС. – *Капитал*, 19 февруари 2005.

³⁷ Интервюта с полицейски служители, юли 2005 г.

³⁸ Фокусна група в Пловдив; интервюта с полицейски служители, юли 2005 г.

³⁹ Интервюта с полицейски служители, юли 2005 г.

интервюираните полицаи в такива семейства подтикът към незаконни прояви започва още от най-ранна детска възраст.

Клановете/семејството често поощряват, посредничат или пряко организират участието в сивата икономика, в криминални деяния и сериозна организирана престъпност: от кражби на домашни животни през джебчийски мрежи, незаконна сеч, кражба на скрап, лихварство, сводничество и контрабанда на стоки и цигари или разпространение на наркотици⁴⁰. От проведените интервюта ролята на семејството се очерта като най-значима при джебчийството, упражнявано предимно в някои общности на кардарашите и сръбските роми. Може да се твърди, че престъпността е станала част от културата единствено на тези общности. Например при обичая „купуване на булката“ цената, която женихът трябва да заплати, се определя от нейните джебчийски умения⁴¹, на които тя е обучена още от дете⁴².

3.5.1.3. Междуетнически конфликти

Друга причина, която води до по-голям брой проверки на роми, са случаите на сблъсъци между големи групи роми и българи или между роми и органите на реда. Такива са случаите, при които ромите протестират и дори прибегват до насилие при опити на органите на реда да предотвратят незаконната сеч⁴³, както и случаи, в които роми протестират срещу действия на полицията, които те възприемат като несправедливост⁴⁴. През 2005 г. вниманието на медиите и полицията привлякоха и няколко случая на сблъсъци между големи групи роми и българи⁴⁵. В отговор на това полицията предприе мерки, включително и множество проверки, с цел да открие подстрекателите на насилието и да предотврати по-нататъшно насилие или престъпления⁴⁶. В резултат на множеството публични протести и искания за по-строги мерки бе засилено полицейското присъствие в ромските квартали, в които вече бяха налице подобни конфликти.

3.5.1.4. Ромите в местата за лишаване от свобода

Наличието на голям дял криминално проявени лица и бивши затворници в ромските квартали е една от причините, която води до чести полицейски проверки. В много случаи извършването им е в резултат на разпореждания за проверки на „криминалния контингент“ – лица, които са били криминално проявени или за които има информация, че се занимават с престъпна дейност. Според полицейски служители в някои ромски общности се е създала

⁴⁰ Фокусни групи в Сливен и Пловдив; интервюта с полицейски служители, юли 2005 г.; като пример може да бъде посочена сагата на видинския род Зрънкови (Зрънкови пак бият с бухалки. – *Труд*, 15 юли 2005; Два клана в схватка на живот и смърт, – *Труд*, 4 април 2005).

⁴¹ Тази цена може да достигне сумата от 80 000 евро. Една сръчна джебчийка в Западна Европа например би могла да изкара до 2000 евро на месец (Интервюта с полицейски служители, юли 2005 г.).

⁴² Интервюта с полицейски служители, юли 2005 г.

⁴³ 300 роми нападаха полицейски коли. – *Труд*, 10 септември 2005.

⁴⁴ Интервюта с полицейски служители, юли 2005 г.

⁴⁵ Пияни роми нападат българи в Тервел. – *Труд*, 11 октомври 2005; 30 роми биха българи заради 10 лева. – *24 часа*, 3 август 2005.

⁴⁶ Укротяване на ромите. – *Банкеръ*, 17 септември 2005.

прослойка от лица, които се занимават предимно с престъпна дейност. Такива представи обаче се отразяват върху дейността на полицията, която подхранва собствените си представи, фокусирайки действията си предимно върху ромите. По този начин шансовете на един правонарушител от ромски произход да бъде обект на разследване от полицията стават по-големи от тези на правонарушител, който е българин. Това влияе зле върху социалното и икономическото развитие на цялата общност. В някои от посетените ромски квартали в градовете 20 % от обитателите, т.е. повече от половината възрастни мъже, имаха криминално досие.

Отбелязано бе, че условията в затворите рядко имат положителен ефект върху затворниците, които попиват затворническата субкултура, а след освобождаването си я разпространяват сред общността, в която живеят. По думите на един полицейски служител, „когато излязат, учат тези около тях на наученото в затвора“⁴⁷. Така се създава затворен кръг, в който престъпността се утвърждава като модел на поведение. По експертна оценка около **половината мъже от ромски произход между 15 и 30-годишна възраст са имали досег със системата за наказателно правораздаване през периода 1993 – 2003 г.**⁴⁸

3.5.2. Етническите данни в системата на наказателното правораздаване

Описаните представи за престъпността в ромската общност не почиват върху обективна и систематично събирана информация. Липсата на такива данни лишава полицията от възможност както да следи за прекомерни спирания на лица от ромски произход, така и да моделира своята превантивна дейност или да търси съдействие от други институции по места – министерствата на образованието и науката и на труда и социалната политика. През последното десетилетие МВР не е правило задълбочени анализи на причините и факторите за престъпността сред ромската общност. Събираните от полицията данни за етническата принадлежност на заподозрените лица не представят реална картина на криминогенната обстановка сред ромите⁴⁹. Основният проблем е липсата на систематичност при събиране на данни. Регистрирането на етническата принадлежност на заподозрения е доброволно и по самоопределение. Ако лицето не се самоопредели, то се регистрира като „българин“, а това става изключително често. Анализът на събраните данни в десетте РПУ, където бе проведено проучването, показва коренни разлики в броя на регистрираните заподозрени роми между отделните години. Това

⁴⁷ Интервюта с полицейски служители в Сливен, юли 2005 г.

⁴⁸ Деветдесет процента от престъпленията се извършват от мъже (Статистически годишник 2005, С., НСИ). Ромите от мъжки пол между 15 и 30-годишна възраст наброяват между 80 000 и 100 000 души. Седемдесет процента от престъпленията се извършват от лица на възраст между 15 и 30 години. През 2002 г. по данни на 10 от 12-те затвора в страната (без двата най-големи затвора в София и Пловдив) между 38 и 40 % от затворниците се самоопределят като роми (Затворите в България, С., Български хелзинкски комитет, 2002). Според оценки на служители в съдебната система и затворите вероятният реален дял на ромите е между 60 и 80 %. Би могло да се заключи, че годишният брой на затворниците от ромски произход е между 3000 и 5000.

⁴⁹ Влезият в сила през 2002 г. Закон за защита на личните данни позволява събирането на данни за етническата принадлежност, когато компетентните органи разследват престъпление (чл. 21.2.5) и за целите на националната статистика (чл. 20.2.2).

може да се обясни само с промяна в политиката на записване на етнически данни на местно, регионално или национално равнище⁵⁰.

Друг проблем е свързан с това, че наличните данни за етническата принадлежност на заподозрените лица (срв. таблица 11) не вземат предвид рецидивизма при извършване на престъпления, т.е., ако за един заподозрян се знае, че е извършил 50 престъпления, той фигурира 50 пъти в статистиката за „заподозрени лица“. Поради това наличните данни за етническата принадлежност на заподозрените лица могат да завишават броя на заподозрените роми, ако например сред ромите има по-голям брой рецидивисти. Следващият проблем с наличните данни е, че в категориите престъпления, при които има най-голямо представяне на заподозрени лица от ромски произход (древни и джебчийски кражби)⁵¹, равнището на незаявени и нерегистрирани престъпления е много високо.

Таблица 11. Престъпления и заподозрени лица

Година	Престъпления (на 100 000 души) ⁵²	Заподозрени роми (% от общия брой)
1990	763	21,4 %
1992	2507	34,1 %
1994	2510	30,4 %
1996	2200	26,5 %
1998	1817	20,2 %
2000	1673	19,7 %
2002	1757	18,9 %
2004	1640	18,9 %

Източник: МВР.

Анализът на равнището на престъпността сред ромите обаче трябва да вземе предвид един важен фактор – различията във възрастовите структури на българското и ромското население. Тъй като извършителите на 70 % от престъпленията (както в България, така и в повечето страни по света) са във възрастовия диапазон между 15 и 30 години⁵³ и тъй като ромите съставляват близо 15 % от тази възрастова група на населението⁵⁴, би могло да се очаква те да извършват поне 15 % от престъпленията.

⁵⁰ Проблемите с наличните данни на МВР за престъпността сред ромите се илюстрират най-добре с един поглед върху периода 1997 и 1998 г., когато броят на заподозрените роми спада от 39 367 на 22 923, докато промяната при българите е от 69 000 до 63 000. Анализ на данните от отделните РПУ показва подобни аномалии. В 3-о РПУ в София регистрираните заподозрени от ромски произход от 1997 до 1998 г. са намалели от 829 на 552 души, докато българите са се увеличили от 857 на 1195. По същия начин броят на заподозрените роми спада и в 9-о РПУ в София – от 485 на 281 лица между 2001 и 2002 г., а българите се увеличават от 1777 до 1904 души.

⁵¹ Тенденции на престъпността в България 2000 – 2005. Център за изследване на демокрацията, С., 2006, с. 39.

⁵² Тук не се разглеждат т.нар. „икономически престъпления“, т.е. престъпления като административни, финансови и данъчни измами, престъпления срещу интелектуалната собственост и пр.

⁵³ Според данни от съдебната система през последните 10 години 62-63 % от престъпленията в страната са извършени от лица на възраст между 15 и 30 години.

⁵⁴ Според резултатите от националното преброяване през 2001 г. Ако към тази група се добавят и ромите, които се самоопределят като турци или българи, техният вероятен дял става още по-голям.

3.6. ЗАКОНОДАТЕЛСТВО, РЕГУЛИРАЩО ПОЛИЦЕЙСКИТЕ ПРОВЕРКИ

Правомощията на полицията за проверки на граждани се регулират в *Закона за МВР*⁵⁵. Полицейските органи⁵⁶ могат да извършват проверки за установяване самоличността на лица: 1) за които има данни, че са извършили престъпления или други нарушения на обществения ред; 2) когато това е необходимо за разкриване или разследване на престъпления и при образувано административно-наказателно производство; 3) при осъществяване на контрол по редовността на документите за самоличност и пребиваване в страната; 4) на контролен пункт, организиран от полицията; 5) по искане на друг държавен орган за оказване на съдействие при условия и по ред, предвидени в закон.

Конкретни разпоредби за начина на провеждане на проверките, по-конкретно на пешеходци, не са предвидени. През 1998 г. е публикуван документ от четири страници, озаглавен *„Тактически действия на полицейските органи при проверка и задържане на превозни средства, водачи и пътници в тях“*, в който се описва процедурата по извършване на такива проверки, но в него не се дават указания как да се вземе решение за проверка.

Подзаконово проверките на лица се регламентират или са упоменати в Инструкция I-23 за патрулно-постовата дейност на МВР, чиито последни изменения са от 2004 г., както и в Инструкция № I-41 от 25.03.2003 г. за дейността на районните и младши-районните инспектори от Националната полиция. Тъй като доказателствата за използване на етнически профили се отнасят единствено до проверките на пешеходци, инструкциите, регламентиращи дейностите на Пътна полиция, не са обект на анализ.

С оглед на факта, че най-голямата част от проверки на пешеходци се извършват от звената за ППД, тук накратко се описват Инструкция I-23 и впечатленията от нейното прилагане, които изследователите придобиха по време на посещенията в 10-те РПУ в страната.

В Инструкция I-23 подробно са разписани дейностите на звената за ППД, включително техните участъци, задължения, права, контрол и отчетност. Съдейки по проведените интервюта с полицейски служители, нарядите спазват стриктно разпоредбите на инструкцията при изпълнението на ППД. Интервюираните служители са добре запознати със съдържанието на инструкция I-23 и се стараят да я прилагат. В някои полицейски управления дори са били проведени изпити върху инструкцията след последните изменения в нея през 2004 г., а в други – инструктаж във връзка с направените изменения.

Инструкцията определя различните видове наряди за ППД: подвижни и неподвижни постови, автомобилни или пеши патрули. Най-важните параметри на ППД са *патрулните маршрути* и *границите* на патрулния участък. Точни маршрути се определят както за пешите, така и за подвижните патрули. Патрулните коли в Пловдив например са снабдени с GPS системи, с които се

⁵⁵ ЗМВР, обн., ДВ, бр. 17 от 24 февруари 2006 г., чл. 68.

⁵⁶ Според ЗМВР полицейските органи са офицерите, сержантите и извънщатните служители. Инструкцията използва същото определение.

следи да не се отклоняват от маршрута си. Повечето полицейски управления не разполагат с достатъчно служители за пеши патрули, затова се патрулира само с автомобили с по двама или трима полицаи. Дневният лимит на автопатрулите за гориво е 4 литра, патрулните коли са в движение само когато се придвижват до някой от осемте установъчни пункта по маршрута си или при спешен сигнал. Обикновено полицаите патрулират по двама (а често и по трима) в автомобил, като единият от тях е старши по длъжност. В някои РПУ пеши патрули се организират, като единият от служителите в наряда обхожда маршрута, докато другият/другите чакат в колата.

Патрулният маршрут се определя въз основа на оценка на динамиката и концентрацията на правонарушенията в съответния район. До момента не е правен анализ на гъстотата на патрулните маршрути в ромските квартали. През всяка от посетените 10 ромски махали или около и в близост до тях минава по един такъв маршрут. Извод за това, дали гъстотата на маршрутите играе роля за прекомерния брой проверки на роми, може да се направи само след допълнителен анализ на този фактор.

В Инstrukция I-23 обаче е поместено изискване към служителите от ППД да „уважават достойнството и правата на гражданите, като не проявяват дискриминация относно възраст, пол, сексуална ориентация, расова, етническа, социална, политическа и национална принадлежност“ (I-23, с. 24, Глава 4, Раздел 1, чл. 57(1)). Подобно изрично указание обаче липсва в Инstrukция I-41. Единствените инструкции по повод самото извършване на проверките от служителя в наряд е задължението „да се представи със звание, фамилия и наименованието на структурното звено, в което е служител, като при поискване се легитимира със служебна карта или знак“ (пак там, чл. 57(2)). Както показват резултатите от проучването обаче, това се прави предимно при проверките на МПС (в около 75 % от случаите) и по-рядко при проверките на пешеходци (в около 50 % от случаите).

В Инstrukция I-23 се набляга на запознатостта на звената за ППД с оперативната обстановка, криминалния контингент, природно-географските и демографските характеристики на обслужваната територия. Споменава се необходимостта от редовен анализ и оценка на ситуацията, като се имат предвид „демографската характеристика на населените места, брой и концентрация на населението, етнически и малцинствени групи, миграция и др.“ (I-23, с. 14, Глава 1, Раздел II, чл. 35 (2)). Всеки работен ден в РПУ започва с оперативка за криминогенната обстановка в съответния район. Тази оценка служи за определяне на лицата, които трябва да бъдат наблюдавани или задържани в хода на деня, т.е. определят се целите на предстоящите проверки. Още на този етап може да се използва вид „етнически профил“, тъй като сред заподозрените е вероятно да има и роми. Нито един от интервюираните полицейски служители обаче не спомена, че някога му е поставяна задача, която може да се определи като използване на „етнически профил“.

На звената за ППД се правят ежедневни, седмични и месечни инструктажи. Те имат гъвкава форма и целят да подготвят нарядите за новопоявяващите се рискове в обслужваната територия и да им помогнат да се адаптират към новосъздадени обстоятелства в оперативната обстановка. Понякога ДНСП

разпраща към РЗП и РПУ конкретни инструкции за провеждане на проверки и обиски, съдържащи общи насоки, като например да се наблюдават специално лица, носещи обемист багаж в обществения транспорт.

Законови ограничения върху използването на етнически профили

Полицейските органи имат широки правомощия за извършване на проверки за установяване валидността на личните документи на лицата или на свидетелствата за правоуправление на МПС. Според Закона за българските документи за самоличност (ЗБДС, чл. 80(5)) лице, което не представи документ за самоличност на компетентните длъжностни лица, се наказва с глоба от 50 до 300 лв. Контролът по спазването на режима за ползване на личните карти се осъществява от органите на Министерството на вътрешните работи (ЗБДС, чл. 25)⁵⁷. Тъй като при всяка проверка най-напред се проверяват личните карти на гражданите, практически всяко спиране на граждани от полицейските органи може да бъде законно.

България е страна по редица международни инициативи, целящи предотвратяване на дискриминация в наказателната система. Световната конференция на ООН срещу расизма, расовата дискриминация, ксенофобията и свързаната с нея нетолерантност, която бе проведена в Дърбън, ЮАР, през 2002 г., констатира използването на етнически профили в работата на правоохранителните органи, като ги определи по следния начин: „практиката гражданите да бъдат подозирани в извършването на престъпления заради техния расов или етнически произход“. ООН призова всички държави да изработят и наложат ефективни мерки за предотвратяване на подобни практики и защита на своите граждани от тях⁵⁸.

На 17 август 2005 г. Комитетът на ООН за предотвратяване на расовата дискриминация прие „Препоръка за предотвратяване на расовата дискриминация при осъществяване на правосъдието и функционирането на наказателната система“⁵⁹. Препоръката постановява, че държавите – страни по Конвенцията за предотвратяване на расовата дискриминация⁶⁰, „трябва да предприемат необходимите стъпки за предотвратяване на задържанията и обиските, които в действителност се дължат на външния вид на човек, неговия цвят или черти на лицето, или принадлежността му към расова или етническа група, или всяко *използване на профили* (курсивът – наш), които го излагат на по-голямо подозрение“.

Единствените официални документи обаче, които понастоящем съдържат разпоредби, забраняващи дискриминацията в работата на полицейските ор-

⁵⁷ Тази практика служи единствено като вид „социален контрол“ и е остатък от комунистическо време, когато всеки трябваше да притежава български паспорт. Тъй като и в момента неносенето на лична карта е незаконно, всеки би могъл да бъде арестуван за това нарушение.

⁵⁸ Вж. Декларация от Дърбън срещу расизма, расовата дискриминация, ксенофобията и свързаната с нея нетолерантност, § 72, <http://www.unhchr.ch/pdf/Durban.pdf>

⁵⁹ Оригиналното име на препоръката е Recommendation on the Prevention of Racial Discrimination in the Administration and Functioning of the Criminal Justice System, CERD/C/GC/31/Rev.4 (Future).

⁶⁰ България е страна по конвенцията от 1969 г.

гани, са Инструкция I-23 и Етичният кодекс на служителите на МВР с полицейски правомощия. Подобни разпоредби липсват както в ЗМВР, така и в Правилника за приложение на ЗМВР. В случаите на използване на етнически профили незаконосъобразността произтича не от това, дали полицейските служители могат да извършат определено действие, дали са го извършили по предписания в закона ред и дали не са злоупотребили с властта си, а от това, че при сходни условия третират представителите на една етническа група по-неблагоприятно от представителите на друга група. Правото квалифицира подобни действия като дискриминационни. Незаконосъобразността в случая произтича от това, че дискриминацията в България е забранена от закона. Макар че са спазили разпоредбите на ЗМВР, когато полицейските служители използват етнически профили, те **нарушават Конституцията и Закона за защита срещу дискриминацията (ЗЗСА).**

Въпросът за равнопоставеността намира правно основание в Конституцията⁶¹ и в законите, които изискват равно третиране на гражданите, без оглед на тяхната раса или етнос. Дори да има статистически данни за различното ниво на извършване на определени престъпления от различните раси и етноси, използването на етнически и расови обобщения при рутинните и спонтанните действия на полицейските органи може да доведе до дискриминация. Затова действията на полицейските органи, които са подтикнати единствено от расовата или етническата принадлежност на гражданите, винаги представляват използване на етнически профили и следователно са дискриминационни.

3.7. КОНТРОЛ И ЕФЕКТИВНОСТ НА ПОЛИЦЕЙСКИТЕ ПРОВЕРКИ

Инструкция I-23 и Инструкция I-41 поставят изискване патрулните наряди и районните инспектори да докладват в оперативните дежурни центрове при извършване на проверка на лица, МПС, както и при констатиране на престъпления и нарушения на обществения ред. Нарядите са задължени да докладват и за всяко „взето отношение по служебен ред“ във връзка с проверките и констатациите за престъпления и нарушения⁶². Това обаче невинаги е осъществимо на практика, защото, както обясниха някои полицаи, много често се налага да изчакваш, за да се свържеш с дежурния. Изглежда е повсеместна практиката патрулните екипи да се свързват с дежурния център само ако провереното лице предизвика подозрение или не носи личната си карта. Връзката е необходима, за да се установи самоличността му и евентуалното наличие на полицейско досие.

Според Инструкция I-23 всеки наряд води наряден дневник, в който се отбелязват извършената работа от наряда, направените проверки от съответните длъжностни лица, посетените местопроизшествия и сигналите за

⁶¹ Член 6 от Конституцията гласи: „(1) Всички хора се раждат свободни и равни по достойнство и права. (2) Всички граждани са равни пред закона. Не се допускат никакви ограничения на правата или привилегии, основани на раса, народност, етническа принадлежност, пол, произход, религия, образование, убеждения, политическа принадлежност, лично и обществено положение или имуществено състояние.“

⁶² Чл. 72, ал. 3 от Инструкцията за патрулно-постовата дейност на Министерството на вътрешните работи.

нарушения. Те се различаваха в отделните РПУ, тъй като в някои от тях бяха възприети допълнителни формуляри за записване на абсолютно всички направени проверки. В едно от посетените полицейски управления в един от допълнителните формуляри, които се попълват след проверки, фигурираха следните категории за проверени: 1) криминален контингент; 2) съмнително лице; 3) МПС. Интервюираните полицейски служители споделиха, че попълването на формуляри е прекомерно и им отнема прекалено много време, като отчитането допълнително се забавя поради липсата на компютри и принтери. Инструкция I-41 също задължава районните инспектори да отчитат извършените проверки, като техният брой е заложен и като критерий и показател за оценка на резултатите от работата на районните и младши-районните инспектори (Приложение № 4, към чл. 55)

Резултатите от работата на нарядите за всяка смяна се отчитат поименно от полицейските командири и командирите на отделения, като за денонощието се обобщават в справка за отчитане на работата на личния състав. Справките се правят по образец; попълват се таблици с над 20 различни показателя като броя на проверените лица, отведените в РПУ лица, заловените извършители на престъпления, предупрежденията, констатиранията нарушения и т.н. Данни за етническата принадлежност на гражданите не се събират.

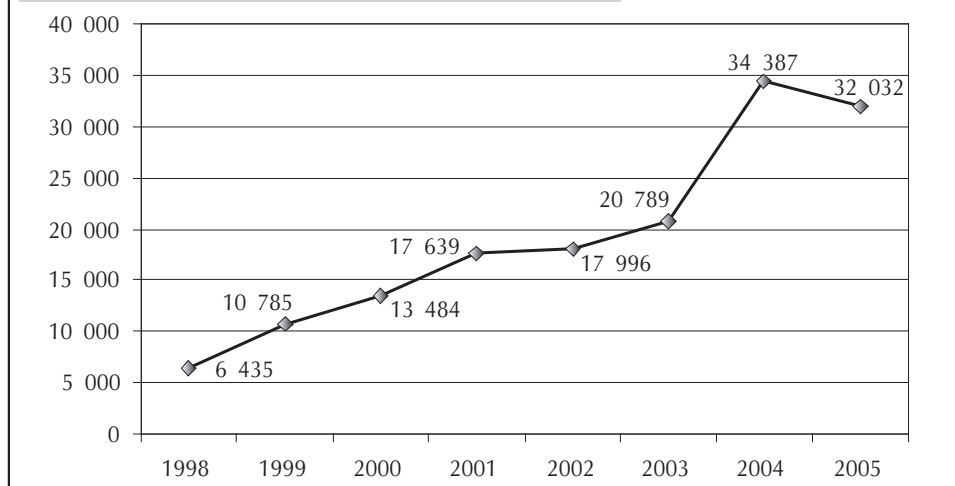
Патрулно-постовата дейност се оценява по ефективността на създадената организация и конкретните резултати от работата на служителите. По втория показател се вземат предвид следните критерии: 1) състояние на охраната на обществения ред в обслужваната територия; 2) подадени сигнали по служебен ред за установени причини и условия за извършване на престъпления; 3) отведени лица в РПУ за извършени престъпления и други правонарушения; 4) подадени докладни записки за явно наблюдение на лица, представляващи интерес за полицията; 5) участие в разследване и разкриване на престъпления; 6) административнонаказателна дейност; 7) инициативност и умение за бързо вземане на правилното решение за действие в усложнена обстановка; 8) законосъобразно и етично отношение към гражданите. Но интервюираните служители не бяха в състояние да назоват критериите, по които биват оценявани, и най-често споменавана бе разкриваемостта като показател, на който началниците обръщат най-голямо внимание. Разкриваемостта на престъпленията е пряко свързана с броя на арестуваните лица, но повечето интервюирани служители не приемаха този индикатор за критерий за ефективност. В нито едно от посетените РПУ съотношението между проверките и арестите не служеше като индикатор за ефективност на полицейската дейност.

Липсата на официални данни не дава възможност да бъде направен подробен анализ на ефективността на полицейските проверки и задържания на граждани. Социологическото проучване показва, че делът на проверки на роми, които водят до арест (т.е. процент на успешните акции), е по-голям, отколкото при българите, но категорични изводи не могат да се направят поради малкия размер на извадката. Трябва да се вземе под внимание фактът, че задържането може да отразява предразсъдъците, а не ефективността на полицията, както и това, че много роми са отвеждани в полицията за установяване на самоличността.

„Моя брат спортуваше карате тука до зала „Асеновец“, връщаше се детето от тренировки. Обаче го спира полицаия от нашата полиция, от жп гарата и го задържат. Той е по-висок и те мислят, че има навършени години. И детето си изкарва личната карта от училище за транспорт и казало, че няма пълни години и няма лична карта. Задържаха го, докато го проверят в компютъра. ... Задържат го и докато отиде баща ми да го вземе и детето с чантата си, с екипа си стои в районното. Държали са го 2-3 часа” (участник във фокусната група в Сливен).

Също така няма публично оповестени данни, позволяващи по-детайлен анализ на полицейските задържания. Не е ясно какви са факторите, които са предизвикали резкия им ръст от 65 % между 2003 и 2004 г. (графика 3), нито защо през 2005 г. е имало с 25 000 задържани лица повече, отколкото през 1998 г. Едно от обясненията на полицейските служители бе, че статистическите методи са се подобрили. Данните на МВР дори за специализирани акции⁶³ поставят под въпрос ефективността от толкова драстично нарасналите задържания. Така между 26.10.2005 и 09.03.2006 г. при специализирани полицейски операции в страната са проверени 52 833 лица, от които 37 908 от криминалния контингент, 14 358 лица, представляващи оперативен интерес⁶⁴, и 567 лица – лидери и членове на организирани престъпни групи. От тях 9531 са задържани за 24 часа, 327 (с прокурорско разпореждане) – за 72 часа, и 130 – с наложена постоянна мярка за неотклонение „задържане под стража“⁶⁵.

Графика 3. Брой на задържаните лица

Източник: МВР.

⁶³ Обикновено 2-3-дневни полицейски акции, придружени от масирани проверки и обиски, с цел залавянето на конкретни престъпници или лица, за които се знае, че са „криминално активни“.

⁶⁴ Лица без криминални досиета, за които се предполага, че са криминално активни или общуват с криминално проявени.

⁶⁵ Данни на МВР, предоставени на Центъра за изследване на демокрацията.

Не може да се твърди със сигурност кой от тези индикатори най-добре отразява степента на ефективност. Задържането за срок от 24 часа би могло да бъде просто с цел установяване на самоличността на задържания (ако не носи документ за самоличност), докато при задържане за 72 часа и задържане под стража полицията трябва да представи доказателства, че задържаното лице е заподозряно в престъпление, въз основа на което да бъде издадено прокурорско нареждане. Ако задържането до 72 часа се приеме за показател за разкриване на реален закононарушител, тогава едва 0,6 % от проверените и задържани за 72 часа лица и 0,3 % от задържаните под стража са били реални закононарушители. Данни от полицията в Ню Йорк и в Лондон показват, че средната ефективност на полицейските проверки там е около 11 %, т.е. 11 % от проверките на граждани водят до арест⁶⁶.

⁶⁶ Данни на Нюйоркската полиция и Скотланд Ярд, цитирани във: Ramirez, D., Racial Profiling Data Collection: Promising Practices and Lessons Learned, презентация на семинара Addressing Ethnic Profiling and Discrimination in Policing in Europe, 27-28 януари, 2006 г., Будапеща.

4. ЗАКЛЮЧЕНИЯ И ПРЕПОРЪКИ

В настоящото изследване се представят доказателства за това, че досега българската полиция не е извършвала системен анализ на полицейските проверки като средство за борба с престъпността. Полицейските служители не са специално подготвени как да вземат решение за извършване проверки на граждани и най-вече на пешеходци. В резултат на това част от полицейските органи извършват прекомерен брой проверки на пешеходци от ромски произход. Тази практика може да се определи като прилагане на етнически профили спрямо ромското население. Освен това при извършване на проверките полицейските служители се отнасят към ромите по-зле, отколкото към останалите граждани.

Независимо че прилагането на етнически профили не е част от официалната тактика на полицията, в действителност ромското малцинство е обект на прекомерен брой проверки. Тази тенденция се обосновава с подозрението, че ромите се занимават с престъпна дейност. Направеният анализ обаче сочи, че макар завишеният брой проверки да има известно основание поради високата престъпност сред определени ромски общности, полицейската статистика не разполага с достатъчно пълни и систематични данни за етническата принадлежност на заподозрените лица, които биха обяснили или оправдали прилагането на етнически профили. От това следва, че прекомерният брой проверки на пешеходци от ромски произход не се базира на данни от конкретни разследвания или задълбочен анализ на данните за криминогенната обстановка, а е по-скоро плод на етнически предразсъдъци.

Начинът на извършване на полицейски проверки има няколко сериозни последствия. На първо място, това е тяхната неефективност – полицейските органи отделят много време и ресурси за проверки на невинни граждани, без да имат ясни основания за действията си. Освен това прекомерният брой проверки на роми, мотивирани единствено от етническата им принадлежност, отклонява усилията на полицейските служители от възможността да проверяват и задържат реалните закононарушители.

Въз основа на това би могло да се достигне до заключението, че полицията неефективно използва инструмента на полицейските проверки и че липсва аналитичен подход за оценката им. В резултат на това, макар и непреднамерено, използването на етнически профили спрямо ромите води до нарушаване на човешките им права според международните и българските стандарти за равноправно отношение.

4.1. ДОВЕРИЕ В ПОЛИЦИЯТА

Множество изследвания във Великобритания и САЩ отчитат, че използването на етнически профили подкопава доверието на малцинствата в полицията (Приложение 1). При настоящото изследване обаче не бяха открити убедителни доказателства в подкрепа на това твърдение в български условия. Едва 12 % от ромите (и 10 % от българите) смятат, че полицията извършва „твърде много проверки“. Анализът по метода на логистичната регресия също не показва, че по-големият брой проверки намаляват доверието на обществото към полицията. През изминалото десетилетие обаче доверието на обществото в българската полиция намалява непрекъснато.

Една от причините за подкопаното доверие са не самите проверки, а отношението на полицейските служители към гражданите по време на провеждането им. Гражданите, с които полицейските служители са се държали зле (чрез физическо посегателство или обиди, непрофесионално поведение и пр.), имат много по-малко доверие в полицията.

Таблица 12. Дял на респондентите, които НЯМАТ доверие в полицията

Година	Българи	Роми	Турци
1997	35,1%	36,3%	26,5%
1998	39,2%	40,8%	26,5%
1999	38,3%	42,3%	29,4%
2000	47,9%	46,7%	34,6%
2001	47,6%	50,9%	33,3%
2002	40,3%	52,8%	29,1%
2005 ⁶⁷	54,0%	57,0%	32,0%

Източник: Месечни допитвания на Галъп, 1997 – 2002; Витоша Рисърч, 2005.

Пониженото доверие не е резултат от един-единствен фактор – например дискриминацията. Едно от възможните обяснения, което интервюираните полицейски служители споделиха, е участието на полицията в събирането на неплатените сметки на Електроразпределение и Топлофикация, достигащи до милиони левове в някои квартали на големите градове. С напредващата приватизация на фирмите за комунални услуги след 2001 г. полицията трябваше да охранява служителите на тези фирми, докато те прекъсваха електроподаването на неизрядните платци. Обитателите на ромските махали с прекъснато електричество възприемаха полицията като виновник за тези действия и между тях и охраняващите полицаи възникваха нееднократни сблъсъци.

⁶⁷ Стойностите за 2004 г. са въз основа на отговорите „имам малко доверие“ и „изобщо нямам доверие“ в полицията, докато за предходни години са фигурирали само отговорите „да“ и „не“ на въпроса „Имате ли доверие в полицията?“

Фокус групите показаха, че образът на полицаия в очите на ромското малцинство се гради върху предразсъдъци и страх. Друг индикатор за ниското доверие на ромите в полицията е ниското ниво на докладване на престъпленията от малцинството. Докато при българите 50 % от жертвите съобщават на полицията за извършеното престъпление, този процент при ромите е едва 25 %. Повечето участници във фокус групите бяха на мнение, че работата на полицаите е неефективна и рядко води до разкриване на престъпленията. Освен това те смятат, че полицейските служители се отнасят към тях с предубеждение, че са корумпирани и са свързани с ромските престъпни босове.

4.2. ПРЕПОРЪКИ

Необходими са законови и институционални мерки за превенция и защита на гражданите от прилагането на стереотипни етнически профили.

Правни мерки

- Превантивните мерки трябва да бъдат заложи в законовата уредба, но и чрез конкретни практически инициативи. Необходими са **разпоредби**, забраняващи дискриминацията и използването на етнически профили в работата на полицията, както и разпоредби, които да задължават полицейските служители да докладват за всички извършени от тях законни проверки на граждани и да регламентират задължителното събиране на данни за етническата принадлежност на проверяваните лица. Подобни разпоредби би трябвало да ограничат някои от сегашните правомощия на полицейските служители по време на проверки.
- Дискриминацията е забранена в Конституцията и в Закона за защита от дискриминация, но включването на **такава разпоредба и в Закона за МВР** е важно. Разумно би било освен дискриминацията изрично да се забрани използването на етнически профили от страна на правоприлагащите институции.

Повишаване на отчетността на полицията

- **Публична отчетност за направените проверки.** Понастоящем патрулиращите полицаи са длъжни да докладват за всяка извършена проверка, което улеснява контрола на дейността им и предотвратяването на евентуална злоупотреба със служебното положение. Но това тяхно задължение фигурира единствено във вътрешната Инструкция I-23, до чието съдържание гражданите нямат достъп и поради това не са в състояние да преценят дали полицейските служители нарушават нейните разпоредби. Ако информацията за задължението на полицаите да докладват всяка проверка е публична, гражданите биха могли да се защитят от неправомерни проверки. По тази причина подобна разпоредба трябва изрично да бъде разписана в ЗВМР.
- **Документиране на проверките.** В момента полицейските служители са длъжни да документират единствено случаите на личен обиск, пре-

търсване на личните вещи и обиск на МПС, но не и проверките на личните документи. Всяко поискване на лична карта само по себе си представлява законно основание за проверка. **Документирането на проверката на личните документи** би представлявало адекватна защита срещу злоупотребата с тези правомощия. Ако тя не е документирана, служителят винаги може да отрече, че я е извършил. Затова може да се въведе изискване за документирането на всяка проверка на лична карта или шофьорска книжка, като провереното лице трябва да получи копие от акта, удостоверяващ проверката. Данните от тези актове биха могли да послужат за оценка на работата на всеки отделен служител на полицията. Дори това да не се прави постоянно, може да се въведе като периодично прилаган инструмент за оценка на работата на полицията.

- **Разработване на нова или усъвършенстване на сегашната процедура за подаване на оплаквания** в случай на неправомерни проверки или нарушаване на правата на гражданите по време на проверки. По време на фокус групите бе изразено опасението, че ако подобни оплаквания се обработват в полицията, гражданите ще бъдат подложени на допълнителен тормоз, ако попаднат на същите полицаи. Такива страхове са напълно основателни, що се отнася до селата и малките градове. Затова е добре с подобен род жалби да се занимават институции като местните омбудсмани или Националната комисия срещу дискриминацията, които за целта трябва да са напълно запознати с възможните дискриминационни практики и дискриминационно отношение при полицейските проверки.
- **Създаване на обществено-консултативни форуми.** Местното население би трябвало да има право на глас, що се отнася до приоритетите на полицейската дейност по места и до избора на адекватни и справедливи мерки за борба срещу престъпността. Полицейските проверки би трябвало да бъдат част от този диалог и обект на дискусия в Комисиите за обществен ред и сигурност.

Повишаване на ефективността на проверките

- **Разработване на система за наблюдение на ефективността на проверките.** Въпреки че периодичните полицейски справки означават, че полицията има капацитет да събира информация за извършените проверки, съществува необходимост от система за детайлен анализ на проверките. Чрез нея трябва да могат да се наблюдават поне следните показатели: 1) броя на ежедневните проверки, извършени от всеки отделен служител; 2) демографските данни за проверените лица – възраст, пол, етническа принадлежност; 3) районите на извършване на проверките; 4) степента на ефективност – в какъв процент от случаите полицейският служител е имал добре обоснована причина да направи проверка и колко от тях са били последвани от други законови мерки; 5) основанията за проверката. Информация с подобно съдържание ще бъде от голяма полза при оценката на работата на полицейските служители.

- **Събиране на данни за етническата принадлежност.** В момента не съществува изискване да се записват данни за етническия произход на проверяваните или задържаните от полицията лица. Подобно изискване обаче би спомогнало за контрола на полицейската дейност по отношение на равноправното третиране на всички граждани. Събирането на тези данни с цел закрила от дискриминация би било напълно законно и в съответствие с редица нормативни актове на международното и националното законодателство. Директивата на ЕС за расите позволява използването на статистически данни при необходимост от доказване на непряка дискриминация. ЕКРЧ също поощрява събирането на етнически данни с цел изработване на по-адекватна оценка на положението на етническите малцинства. Събирането на данни за етническия произход е разрешено и от редица български закони като Закона за защита на личните данни, Закона за статистиката, Закона за преброяване на населението, жилищния фонд и земеделските стопанства (ЗПНЖФЗС).
- **Разработване на програми за обучение на полицейски служители за правилата и поведението при извършване на проверки.** Настоящото изследване потвърди липсата на подготовка на полицейските служители по отношение на начините за идентифициране на подозрителни лица. Тезата, че практиката е най-доброто образование е вярна, но специализираното обучение би поставило извършването на проверки на стабилна рационална основа и би повишило тяхната ефективност. През последните няколко години българската полиция е положила много усилия под формата на множество образователни курсове по спазване на човешките права и работа с малцинства, въвеждане на подхода „Полицията в близост до обществото“, създаване на Центрове за обучение за работа с етнически малцинства (в Плевен и Пловдив), както и на Комисия по правата на човека към ДНСП. Темата за използване на етническите профили трябва да бъде включена както в образователни курсове, така и в работата на тази комисия.
- **Въвеждане на недвусмислени правила** за проверките и разработване на специален наръчник или преработване на Инструкцията за патрулно-постовата дейност. Проверките трябва да се подчиняват на няколко строги официални правила, според които полицейският служител винаги: 1) се представя, 2) дава обяснение за причината за проверката и 3) се отнася с необходимото уважение към всеки отделен гражданин. Други изисквания, които могат да се въведат, са информиране на гражданите за: 1) техните права и 2) процедурата за подаване на жалба. В някои страни тази информация е написана на гърба на формуляра, който полицията попълва при всяка проверка и копие от който предоставя на гражданина.
- **Промяна на практиката за проверка на личните документи.** Резултатите от това изследване, а и от множество изследвания в други държави поставят под въпрос ползата от масовите проверки на документи. В извънредно малък брой случаи такива проверки са последвани от арести и като цяло са доста неефективни. За проверката на документи в заведенията би трябвало да отговарят техните собственици, което включва

и отговорност за случаите на продажба на алкохол на непълнолетни. Полицията би могла да прави спорадични проверки в заведенията, но само за да контролира до каква степен собствениците спазват своите задължения.

- **Повишаване на броя на полицаи от малцинствен произход.** По-значително присъствие на полицаи от ромски произход би допринесло за по-балансиран подход при проверките на роми. Въпреки че желанието за това бе открито заявено във всички посетени РПУ, на практика полицаите от малцинствен произход са единици. В момента МВР няма проактивна политика и програма за привличане на полицаи от ромски произход. Поради значително по-ниското образователно равнище на голяма част от ромите МВР трябва да инвестира в подготвителни курсове, активно привличане и кампании, която да обхваща лица от ромски произход още от гимназията.

Програма за по-нататъшни изследвания

- Изследванията на отношението на полицията към етническите малцинства имат превантивна стойност, тъй като помагат да се набележат конкретните рискове в работата на полицейските служители в това отношение и да се разработят мерки за преодоляването им. При този род изследвания се използват интервюта с практикуващи полицейски служители и граждани. Така могат да бъдат разгледани и анализирани различни аспекти на работата на полицията. Методологията им позволява да бъдат установени броят и типът полицейски проверки, предприети спрямо членовете на дадена етническа група⁶⁸.

⁶⁸ *The New York City Police Department's „Stop & Frisk” Practices*, Office of New York State Attorney General Eliot Spitzer, Civil Rights Bureau (December 1, 1999). Този доклад се намира на интернет адрес: www.oag.state.ny.us/press/reports/stop_frisk/stop_frisk.html

ПРИЛОЖЕНИЯ

Приложенията към доклада са предназначени за различна аудитория:

- В **Приложение 1** е поместен обзор на литературата по темата за използването на етнически профили в САЩ и Великобритания. Той е насочен към по-широка аудитория – държавни служители, ръководни кадри в полицията и правозащитници. Целта му е да предложи по-обхватна картина на въпроса за използването на етнически профили, като опише различни изследвания, методологически въпроси или практически подходи към решаването на проблема за използването на етнически профили.
- **Приложения 2 и 3** са насочени към академичната общност и анализаторите, чийто професионален интерес би ги подтикнал към критично четене на доклада. Те представят в подробности използваните изследователски методи (Приложение 2) и описват детайлно статистическия анализ на данните за полицейските проверки, получени при социологическото проучване (Приложение 3).

ПРИЛОЖЕНИЕ 1. РАСОВИ/ЕТНИЧЕСКИ ПРОФИЛИ В РАБОТАТА НА ПОЛИЦИЯТА В САЩ И ВЕЛИКОБРИТАНИЯ

I. УВОД

Изследването на темата за използването на расови/етнически профили в България използва концептуалната рамка на редица проучвания в тази област, проведени във Великобритания и САЩ. Целта на настоящия обзор на специализираната литература е да обясни възможно най-добре какво представлява явлението „използване на етнически профили“ като разгледа някои от тези проучвания. По-важно е обаче, че обзорът предоставя възможност за сравнение между ситуацията в България и САЩ/Великобритания. Тези две държави бяха предпочетени, тъй като там изследванията по темата за расовите профили в полицейската дейност са най-многобройни и освен че целят да установят наличието на такъв подход, те анализират последствията и предлагат начини за противодействие на явлението.

Разглеждат се: първо, историческите връзки между расовата или етническата принадлежност и престъпността поради отдавна битуващото убеждение, че определени расови и етнически групи имат вродена склонност към престъпно поведение. Второ, представени са няколко различни определения за расови/етнически профили в полицейската дейност и някои факти, подкрепящи тяхното съществуване. Трето, отразен е настоящият дебат за съществуването и последиците от използването на расови/етнически профили от полицията, като са представени вижданията както на оправдаващите тази практика или отричащи съществуването ѝ, така и на онези, които я осъждат. Прегледът се спира и на въпроса как използването на расови/етнически профили влияе върху ефективността на полицейската дейност и върху обществото като цяло, както и на програмите за прекратяване на тази практика, осъществявани във Великобритания и САЩ. Обръща се внимание и на изводите от терористичните атаки на 11 септември 2001 г., които имаха силно отражение върху нагласите по отношение на расовите/етническите профили. Накрая във връзка с настоящия проект, изследващ използването на етнически профили в България, накратко са представени някои проблеми и подходи, изяснени в хода на изучаване на практиката.

II. ИСТОРИЧЕСКИ ПРЕГЛЕД: РАСОВИ/ЕТНИЧЕСКИ МАЛЦИНСТВА И ПРЕСТЪПНОСТ

Историческият преглед е необходима предпоставка за разбирането на съвременното състояние на проблема, тъй като ще даде представа за това, как са се оформили връзките между етническата и расовата принадлежност, престъпността и наказателното правораздаване¹. Предразсъдъците към хора с различен цвят на кожата и различни физически белези изобщи съществуват от векове. Същото се отнася и за стереотипа относно естественото предразположение към извършване на престъпления на някои етнически групи, изразяващо се в агресивност, склонност към убийства и пр. Тези стереотипи се затвърждават в трудовете на множество философи и биолози като Хюм, Кант, Де Гобино, Лин и Блуменбах². В своята книга „Престъпникът“ известният криминолог Чезаре Ломброзо също твърди, че има пряка връзка между расата и престъпността³.

Критериите и определенията за раса в отделните държави обаче се различават значително. Обект на дискриминация могат да бъдат чужденците, преселниците от бившите колонии, афро-американците и пр. Повечето представи за расите и етническите групи произтичат от определени социални и исторически процеси в рамките на отделните нации. Тези представи на свой ред се използват като оправдание за методите на социален контрол, използвани от някои групи на обществото. Това се изразява и чрез прекалено стриктното прилагане на наказателното правораздаване спрямо малцинствените групи⁴.

Би било полезно разликите между отделните държави да се илюстрират с няколко примера. Докато във Франция съществуват две основни групи – местни граждани и чужденци, в САЩ расовите и етническите категории, отнасящи се до разлики като цвят на кожата, език, икономически строй и националност, постоянно се множат. Великобритания се намира някъде по средата между Франция и САЩ, що се отнася до представите за раса и нейното конструиране. Основен критерий там е националната идентичност, която обединява категории като раса, етническа принадлежност, гражданство и националност и в този смисъл биологичните и културните фактори имат еднаква тежест⁵.

За да се разбере в пълнота положението на някои етнически групи, е необходимо да се анализират социално-икономическите условия. Британските изследвания изтъкват високата безработица сред чернокожите и азиатците. Тези групи от населението се занимават предимно с нископлатен труд и

¹ Bowling, B., and C. Phillips, *Racism, Ethnicity, Crime, and Criminal Justice*, The Oxford Handbook of Criminology, Ed. M. Maguire, R. Morgan, and R. Reiner, Oxford, Oxford University Press, 2002, pp. 579-619.

² Eze, E., *Race and the Enlightenment: A Reader*, Oxford, Blackwell, 1997.

³ Lombroso, C., *L'Uomo Delinquente*, Turin, Fratelli Bocca, 1876; Bowling, B., and C. Phillips, *Racism, Ethnicity, Crime, and Criminal Justice*, 2002.

⁴ Bosworth, M., *Theorizing Race and Imprisonment: Towards a New Penalty*, *Critical Criminology* 12 (2004), pp. 221-242.

⁵ *Ibid*, pp. 221-242.

голяма част от тях живеят под прага на бедността⁶. Дискриминацията в училищата от своя страна води до ниска успеваемост на децата от етнически малцинства, особено сред населението от Африка, Карибския басейн, Пакистан или Бангладеш⁷. Разбира се, невинаги е уместно да се правят обобщения за социалното и икономическото положение на малцинствата, но модели на неравнопоставеност като току-що споменатия се репродуцират и чрез наказателното правораздаване.

Медиите също участват активно в социалното конструиране на престъпността и склонността към престъпления, като ги представят като вътрешноприсъщи за една или друга етническа група⁸. Расисткото отношение до голяма степен може да е несъзнателно и непреднамерено, тъй като често е плод на неразбиране, невежество или погрешни представи⁹. Вкоренените представи за по-високия процент криминални прояви сред някои етнически групи до голяма степен влияят и върху наказателната практика¹⁰.

Великобритания

Проблемите във Великобритания се дължат най-вече на големия брой имигранти от бившите колонии, което от 60-те години насам е повод за сериозно безпокойство¹¹. Стереотипите по повод смесването на расите и обтегнатите отношения между полицията и чернокожото население пораждат страхове. През 70-те и началото на 80-те години в страната често избухват вълнения поради ширещата се полицейска репресия под формата на масови проверки и обиски, постоянно наблюдение, внезапни проверки на въоръжена полиция и оскърбителен език от страна на полицията, прилагани предимно спрямо населението от Африка, Карибите и Азия¹². По това време за министър-председател е избрана конзерваторката Маргарет Тачър, която пледира за въвеждане на по-строги закони за предотвратяване на „надигащата се вълна от престъпност“¹³. Растящото напрежение между полицията и афро-карибската общност, провокирано от усещането за прекомерна полицейска репресия, довежда до обществените безредици в лондонския квартал Брикстън и в Ливърпул в началото на 80-те години. В доклада на лорд Скармън за брикстънските безредици, публикуван през 1981 г., се отправят критики към действията на полицията в квартала и по-специално към четиридневната операция *Swamp 81*, при която 120 полицаи предприемат масови проверки

⁶ Home Office. *Race Equality and Public Services*, London, Home Office, 2000; Bowling, B., and C. Phillips, *Racism, Ethnicity, Crime, and Criminal Justice*, 2002.

⁷ Gillborn, D., *Race and Ethnicity in Compulsory Schooling, Race and Higher Education, Experiences, Challenges and Policy Implications*, Ed. T. Modood, and T. Acland, London, Policy Studies Institute, 1998.

⁸ Hall, S., C. Critcher, T. Jefferson, J. Clarke, and B. Roberts, *Policing the Crisis: Mugging, the State and Law and Order*, London, Macmillan, 1978.

⁹ Adjoian, A., G. Gordon, and C. Guilford, *Data Collection to Combat Racial Profiling in the United States, United Kingdom, and Canada*, Harvard Law Student Advocates for Human Rights, 2004.

¹⁰ Bowling, B., and C. Phillips, *Racism, Ethnicity, Crime, and Criminal Justice*, 2002.

¹¹ *Ibid*, p. 581.

¹² *Ibid*, pp. 128-129.

¹³ Solomons, J., *Black Youth, Racism, and the State*, Cambridge, Cambridge University Press, 1988.

(общо 933) и арести (общо 118) предимно на чернокожи. Според обяснението на лорд Скармън безредиците са „изблик на натрупания у чернокожите младежи гняв и негодувание срещу полицията“, чиято причина вероятно е общественото неодобрение към дейността на полицията¹⁴. Впоследствие при бунт в Тотнъм, предизвикан от случай, при който жена от афро-карибски произход загива по време на обиск, е убит един полицай¹⁵. Тези събития засилват отрицателните обществени нагласи към младежите от афро-карибски произход, които прерастат в трайна обществена представа, че престъпността сред чернокожото население е много висока¹⁶.

САЩ

Терминът расови профили възниква в САЩ. Отдавнашната враждебност в отношенията между полицията и отделни расови и етнически групи оформя представата за използване на етнически профили, прекомерни проверки и виктимизация на малцинствата от страна на правоприлагащите органи. Знакови конфликти в този смисъл са участието на полицията в мерки, целящи да попречат на регистрирането на чернокожи избиратели в южните щати, действията ѝ като главен двигател на въвеждането на сегрегационните закони на Джим Кроу, бунтът в Лос Анджелис през 1943 г. (Zoot Suit riot), при който полиция и военнослужещи от флота влизат в сблъсъци с испаноезичното население, и други бунтове през 60-те години. Подобни случаи на виктимизация на малцинствата от полицията има и в последно време: записаният на видеокамера побой над Родни Кинг от служители на полицията в Лос Анджелис, издевателствата над хаитянския емигрант Абнер Луима, убийството на гвинеийския емигрант Амаду Диало и др.¹⁷ През 90-те години пресата непрекъснато публикува материали за случаи на използване на расови профили и това също стимулира националния дебат за предубедения подход на полицията, който продължава и до днес¹⁸.

В обобщение може да се каже, че исторически обусловените културни стереотипи са съпътствани от избирателно отношение от страна на правоприлагащите органи и по-тежки наказателни мерки спрямо някои етнически малцинства. Изключването им от множество области на социалния и икономическия живот създава социално-икономически предпоставки за тяхното маргинализиране. Това води до твърде строго наблюдение и следене на тези общности и по този начин много повече техни членове попадат под ударите на наказателното правораздаване. Така наличието на голям брой криминални досиета на представители на малцинствата затвърждава и утежнява обществената представа, че те са по-склонни към престъпления, а това води до още по-засилено криминализиране от страна на наказателното правораздаване. Цикълът на изключване и криминализиране се затваря (вж. графика 1)¹⁹.

¹⁴ Bowling, B., and C. Phillips, *Racism, Ethnicity, Crime, and Criminal Justice*, 2002, pp. 139-140; Scarman, L., *The Brixton Disorders, 10-12 April 1981, Report of an Inquiry*, London, Home Office, p. 45.

¹⁵ Keenan, R., *Stop and Search: The Leicestershire Experience*, Justice Initiatives: A Publication of the Open Society Justice Initiative, 2005.

¹⁶ Bowling, B., and C. Phillips, *Racism, Ethnicity, Crime, and Criminal Justice*, 2002.

¹⁷ Buerger, M. E., A. Farrell, and J. McDevitt, *Moving Police and Community Dialogues Forward Through Data Collection Task Forces*, *Police Quarterly* 5.3 (2002), pp. 359-379.

¹⁸ Harris, D., *Confronting Ethnic Profiling in the United States*, Justice Initiatives: A Publication of the Open Society Justice Initiative, 2005.

¹⁹ Bowling, B., and C. Phillips, *Racism, Ethnicity, Crime, and Criminal Justice*, 2002.

Графика 1. Затворен цикъл на процеса на криминализация

III. ДИСКРИМИНАЦИЯ В СИСТЕМАТА НА НАКАЗАТЕЛНОТО ПРАВРАЗДАВАНЕ

Целта на тази част е да се дефинира понятието расови/етнически профили и да се дадат примери, потвърждаващи тяхното съществуване. Тя ще даде представа за степента, в която расовата и етническата принадлежност влияят на наказателния процес. За тази цел накратко ще бъде описано отношението към етническите/расовите малцинства на всички етапи на наказателния процес – от полицейските проверки (най-вече случаите, при които се използват етнически профили) до съдебната система и затворите. Следващите редове предлагат систематична картина на целия процес на правоприлагане.

1. Дефиниция и характеристики на използването на расови/етнически профили в работата на полицията

Терминът расови/етнически профили се появява в средата на 80-те години в САЩ, като тогава се използва, за да опише мерките за пресичане на наркотрафика по магистралите, насочени срещу членове на етническите малцинства²⁰. Постепенно значението му се разширява и сега той се отна-

²⁰ В този обзор „използване на расови профили в работата на полицията“ (police racial profiling) и „използване на етнически профили в работата на полицията“ (police ethnic profiling) се използват като синоними. Първоначалният термин, възникнал в САЩ, е „расови профили“, докато във Великобритания широко използваният термин за същата практика е „етнически профили“.

ся до всички видове отношения между малцинствата и полицията: описва проверките и обиските на обществени места, провокирани от етническата принадлежност на лицата, имиграционните проверки, проверките на автомобили по магистралите и пр., извършвани от служители на който и да е правоприлагащ орган²¹.

Въпреки че липсва общоприета дефиниция за етнически профили, явлението може да се определи в широк и в тесен смисъл. В широк смисъл расовата или етническа принадлежност са „единственият фактор при определяне на престъпното поведение“²². Подобно определение дава Министерството на правосъдието на САЩ, като описва използването на расови профили като „всяко действие на полицията, което се основава на расовия, етническият или националният произход на лицата, а не на тяхното поведение или на оперативна информация, според която лицето се занимава или се е занимавало с престъпна дейност“²³. По повод това определение всички полицейски служби биха могли да заявят, че използването на расови профили не е част от политиката им. Възможно е да има отделни полицаи, които биха спрели за проверка чернокож младеж само защото е млад и чернокож и „шофира или се разхожда сред бели граждани“, но малцина от тях биха признали, че действията им се основават единствено на расовата принадлежност на лицето²⁴. Така тясното определение на явлението може да се прилага в незначителен брой случаи и поради това ползата от него е ограничена.

В последния случай расовата или етническата принадлежност е „един от многото критерии за оценка на склонността към престъпно поведение“²⁵. Следната дефиниция представлява подходящ пример за това: „Използването на расови/етнически профили [...] обхваща случаите, в които полицията приема расовите/етническите белези като едно от основанията за решение кое лице да бъде проверено, разпитано, обискирано или изобщо разследвано за възможно извършено престъпление.“²⁶ В тази дефиниция расовата принадлежност е само една от възможните причини лицето да бъде заподозряно, като останалите са полът, възрастта, външният вид и поведението. Използването на расата като критерий би могло да е просто „продукт на несъзнателни расови стереотипи“²⁷. Не е задължително полицейските служители да действат преднамерено расистки или съзнателно да се стремят към репресия на определено лице или група. Възможно е те да изпълняват добросъвестно задълженията си, като при това са убедени, че не използват расови критерии, а всъщност „да си правят несъзнателни заключения относно престъпното поведение единствено

²¹ Delsol, R., *Comparative Study of Effectiveness and Racial Disparity in Police Stop and Search Policies and Practices at a Local Level – the UK and USA*, unpublished PhD thesis, 2005.

²² Leach, R., *Racial Profiling: A Police Manager's Perspective*, Risk Management Issues in Law Enforcement – A Public Entity Risk Institute Symposium, 2005.

²³ Farrell, A., J. McDevitt, and D. Ramirez, *A Resource Guide on Racial Profiling Data Collection Systems: Promising Practices and Lessons Learned*, Washington D.C., Department of Justice, 2000, p. 3.

²⁴ Ramirez, D., J. Hoopes, and T. L. Quinlan, *Defining Racial Profiling in a Post-September 11 World*, *American Criminal Law Review* 40 (2003), p. 1197.

²⁵ Leach, R., *Racial Profiling: A Police Manager's Perspective*, Risk Management Issues in Law Enforcement – A Public Entity Risk Institute Symposium, 2005.

²⁶ Harris, D., *The Fallacy of Racial Profiling*, SAGE Race Relations Abstracts, *Institute of Race Relations* 27, 4 (2002), p. 67.

²⁷ Ramirez, D., J. Hoopes, and T. L. Quinlan, *Defining Racial Profiling in a Post-September 11 World*, *American Criminal Law Review* 40 (2003), p. 1197.

въз основа на широко разпространени расови стереотипи²⁸. Оттук следва, че проблемът за расовото диференциране не се състои във възгледите на отделните служители на реда, а е институционален²⁹.

Проблемите, свързани с използването на расови профили, могат да възникнат във всеки случай, когато полицаи неоснователно реши да спре и да претърси превозно средство или гражданин. „Проверка и обиск“ се дефинират като „полицейска дейност, при която се спират и претърсват граждани, за които има подозрения, че са извършили или ще извършат престъпление“³⁰. Полицията смята тази практика за ефективно средство за предотвратяване на престъпността. Прекомерната ѝ употреба обаче по-често изважда на преден план определени етнически групи. Според различни британски и американски изследвания броят на проверките и претърсванията сред дадени раси/етнически групи е прекомерно висок в сравнение с броя им при бялото население. Малцинствата не са просто по-чест обект на проверки, проверката при тях по-често е съпроводена с обиск и се извършва по-агресивно³¹.

Струва си да се разгледат и някои изключения при използването на расови профили. В случаите, когато полицията разполага с описание на даден престъпник с посочени етнически белези, не става дума за расови профили. Издирването на лица, отговарящи на определено описание, което включва и външни белези за етническа принадлежност, е стандартна и приемлива полицейска практика. „Употребата на описания, включващи физически белези, които са видими и (за разлика от облеклото и прическата) непроменливи, не представлява използване на етнически профили.“³² Профилите по-скоро представляват употреба на външните белези на расата/етническата група „като заместител на индивидуалната предразположеност към престъпление“, в случаите когато липсва описание на заподозряното лице или сведения за извършено престъпление³³. Това означава за склонността на дадено лице към извършване на престъпление да се съди по външния му вид, а не по неговото поведение.

Според редица изследвания във Великобритания една от основните причини за по-високия процент проверки и обиски сред етническите малцинства вероятно е големият брой техни представители по улиците. Този факт може да се дължи на дискриминационни практики като изключване от образователния процес, висока безработица, дължаща се на расистко отношение, и пр. Важен фактор е и стилът на живот. Предпочитанието към вечерни забавления, стилът на обличане, изборът на марка кола и пр. предизвикват отрицателни

²⁸ Ramirez, D., J. Hoopes, and T. L. Quinlan, Defining Racial Profiling in a Post-September 11 World, *American Criminal Law Review* 40 (2003), p. 1197.

²⁹ Harris, D., *Confronting Ethnic Profiling in the United States*, Justice Initiatives: A Publication of the Open Society Justice Initiative, 2005.

³⁰ Delsol, R., *Comparative Study of Effectiveness and Racial Disparity in Police Stop and Search Policies and Practices at a Local Level – the UK and USA*, unpublished PhD thesis, 2005, p. 2.

³¹ Newburn, T., and S. Hayman, *Policing, Surveillance and Social Control: CCTV and Police Monitoring of Suspects*, Collumpton, Devon, Willan Publishing, 2001.

³² Harris, D., *The Fallacy of Racial Profiling*, SAGE Race Relations Abstracts, Institute of Race Relations 27, 4 (2002), p. 69.

³³ *Ibid*, p. 70.

асоциации с определени етнически групи и могат да повлияят на процеса на криминализация³⁴. Други важни индикатори при анализа на този процес са възрастта, полът и класовата принадлежност. Полицията например много често спира за проверка млади хора, тъй като се смята за по-малко вероятно възрастен човек да извърши закононарушение. В същото време възрастовата структура на етническите малцинства – например във Великобритания, сочи, че младите хора съставляват значителна част от тях за разлика от бялото население³⁵.

2. Доказателства за използването на расови профили в работата на полицията

Проблемът за използването на етнически профили съществува отдавна, но едва наскоро той излиза на преден план благодарение на поредица от събития, които привличат вниманието на държавната власт, академичните среди и широката общественост. Нарастващият брой оплаквания от лица, спрямо които са прилагани расови профили, предизвикват редица инициативи за събиране на данни, целящи да установят дали тази практика въобще съществува и как да ѝ се противодейства.

Великобритания

Инцидентът, който дава повод за започване на дебат по въпроса за използването на етнически профили във Великобритания, е убийството на чернокожия юноша Стивън Лорънс. Той загива при непредизвикано нападение от бели младежи, мотивирано от расова омраза, през 1993 г. в Лондон. Нито един от нападателите му не е осъден³⁶. Родителите на младежа подават жалба във връзка с първоначалното полицейско разследване и тогава расисткото престъпление отново е подложено на щателно разследване. При последвалия процес всички обвиняеми са оправдани. Анализите на инцидента обаче продължават и са описани в известния доклад на лорд Макфърсън (1999), който освен този случай проучва и множество други престъпления, извършени въз основа на расова омраза. В заключение се посочва, че основният недостатък на разследването е дълбоко вкорененият расизъм на институционално ниво и практиката на полицията да не се отчита пред обществото³⁷. Освен това Макфърсън отбелязва високата степен на недоверие към полицията сред малцинствата, дължаща се на неадекватните ѝ реакции спрямо расовото насилие, и изтъква своите притеснения по отношение на практиката за проверяване и обиск на гражданите, високата смъртност на арестанти от малцинствата и други форми на расова дискриминация от страна на полицията³⁸. В заключение докладът казва следното:

³⁴ Modood, T., and R. Berthoud, *Ethnic Minorities in Britain: Diversity and Disadvantage*, London, Policy Studies Institute, 1997.

³⁵ FitzGerald, M., *Ethnic Minorities in the Criminal Justice System*, Research Study No. 20, Royal Commission for Criminal Justice, London, Home Office, 1993.

³⁶ MacPherson, W., *The Stephen Lawrence Inquiry*, London, England, The Stationary Office, 1999, p. 1.

³⁷ Определението за расизъм на институционално равнище включва случаите, в които „дадена организация не предоставя адекватни и професионални услуги на гражданите поради техния цвят на кожата, култура или етнически произход“. Вж. MacPherson, W., *The Stephen Lawrence Inquiry*, London, England, The Stationary Office, 1999, 6.34.

³⁸ MacPherson, W., *The Stephen Lawrence Inquiry*, London, England, The Stationary Office, 1999, p. 1.

Осъзнавайки и приемайки сложността на този проблем и особено останалите фактори, които биха могли да обяснят сериозните различия – например демографското смесване, изключването от училищата, безработицата и процедурите за регистриране на престъпления, ние все пак смятаме, че са налице отчетливи расистки стереотипи³⁹.

Що се отнася до цифрите, през 2001 – 2002 г. британската полиция е претърсвала чернокожите граждани пет пъти по-често, отколкото белите, а през 2002 – 2003 г. – шест пъти по-често⁴⁰. Тези данни не са еднакви за всички полицейски управления. През 2002 – 2003 г. в Лондон и прилежащите му райони полицията е спряла 29 бели, 114 чернокожи и 39 граждани от азиатски произход на 1000 души население от съответните етнически групи. Статистиката за Англия и Уелс отчита следните цифри: 16 бели, 92 чернокожи и 27 азиатци на 1000 души население от съответните етнически групи. Според статистика на британското Министерство на вътрешните работи за 2003/2004 г. се наблюдава тенденция за увеличаване на диспропорциите: вероятността да бъде спрян и претърсен чернокож гражданин е 6,4 пъти по-висока, отколкото при белите, а за азиатците тя е 1,9 пъти по-висока⁴¹. Процентът на арестите на чернокожи във Великобритания през 1999/2000 г. е четири пъти по-висок, отколкото на белите, като броят на арестуваните азиатци също е по-голям⁴². Прекомерният брой чернокожи арестанти на фона на общия дял чернокожи граждани сред населението се отнася за всички видове престъпления – особено за измамите, фалшификациите и търговията с наркотици⁴³. Оттук обаче не могат да се правят изводи, че чернокожите извършват повече престъпления от белите. Данните за арести не са надежден индикатор за това, кой действително извършва престъпления, тъй като не за всяко престъпление се съобщава в полицията и не всяко престъпление бива разкрито⁴⁴.

САЩ

Жалби срещу използването на расови профили са регистрирани навсякъде в САЩ – в Калифорния, Северна Каролина, Мериленд, Ню Джърси и пр. Няколко фрапиращи случая успяват да предизвикат широк дебат по въпроса за използването на расови профили. Един от най-ярките примери за нарушаване на човешките права на чернокожите граждани при проверки и обиск на магистрала е случаят „Уилкинс срещу полицията на щата Мериленд“ (1992). Робърт Уилкинс и семейството му са спрени от полицията през нощта на магистралата, заставени са да излязат от автомобила си и да прекарат часове

³⁹ Ibid, 45.8-10.

⁴⁰ Miller, J., Profiling Populations Available for Stops and Searches, Police Research Series Paper 131, London, Home Office, 2000, достъпен на: <http://www.homeoffice.gov.uk/rds/prgpdfs/prs131.pdf>

⁴¹ Home Office. Race and the Criminal Justice System: An Overview to the Complete Statistics 2003 – 2004, London, Home Office, 2005, p. 9.

⁴² Home Office. Statistics on Race and Criminal Justice System 2000: A Home Office Publication under Section 95 of the Criminal Justice Act 1991, London, Home Office, 2000.

⁴³ Ibid.

⁴⁴ Home Office. Statistics on Race and the Criminal Justice System – 2003 11 (2003), достъпни на: <http://www.irr.org.uk/pdf/s95race2003.pdf>, p. 31.

наред на открито, докато бъде доведено обучено за търсене на наркотици полицейско куче. В крайна сметка не са открити никакви наркотици. Уилкинс, който е завършил право в Харвард и работи като служебен защитник в окръг Вашингтон, завежда дело срещу щатската полиция⁴⁵. След случая Уилкинс данните от емпиричните изследвания на расовите профили започват да се използват като доказателство в съда. Още по-фрапираща е престрелката на магистрала в Ню Джърси през 1998 г., когато при спиране и проверка на кола за контрабанда на наркотици са застреляни трима невъоръжени пътници. И в този случай не са открити наркотици. Случаят остава неразрешен⁴⁶. Въпреки че това са само придобили известност изолирани примери, те предизвикват загриженост за използването на расови профили в САЩ.

Конкретни цифри, доказващи използването на расови профили от полицията, могат да се намерят в изследването на главния прокурор на щата Ню Йорк (1999 г.). Според него предвид относителния дял на малцинствата в населението на Ню Йорк нюйоркската полиция ги проверява по-често, отколкото бялото население. Чернокожите съставляват 25,6 % от населението на града, но в същото време те са 50,6 % от всички спрени от полицията граждани. Подобно на тях испаноезичното население е 23,7 %, но представлява 33 % от всички спрени от полицията. При белите обаче е обратно – те са 43,4 % от всички живеещи в Ню Йорк, но едва 12,9 % от спрениите от полицията. Така вероятността чернокожите да бъдат спрени за проверка е шест пъти по-висока, а за испаноезичните – четири пъти⁴⁷.

За тезата, че не съществува практика за използване на расови профили от полицията, също има доказателства. През 2000 г. например британското Министерство на вътрешните работи провежда изследване в отговор на загрижеността по повод това явление, което цели да установи състава на населението, подложено на полицейски проверки. В предишни изследвания са били използвани данни от преброяванията за населението с постоянно местоживееене, но, както се оказало, етническите малцинства са по-широко представени сред **общото население**, а не сред постоянните жители. Под „**общо население**“ се разбира не само постоянно живеещите в дадено населено място, но и приходящите граждани. Това изследване използва извадка от общото население и не открива расови или етнически предразсъдъци към етническите групи. Според резултатите дялът на спираните и обискирани представители на бялото население е твърде висок, на азиатците е твърде нисък, докато данните за чернокожото население варират⁴⁸.

⁴⁵ Buerger, M. E., and A. Farrell, *The Evidence of Racial Profiling: Interpreting Documented and Unofficial Sources*, Police Quarterly 5.3 (2002), pp. 272-305. SAGE Publications, pp. 273-304.

⁴⁶ Ibid.

⁴⁷ Office of the Attorney General of the State of New York. *The New York City Police Department's „Stop and Frisk” Practices: A Report to the People of the State of New York from the Office of the Attorney General*, New York, The Office of the Attorney General, 1999, pp. 94-95.

⁴⁸ Home Office. *Police Stops and Searches: Lessons from a Programme of Research*, London, Home Office, 2000.

3. Използването на расови профили от полицията и наказателният процес

Използването на етнически профили от полицията трябва да се следи и поради друга важна причина – полицейските проверки въвличат прекомерен брой лица от малцинствата в наказателния процес, което води до по-нататъшно свръх-представяне на малцинства в системата за наказателно правораздаване. Прегледът на по-нататъшните етапи на наказателното правораздаване – досъдебно производство, съдебна фаза, осъждане и лишаване от свобода, предоставя нови доказателства за използване на етнически профили.

а. Досъдебно производство

Дискриминационни практики се срещат и в досъдебната фаза. Според много изследвания по-високата степен на образование и по-високият доход намаляват вероятността за задържане и размера на гаранцията⁴⁹. Високите гаранции и по-продължителното задържане при досъдебната фаза увеличават вероятността за осъждане и лишаване от свобода⁵⁰. Открита е и зависимост между продължителността на престоя в предварителния арест, и срока и строгостта на издадената впоследствие присъда⁵¹. Отражението на тези зависимости върху етническите малцинства, по-специално върху афро-американците, се потвърждава от множество емпирични изследвания.

Във Великобритания всеки обвинен от полицията гражданин попада под юрисдикцията на Кралската прокурорска служба (КПС), която взема решение дали да приключи даден случай поради липса на доказателства или по него да бъде повдигнато съдебно дело. Най-важните критерии за това са сериозността на престъплението, степента на участие на обвиняемия в него и готовността му да сътрудничи на разследването⁵². Според изследванията разследването на случаи с участие на представители на етнически малцинства се прекратява много по-често⁵³. Твърде вероятно е това да се дължи на дискриминация и прилагане на отрицателни стереотипи от страна на полицията към определени групи от обществото, което се отразява в прекомерния брой повдигнати обвинения и досъдебни производства. Едно възможно обяснение за високия дял прекратени от КПС разследвания е, че те стриктно спазват Кодекса на кралските прокурори (1994), който ги задължава да отбелязват основанията за техните решения. Освен това в повечето случаи етническата принадлежност на извършителя не е известна. Друг вероятен фактор е разнообразният етнически състав на самата служба⁵⁴.

⁴⁹ Chiricos, T., and W. Bales, Unemployment and Punishment: An Empirical Assessment, *Criminology* 29 (1991), pp. 701-724.

⁵⁰ Patterson, E., and M. Lynch, Bias in Formalized Bail Procedures, Race and Criminal Justice, Ed. M. Lynch and E. Patterson, Albany, NY, Harrow and Heston, 1992, pp. 36-53; Spohn, C., and D. Holleran, The Imprisonment Penalty Paid by Young, Unemployed Black and Hispanic Male Offenders, *Criminology* 38 (2000), pp. 281-306.

⁵¹ Bishop, D., and C. Frazier, The Effects of Gender on Charge Reduction, *The Sociological Quarterly* 25 (1984), pp. 385-396.

⁵² Bowling, B., and C. Phillips, *Racism, Ethnicity, Crime, and Criminal Justice*, 2002.

⁵³ Mhlanga, B., *Race and Crown Prosecution Service Decisions*, London, The Stationery Office, 1999; Phillips, C., and D. Brown, *Entry into the Criminal Justice System: a Survey of Police Arrests and Their Outcomes*, Home Office Research Study No. 185, London, Home Office, 1998.

⁵⁴ Ibid; Home Office. *Statistics on Race and Criminal Justice System 2000: A Home Office Publication under Section 95 of the Criminal Justice Act 1991*, London, Home Office, 2000.

Когато дадено разследване не бъде прекратено, трябва да се реши дали обвиняемият да бъде върнат в ареста, или да бъде освободен под гаранция. Според изследванията оставането в ареста е свързано с вероятността за последваща присъда лишаване от свобода – обикновено при обвиняеми, които нямат постоянна работа или приличен външен вид⁵⁵. Това е красноречив пример за непряка дискриминация спрямо етническите малцинства, които много по-рядко биват пускани под гаранция, тъй като е много по-вероятно да нямат постоянен адрес⁵⁶.

Според най-новите данни делът на оправдателните присъди на чернокожи граждани или на граждани от азиатски произход, издадени от съдии или журита (съдебни заседатели) във Великобритания, е по-висок в сравнение с бялото население и съответства на тенденцията КПС да прекратява разследванията срещу лица от малцинствата. Това отново потвърждава предубежденията, стоящи зад обвиненията на полицията, и показва, че КПС е следващата институция, която прилага дискриминационни практики, позволявайки повдигането на обвинения срещу представители на малцинствата без необходимите доказателства⁵⁷. Задължителните доклади на пробационните служители до магистратите, преди да се издаде окончателна присъда, са още една възможност за проява на расови предразсъдъци. Както установява една проверка през 2000 г., 16 % от докладите, отнасящи се до чернокожи граждани, и 11 % от докладите, отнасящи се до лица от азиатски произход, изразяват стереотипно отрицателно отношение към различните раси и етнически групи⁵⁸. Според статистиката по-голяма част от делата на представители на малцинствата се изпращат директно за разглеждане от кралските съдилища (занимаващи се предимно с по-тежки наказателни дела), отколкото от магистратските съдилища (които са първа инстанция за по-леките дела), като по този начин се увеличава вероятността да получат по-тежка присъда⁵⁹.

б. Съдебна фаза

Повечето изследвания на британските магистратски съдилища сочат, че там няма дискриминация при издаване на присъдите. Но през 1992 г. е проведено по-задълбочено изследване на пет кралски съдилища, което установява, че вероятността да се издаде присъда лишаване от свобода на чернокож гражданин е с 5 % по-висока, отколкото при белите. Освен това лицата от азиатски произход получават наказания, средно с девет месеца по-дълги от белите, а чернокожите – с три месеца по-дълги. Според това изследване дискриминацията е особено силно изразена по отношение на населението от афро-карибски произход, което обяснява големия брой членове на общността в британските затвори⁶⁰.

⁵⁵ Hood, R. *Race and Sentencing*. Oxford: Clarendon Press, 1992.

⁵⁶ Ibid; Brown, I., and R. Hullens, *A Study of Sentencing in the Leeds Magistrates' Courts*, *British Journal of Criminology* 32, 1 (1992), pp. 41-53.

⁵⁷ Denman, S., *The Denman Report – Race Discrimination in the Crown Prosecution Service*, London, Crown Prosecution Service, 2001.

⁵⁸ Her Majesty's Inspectorate of Probation. *Towards Race Equality, thematic inspection*, London, Home Office, 2000.

⁵⁹ Bowling, B., and C. Phillips, *Racism, Ethnicity, Crime, and Criminal Justice*, 2002.

⁶⁰ Hood, R., *Race and Sentencing*, Oxford, Clarendon Press, 1992.

Някои емпирични изследвания сочат, че в САЩ афро-американците получават по-тежки наказания за по-малко сериозни престъпления, отколкото белите⁶¹. Освен това делата за убийство се прекратяват много по-често, ако жертвата е афро-американец или лице от латиноамерикански произход, отколкото ако е бял⁶².

в. Лишаване от свобода

В британските затвори отдавна съществува тенденцията за прекомерен дял на лицата от афро-карибски произход и е под въпрос дали това е резултат на по-чести закононарушения от тяхна страна, или на дискриминация от страна на наказателното правораздаване⁶³. По-ранните статистики за затворниците във Великобритания от 1985 г. насам разкриват прекомерен брой граждани с произход от Антилските и Бахамските острови, Гвиана и Африка и това важи както за мъжете, така и за жените. От 1985 до 1999 г. затворниците от мъжки пол от бялата раса са се увеличили с 31 %, докато броят на чернокожите затворници е нараснал със 101 %, а на азиатците – с 80 %. При жените този ръст е още по-драматичен – чернокожите затворнички са се увеличили с 217 %, а азиатките – със 188 %⁶⁴. До края на 2000 г. 19 % от мъжете и 25 % от жените в британските затвори са от етнически малцинства, докато техният дял от цялото население на страната е едва 7,9 %. Тези цифри остават сравнително стабилни в продължение на няколко години. Малцинствата продължават да получават по-дълги присъди⁶⁵. По-големият брой представители на малцинствата в затворите може би отчасти се дължи на тяхната по-ниска средна възраст, което ги излага на по-голям риск от извършване на престъпление и отчасти ги прави по-вероятни обекти на дискриминация в системата на наказателното правораздаване.

Отношението към затворниците от етническите малцинства е друг сериозен проблем във Великобритания. Едно изследване, проведено в пет затвора през 1989 г., илюстрира пряката дискриминация, упражнявана срещу затворниците от афро-карибски произход, които стереотипно се обявяват за арогантни, мързеливи и недоброжелателни и следователно им се отрежда най-непривлекателната работа и често им се налагат наказания за неподчинение⁶⁶. Изследването показва, че се смята за нормално етническите малцинства да бъдат тормозени с неприличен език, нападки и издевателства и сигнализира за немалкия брой смъртни случаи в затворите⁶⁷.

Броят на представителите на малцинствата в затворите в САЩ също е доста голям. От 1989 г. броят на чернокожите затворници надхвърля броя на

⁶¹ Adams, K., and C. Cutshall, Refusing to Prosecute Minor Offenses: The Relative Influence of Legal and Extralegal Factors, *Justice Quarterly* 4 (1987), pp. 595-609.

⁶² Rohrlich, T., and F. Tulsy, Not All L.A. Murder Cases are Equal, *Los Angeles Times*, 3 Dec. 1996: A1, A14, and A15.

⁶³ Bowling, B., and C. Phillips, *Racism, Ethnicity, Crime, and Criminal Justice*, 2002.

⁶⁴ Bowling, B., and C. Phillips, *Racism, Ethnicity, Crime, and Criminal Justice*, 2002.

⁶⁵ Bosworth, M., Theorizing Race and Imprisonment: Towards a New Penalty, *Critical Criminology* 12 (2004), pp. 221-242, at 224.

⁶⁶ Gender, E., and E. Player, *Race Relations in Prisons*, Oxford, Clarendon Press, 1989.

⁶⁷ Burnett, R., and G. Farrell, Reported and Unreported Racial Incidents in Prison, Occasional Paper No. 14, Oxford, University of Oxford Centre for Criminological Research, 1994.

белите. До 1990 г. една четвърт от всички чернокожи младежи са били или в затвора, или с условна присъда, или предсрочно освободени⁶⁸. По данни на американското Министерство на правосъдието през 2000 г. чернокожите затворници са съставлявали 46 % от всички лишени от свобода, испаноезичните – 16 %, а белите – само 36 %⁶⁹. Тази статистика трябва да се разглежда в светлината на факта, че 75,1 % от населението на САЩ се самоопределят като принадлежащи към бялата раса и само 12,3 % – като чернокожи, а 12,5% – като испаноезични или от латиноамерикански произход⁷⁰. Подобна е и статистиката за 2002 г., когато според официални данни на Министерството на правосъдието повече от 60 % от затворниците в САЩ са били от малцинствени групи, които като цяло са съставлявали само около 25 % от населението на страната⁷¹. До 2003 г. вероятността за лишаване от свобода при чернокожото население е била четири пъти по-висока, отколкото при белите⁷².

Въпреки че между Великобритания и САЩ съществуват разлики, прекомерното присъствие на лица, принадлежащи към раса, различна от бялата, или към етнически малцинства в затворите, е тенденция, която присъства и в двете страни.

IV. ДЕБАТЪТ ЗА ИЗПОЛЗВАНЕТО НА РАСОВИ/ЕТНИЧЕСКИ ПРОФИЛИ В РАБОТАТА НА ПОЛИЦИЈАТА

През последните години се оформят различни мнения във връзка с използването на етнически или расови профили. Някои отричат съществуването на практиката, други я оправдават, а трети я осъждат.

От една страна, тези, които оправдават расовите профили, се позовават на идеята за подозрението, която е в основата на полицейската практика. Според полицаите то се придобива с опита в ежедневната работа на улицата и е основен прием за справяне с престъпността. Следователно основателното подозрение се базира не само на обективни фактори, но и на полицейските наблюдения и криминалната статистика⁷³. По тази логика, ако полицейските наблюдения и статистика сочат по-високо равнище на престъпността при

⁶⁸ Tonry, M., *Malign Neglect – Race, Crime and Punishment in America*, New York, Oxford University Press, 1995, vii.

⁶⁹ Beck, A., *Prisoners in 1999*, Bureau of Justice Statistics Bulletin, U.S. Department of Justice, NCJ 183476; Bosworth, M., *Theorizing Race and Imprisonment: Towards a New Penalty*, *Critical Criminology* 12 (2004), p. 225.

⁷⁰ Bosworth, M., *Theorizing Race and Imprisonment: Towards a New Penalty*, *Critical Criminology* 12 (2004), p. 225.

⁷¹ Humphreys, S., *The Case for Monitoring Ethnic Profiling in Europe*, Justice Initiative: A Publication of the Open Society Justice Initiative, June 2005, at 45; *State of New Jersey v. Pedro Soto, et al.*, 324 N.J. Super. 66, 734 A 2d 350, 1996.

⁷² Harrison, P. M., and A. J. Beck, *Prisoners in 2003*, Bureau of Justice Statistics Bulletin, U.S. Department of Justice, Office of Justice Programs (November 2004) 9, достъпен на: <http://www.ojp.usdoj.gov/bjs/pub/pdf/p03.pdf>, p. 2.

⁷³ Young, J., *Policing the Streets: Stops and Searches in North London*, Centre for Criminology, Middlesex University, 1994, at 80; Delsol, R., *Comparative Study of Effectiveness and Racial Disparity in Police Stop and Search Policies and Practices at a Local Level – the UK and USA*, unpublished PhD thesis, 2005, p. 8.

определени етнически, расови или други групи, по-интензивните проверки на членовете на тези групи биха повишили ефективността на полицията. Тъй като процентът на арестантите и затворниците от определени етнически групи е значително по-голям, този факт би могъл да се тълкува като „показател за по-висока престъпност сред тези групи от населението“⁷⁴. Подобна практика би могла да послужи и като възпиращ фактор за възнамеряващите да извършат престъпление⁷⁵.

От друга страна обаче, онези, които осъждат използването на расови профили, твърдят, че такава практика е недопустима и не би трябвало да се основава на криминалната статистика. Според тях статистиката е продукт на системата за наказателно правораздаване и следователно не би могла да бъде независим надежден източник на информация. Досега липсват данни, потвърждаващи каквато и да е пряка или непряка връзка между расата и престъпността. Въпреки големия обем статистически данни за арести и лишаване от свобода на представители на малцинствата те по същество не означават по-разпространено престъпно поведение в тази група. Затова те не могат да служат като основание за решенията на правоприлагащите органи и прокуратурата⁷⁶. Що се отнася до наблюденията на полицията, те са още по-субективен фактор и не могат да бъдат достатъчен критерий при извършването на проверки и обиски.

Един от доводите в полза на расовите профили, изтъкван от техните застъпници, е, че полицията подбира членове на определена етническа група, тъй като някои престъпления се свързват с конкретни социални фактори, характерни за тази група. Например според показанията на все по-голям брой жертви на престъпления чернокожите граждани извършват повече обири и джебчийски кражби. От това логично би трябвало да следва, че те трябва да бъдат проверявани във връзка с този вид престъпления. Използването на расови профили при разследването на определен вид престъпления е необосновано по няколко причини. На първо място, показанията на пострадалите от кражби трудно могат да се смятат за надеждни данни. Второ, ако чернокожите наистина се открояват като най-честите извършители на обири и джебчийски кражби, тогава те би трябвало най-често да бъдат проверявани именно по подозрение за този род престъпления. Но според данни за 2002/2003 г. нещата стоят по съвсем различен начин – 31 % от спрените по подозрение за кражба във Великобритания през този период са бели, 25 % – чернокожи и 19 % – граждани от азиатски произход⁷⁷. Сходна е картината и по отношение на наркотиците – по данни на анкетни проучвания, отразяващи личния опит на респондентите, проведени във Великобритания, броят на употребяващите наркотици сред чернокожите и белите е почти еднакъв, а при азиатците той е най-нисък, но въпреки това проверките и обиските, свързани с наркотици, са

⁷⁴ Smith, D. J., *Ethnic Origins, Crime and Criminal Justice in England and Wales*, in M. Tonry (ed.), *Ethnicity, Crime and Immigration: Comparative and Cross-National Perspectives. Crime and Justice: A Review of Research*, Vol XX1. Chicago, CO, University of Chicago Press, 1997.

⁷⁵ FitzGerald, M., *Searches in London, Under s11 of the Police and Criminal Evidence Act 1984*, London, Metropolitan Police Service (MPS), 1999.

⁷⁶ Ramirez, D., J. Hoopes, and T. L. Quinlan, *Defining Racial Profiling in a Post-September 11 World*, *American Criminal Law Review* 40 (2003), p. 1202.

⁷⁷ Home Office. *Statistics on Race and the Criminal Justice System – 2004*, London, Home Office, 2005, pp. 23-26.

неравномерно разпределени: представители на бялата раса са проверявани за наркотици в 40 % от случаите, чернокожите – в 49 % от случаите, и азиатците – в 45 % от случаите⁷⁸. Мотивирането на расовите профили с подобна статистика е погрешно, тъй като тя дори се разминава с данните за направените проверки.

Отричащите съществуването на неправомерно използване на расови профили твърдят, че тревожните данни за непропорционалност при проверките може да се дължат на погрешен изследователски метод. Повечето такива изследвания използват като отправна точка населението с постоянно местоживееене в даден град, но точността на подобно измерване се поставя под въпрос. Постоянните жители съвсем не са единствените хора, които могат да се срещнат на улицата, т.е. да станат обект на полицейска проверка. Както показва изследване на британското Министерство на вътрешните работи на общото население (включващо и приходящи граждани) от 2000 г., картината на проверките и обиските изглежда съвсем различно, ако отправната точка е общото население. Процентът на спрените лица от малцинствата всъщност не е висок, тъй като младежите от различните етнически групи заемат по-голям дял от общото население⁷⁹. Наличието на голям брой представители на малцинствата по улиците може да се обясни със социални фактори извън контрола на полицията, така че практиката те да бъдат прекомерно проверявани не може да бъде ограничена единствено с промяна в поведението на полицията. При тази хипотеза обаче не се взема под внимание фактът, че общото население също е продукт на полицейската практика, тъй като масирани полицейски проверки биха довели до по-малко приходящи граждани от даден етнос. Така че общото население не е неутрален, а институционално детерминиран критерий. Освен това използването на такъв критерий като стандарт е трудно и скъпо струващо и би могло да доведе до неточни изводи⁸⁰.

И накрая въпреки опасенията, че прекратяването на практиката за използване на расови профили може да се отрази неблагоприятно върху цялата система за наказателно правораздаване, това не се случва. Успешните кампании срещу расовите профили в САЩ имат изцяло положителен ефект, като намаляват агресията в отношенията между полицията и обществото и водят до по-ефективно използване на ресурсите на полицията⁸¹. От друга страна кампаниите за противодействие на използването на расови профили не засягат в достатъчна степен факторите, пораждащи дискриминационно отношение в системата за наказателно правораздаване, и това предизвиква съмнения доколко тази тактика е най-подходяща в борбата с расовите предразсъдъци.

⁷⁸ Ibid, p. 30.

⁷⁹ MVA and J. Miller, *Profiling Populations Available for Stops and Searches*, London, Home Office, 2000, p. 53.

⁸⁰ Delsol, R., *Comparative Study of Effectiveness and Racial Disparity in Police Stop and Search Policies and Practices at a Local Level – the UK and USA*, unpublished PhD thesis, 2005.

⁸¹ Humphreys, S., *The Case for Monitoring Ethnic Profiling in Europe*, Justice Initiative: A Publication of the Open Society Justice Initiative, June 2005.

V. ПОСЛЕДИЦИ ОТ ИЗПОЛЗВАНЕТО НА РАСОВИ/ЕТНИЧЕСКИ ПРОФИЛИ В РАБОТАТА НА ПОЛИЦИЯТА

Дебатът за неправомерното използване на расови профили би бил по-разбираем, ако се вникне в конкретните последици от него за ефективността на полицията, за засегнатите общности и за обществото като цяло. Именно въпросът за тези последици стимулира появата на множество местни и национални инициативи във Великобритания и САЩ, насочени към предотвратяване или противодействие на употребата на расови профили. Терористичните атаки срещу САЩ от 11 септември обаче подкопават техния ефект.

1. Последици за ефективността на полицията

Твърди се, че расовите профили са еднакво неефективни и при разкриването, и при предотвратяването на престъпления⁸². Проблемът е в това, че по този начин се приписват престъпления на невинни хора и в същото време полицията пилее ненужно своите ресурси⁸³. В отговор на тези обвинения са провеждани множество изследвания на ефективността на полицията, които използват като критерий дела на успешните акции, т.е. „дела на проверките, при които бива разкрита контрабанда, например наркотици, оръжия и др. и които завършват с арест на извършителя“⁸⁴. Те изхождат от логиката, че ако полицаите използват критериите за расова и етническа принадлежност в работата си, процентът успешни акции би бил по-висок благодарение на правилния избор на сегмент от обществото, в който да бъде проведена полицейската акция.

Великобритания

Процентът успешни акции във Великобритания е доста нисък. След приемането на Закона за полицията и доказателствата за престъпления от 1984 г., тенденцията е този процент да спада – през 1986 г. той е бил 17 %, през 1994 г.⁸⁵ – 12 %, а през 2000 г.⁸⁶ – едва 9 %, като през 2002/2003 г. има незначително покачване до 13 %⁸⁷. От общо 106 престъпления, които могат да бъдат разкрити чрез проверка и обиск, само едно на всеки 26 регистрирани престъпления от този вид е завършило с арест след обиска. Освен това според Британското изследване на престъпността (British Crime Survey) едва

⁸² Harris, D., The Fallacy of Racial Profiling, SAGE Race Relations Abstracts, Institute of Race Relations 27, 4 (2002), pp. 5-19; Miller, J., N. Bland, et al., The Impact of Stops and Searches on Crime and the Criminology, London, Home Office, 2000.

⁸³ Humphreys, S., The Case for Monitoring Ethnic Profiling in Europe, Justice Initiative: A Publication of the Open Society Justice Initiative, June 2005.

⁸⁴ Harris, D., Confronting Ethnic Profiling in the United States, Justice Initiatives: A Publication of the Open Society Justice Initiative, 2005, p. 68.

⁸⁵ Brown, D., PACE Ten Years on: A Review of the Research, London, Home Office, 1997, at 12.

⁸⁶ Miller, J., N. Bland, et al., The Impact of Stops and Searches on Crime and the Criminology, London, Home Office, 2000, p. 10.

⁸⁷ Home Office. Race and the Criminal Justice System: An Overview to the Complete Statistics 2002 – 2003, London, Home Office, 2004.

0,2 % от проверките през 1997 г. са осуетили планирано престъпление⁸⁸. Тези цифри показват, че проверките и обиските имат незначителна роля за разкриването на престъпления.

Във Великобритания като цяло подозрението за притежание на наркотици е насочено предимно към чернокожите и лицата от азиатски произход, въпреки че според анкетните проучвания на личния опит на респондентите вероятността те да употребяват наркотици не е по-голяма, отколкото при бялото население⁸⁹. За района на Лондон не е открита разлика във вероятността за участие в контрабанда на наркотици при различните раси. Въпреки че липсват цялостни емпирични изследвания по въпроса, има данни, че вероятността за притежание на наркотици от чернокожото население не е по-голяма, отколкото при белите⁹⁰. Според изследване на британското Министерство на вътрешните работи едва един на всеки седем чернокожи граждани, спрени с цел проверка за притежание на наркотици, е бил хванат с наркотици. Това подкрепя тезата, че подобна практика е неефективна. Освен това, въпреки че през периода 1999/2000 г. 95 % от употребяващите наркотици в Англия и Уелс са бели, те представляват едва 78 % от наказаните с лишаване от свобода за престъпления, свързани с наркотици, през същия период. Ситуацията при чернокожото население обаче е съвсем различна – то представлява само 2 % от употребяващите наркотици в страната, но 16 % от лицата, осъдени на лишаване от свобода за свързани с наркотици престъпления, са чернокожи⁹¹.

Въпреки че почти липсват изследвания за изхода от арестите, предприети след проверка и обиск, Йънг (1994) отбелязва, че в лондонския квартал Излингтън едва 40 % от всички такива арести завършват с присъда⁹². В друго изследване, проведено в полицейските служби на седем различни района, между които и лондонската полиция, Филипс и Браун (1998) стигат до извода, че едва 67 % от всички арестувани вследствие на проверка и обиск получават обвинение или предупреждение. Интересна подробност е, че за заподозрените чернокожи е по-вероятно да бъдат освободени, без да се стига до присъда, отколкото за белите. Причината за това според Филипс и Браун е високият процент арести на чернокожи граждани без достатъчно основателно подозрение⁹³.

⁸⁸ Miller, J., N. Bland, et al., *The Impact of Stops and Searches on Crime and the Criminology*, London, Home Office, 2000, v-vi.

⁸⁹ Ramsay, M., P. Baker, C. Goulden, C. Sharp, and A. Sondhi, *Drug Misuse Declared in 2000: Results from the British Crime Survey*, Home Office Research Study No. 224, London, Home Office, 2001.

⁹⁰ Farrell, A., J. McDevitt, and D. Ramirez, *A Resource Guide on Racial Profiling Data Collection Systems: Promising Practices and Lessons Learned*, Washington D.C., Department of Justice, 2000.

⁹¹ Home Office. *Statistics on Race and Criminal Justice System 2000: A Home Office Publication under Section 95 of the Criminal Justice Act 1991*, London, Home Office, 2000.

⁹² Young, J., *Policing the Streets: Stops and Searches in North London*, Centre for Criminology, Middlesex University, 1994.

⁹³ Phillips, C., and D. Brown, *Entry into the Criminal Justice System: a Survey of Police Arrests and Their Outcomes*, Home Office Research Study No. 185, London, Home Office, 1998.

САЩ

По повод многобройните оплаквания от чернокожи шофьори в САЩ през 1993 г. е проведено постъпателно наблюдение на магистрала Ню Джърси. Целта му е да определи процента на използващите магистралата по раси и да го сравни с процента бели и представители на малцинствата, които щатската полиция е спряла за проверка през наблюдавания период. Както се оказва, 46 % от спрените от полицията граждани били чернокожи, но те са представлявали 15 % от извършилите пътни нарушения. Въпреки това вероятността чернокожите да станат обект на полицейска проверка е била 4,85 пъти по-висока, отколкото при белите⁹⁴.

През 1995/1996 г. д-р Джон Ламбърт започва изследване на проверките по магистралите в щата Мериленд. Той прави сравнение между броя на спрените и претърсени лица и реално нарушилите правилника за движение. Според неговите наблюдения щатската полиция проверява прекомерно афро-американците. Общият дял на чернокожите шофьори бил 17,5 %, но те представлявали 71,3 % от всички претърсени граждани. Процентът на откритите улики за престъпления като наркотици, оръжия и др. е бил почти еднакъв при белите (28,8 %) и афро-американците (28,4 %)⁹⁵.

Данни от 2000 г. показват подобен процент успешни акции и в Ню Джърси. В 78 % от случаите спрените лица са били чернокожи или от латиноамерикански произход, докато улики са открити в 25 % от спиранията на бели граждани, 13 % от спиранията на чернокожи и 5 % от спиранията на лица от латиноамерикански произход⁹⁶.

През 1998 г. е проведено изследване в Северна Каролина, според което вероятността за младите мъже от афро-американски произход да бъдат спрени от пътната полиция на щата е 68 % по-висока, отколкото при белите. Процентът успешни акции не е достатъчен, за да оправдае прекомерните проверки на тази малцинствена група. Полицията е заловила контрабанда при 26 % от спрените чернокожи и при 33 % от белите⁹⁷.

Процентът на успешните акции в изследване, проведено в Ню Йорк през 1999 г., е бил следният: 12,6 % от проверките на бели, 10,5 % от проверките на чернокожи и 11,3 % – на лица от латиноамерикански произход⁹⁸. Според статистическите данни от изследване, продължило над 15 месеца и обхващащо 175 000 инцидента, чернокожите са били спирани шест пъти по-често от белите, а лицата с латиноамерикански произход – четири пъти по-често.

⁹⁴ State of New Jersey v. Pedro Soto, et al., 324 N. J. Super. 66, 734 A 2d 350, 1996; Buerger, M. E., and A. Farrell, The Evidence of Racial Profiling: Interpreting Documented and Unofficial Sources, Police Quarterly 5.3 (2002).

⁹⁵ Harris, D., The Fallacy of Racial Profiling, SAGE Race Relations Abstracts, Institute of Race Relations 27, 4 (2002); Lamberth, J., Driving While Black: A Statistician Proves That Prejudice Still Rules the Road, Washington Post, August 16, 1999, p. 3.

⁹⁶ Harris, D., The Fallacy of Racial Profiling, SAGE Race Relations Abstracts, Institute of Race Relations 27, 4 (2002), p. 11.

⁹⁷ Ibid, p. 11.

⁹⁸ Ibid, p. 111.

Чернокожите съставляват 25 % от населението на Ню Йорк и 50 % от лицата, проверени от полицията⁹⁹.

Според изследване на американските митници, докато 43 % от общия брой претърсени граждани са чернокожи или от латиноамерикански произход, успешните акции за залавяне на нарушители от двете групи са по-малко, отколкото при белите. Контрабанда е открита при 6,7 % от белите, 6,3 % от чернокожите и 2,8 % от испаноезичните. Тези данни представляват особен интерес предвид своя национален обхват. Те поставят под въпрос утвърдената представа, че куриерите в наркобизнеса са предимно чернокожи¹⁰⁰. В таблица 1 са показани резултатите от анализите на обиските, осъществени от митническите служби на САЩ през 1998 и 2000 г.

През 1999 г. Митническата служба на САЩ взема решение да премахне критерия расова принадлежност при вземането на решение дали едно лице да бъде проверено. Вместо това подозрението трябва да се основава на наблюдателни техники, поведенчески признаци (например нервност), несъответствие на паспортните данни, разузнавателна информация и пр. С помощта на последните фактори общият брой проведени обиски е бил намален с близо 70 % и с това е бил ограничен броят на проверяваните невинни граждани. В същото време след отстраняването на фактора раса броят на успешните акции се е покачил забележимо до 15 % (вж. таблица 1)¹⁰¹.

Таблица 1. “Успешни акции” при обиски на митническите служби (1998 и 2000)

	1998			2000		
	обиски	“успешни акции”	% „успешни акции”	обиски	“успешни акции”	% „успешни акции”
Бели	11 765	677	6,7	2 931	462	15,8
Чернокожи	6 141	365	6,3	2 437	384	15,8
Латино-американци	14 951	209	2,8	2 731	358	13,1

Източник: Ramirez, D., *Racial Profiling Data collection: Promising Practices and Lessons Learned, Presentation in Budapest, Hungary (revised 1/27/2005)*, Boston, Northeastern University, 2005, p. 11.

⁹⁹ Ibid, p. 95.

¹⁰⁰ U.S. Customs Service. Personal Searches of Air Passengers Results: Positive and Negative, Washington D.C., 1998, 1; Farrell, A., J. McDevitt, and D. Ramirez, A Resource Guide on Racial Profiling Data Collection Systems: Promising Practices and Lessons Learned, Washington D.C., Department of Justice, 2000.

¹⁰¹ Lamberth, J., Racial Profiling: Assessment and Evaluation, Invited address at the Racial Statistics and Public Policy Seminar, University of Pennsylvania (Mar. 2002) (unpublished paper on file with authors), supra note 52.

Очевидно тези изследвания не потвърждават очакванията за по-висока престъпност сред някои раси и етнически групи. В таблица 2 са обобщени резултатите от няколко от споменатите проучвания, както и други изследвания, чиито резултати поставят под съмнение ползата от расовите профили в работата на полицията в САЩ и Великобритания.

Таблица 2. Успешни акции/арести на претърсени лица по раси

Изследвания	Бели	Чернокожи	От латиноамерикански произход	От азиатски произход	Общ брой
1998 Митническа служба на САЩ	6,7 %	6,3 %	2,8 %	Няма данни	31 000
1995 – 1996 (арести или разкрита контрабанда) Мериленд	28,8 %	28,4 %	Няма данни	Няма данни	1148
1997 – 1998 (арести или разкрита контрабанда) Ню Джърси	10,5 %	13,5 %	Няма данни	Няма данни	78
1998 – 1999 (арести) Ню Йорк	12,6 %	10,5 %	11,3 %	Няма данни	175 000
1998 (обиски) Сев. Каролина	33,0 %	26,3 %	Няма данни	Няма данни	826
1998 (арести) Лондон	11,1 %	11,7 %	Няма данни	9,40 %	85 000
2000 (обиски) Оукланд	23,0 %	24,0 %	29,0 %	26,00 %	2146
2001 (разкрита контрабанда) Сакраменто	22,2 %	23,3 %	20,5 %	19,10 %	36 854

Източник: Ramirez, D., *Racial Profiling Data collection: Promising Practices and Lessons Learned, Presentation in Budapest, Hungary (revised 1/27/2005), Boston, Northeastern University, 2005, p. 10.*

2. Последици за обществото

С оглед на ниската ефективност на полицейските проверки би трябвало да се разгледа въздействието им върху отношенията между полицията и обществото, както и върху правата на личността. Расово предубеденият подход в полицейската работа е унизителен и нарушава гражданските права на етническите малцинства, „у които се оформя враждебно отношение към полицията“¹⁰². Тази практика „подкопава доверието в полицейските служби най-вече у етническите малцинства, представлява обезпокояващо и много често стряскащо изживяване за всички участници“ и не предразполага към оказване на съдействие¹⁰³.

¹⁰² Grant, B. in NARCO. Policing Local Communities – The Tottenham Experiment, London, 1997.

¹⁰³ Delsol, R., Comparative Study of Effectiveness and Racial Disparity in Police Stop and Search Policies and Practices at a Local Level – the UK and USA, unpublished PhD thesis, 2005, p. 27; Stone, V., and N. Pettingrew, The Views of the Public on Stops and Searches, London, Home Office, 2000.

Великобритания

През 2000 г. Дирекцията по изследвания, развитие и статистика (ИРС) на британското Министерство на вътрешните работи извършва проучване сред малцинствата относно техния опит с полицейските проверки. Провеждат се интервюта с лица, които са били обект на проверки, и дискусии с представители на малцинства, от които става ясно, че хората, които полицията твърде често проверява и претърсва, са се чувствали като жертви и в повечето случаи преживяването им е било отрицателно. Отношението на полицаите е било арогантно и заплашително и в много случаи те не са посочвали причините за проверката. Въпреки че е налице известна обществена подкрепа за проверките и обиските, негодуванието и недоверието към полицията са далеч по-големи¹⁰⁴. Тази практика може и да се осъществява в съответствие с процедурите, но авторитарното и нелюбезно отношение, с което е придружена, предизвиква оплаквания и недоволство¹⁰⁵.

Само за една година (2002 – 2003 г.) във Великобритания са подадени 16 092 жалби срещу полицията, 63 % от които са били от бели, 8 % – от чернокожи, 5 % – от граждани от азиатски произход и 2 % – от лица от „друг“ етнически произход. Етническата принадлежност на оставащите 22 % не е била определена от следователите. В много области дялът на лицата с неизвестен етнически произход е бил твърде висок¹⁰⁶. В 662 случая като причина за подаване на жалбата е посочена расовата дискриминация¹⁰⁷.

Правомощията за проверка и обиск често се използват с разузнавателна цел, а не за залавяне на проверяваните лица. Тази практика се превръща в тормоз над определени групи, които може да предизвиква основателното им недоволство¹⁰⁸. Например повечето обиски за наркотици са за притежание на канабис. Те се правят по инициатива на полицията, а не въз основа на предварителна информация. Напоследък загриженост предизвиква фактът, че все повече младежи от малцинствени групи биват арестувани за притежание на канабис¹⁰⁹.

В районите с предимно бяло население загрижеността и броят на оплакванията по повод полицейските проверки на представители на малцинствата са по-големи. Тази практика се дължи на убеждението на полицията, че съответното малцинство не живее в този район, от което се заключава, че вероятно лицето възнамерява да извърши престъпление¹¹⁰. В този случай използването на расовите профили отнема на някои етнически групи основното гражданско право да се движат свободно по улиците.

¹⁰⁴ Home Office. *Police Stops and Searches*, 2000.

¹⁰⁵ Farrell, A., J. McDevitt, and D. Ramirez, *A Resource Guide on Racial Profiling Data Collection Systems: Promising Practices and Lessons Learned*, Washington D.C., Department of Justice, 2000.

¹⁰⁶ Home Office. *Statistics on Race and the Criminal Justice System – 2003* 11 (2003), pp. 89-91.

¹⁰⁷ *Ibid.*, p. 89.

¹⁰⁸ FitzGerald, M., *Searches in London, Under s1 of the Police and Criminal Evidence Act 1984*, London, Metropolitan Police Service (MPS), 1999.

¹⁰⁹ *Ibid.*

¹¹⁰ Farrell, A., J. McDevitt, and D. Ramirez, *A Resource Guide on Racial Profiling Data Collection Systems: Promising Practices and Lessons Learned*, Washington D.C., Department of Justice, 2000.

САЩ

Ясни доказателства за отрицателния ефект на расовите профили върху обществото в САЩ могат да се намерят в някои общи статистически данни. През 1999 г. Галъп провежда изследване върху отношението на обществото към полицията. Според резултатите 85 % от белите имат положително отношение към местната полиция, а 87 % – към щатската. Мненията на чернокожите респонденти са доста различни – едва 58 % подкрепят местните полицейски служби, а 64 % – щатската полиция. Сред анкетираните чернокожи мъже между 18- и 34-годишна възраст 53 % смятат, че са били третираны несправедливо от местната полиция¹¹¹. Според друго допитване на Галъп от 2004 г. 53 % от респондентите в САЩ смятат, че расовите профили се използват широко при проверките на шосета и магистрали, а 49 % смятат, че това е обичайно и в магазините. Според 67 % от анкетираните проверките на шосетата и магистралите са неоправдани, а 72 % смятат, че същото се отнася и за проверките в магазините¹¹².

Използването на расови профили в САЩ се смята за „плашеща, унижителна, дори травмираща“ практика¹¹³, която „поотделно и като общност нанася психологически вреди“ на лицата, принадлежащи към проверяваните етнически групи¹¹⁴. Цената, която обществото плаща, е огромна, включително и като увековечава стереотипи, водещи до „преувеличени страхове и тенденциозно набеждаване на определени групи“¹¹⁵. Докато в най-добрия случай на проверяваните лица може да бъде причинено неудобство, в най-лошия може да бъде предизвикана нечия смърт¹¹⁶.

3. Противодействие на употребата на етнически/расови профили в работата на полицията

Във Великобритания и САЩ се предприемат най-различни мерки за противодействие на употребата на етнически профили в работата на полицията. Някои от тях са въвеждането на адекватни закони, инициативи за събиране на данни, информационно-образователни програми за гражданите, специализирано обучение на полицейските служители.

¹¹¹ Racial Profiling, in Gallup, G. Jr., *The Gallup Poll: Public Opinion 1999*, pp. 238-240. (Scholarly Resources Inc. 1999), p. 18.

¹¹² Carlson, D. K., *Racial Profiling seen as Pervasive, Unjust*, The Gallup Organization, <http://www.gallup.com/poll/content/?ci=12406&pg=1>, July 20, 2004.

¹¹³ Shuford, R. T., *Civil Rights in the Next Millennium: Any way you slice it: Why Racial Profiling is Wrong*, *St. Louis University Public Law Review* 18 (1999), pp. 371-385, at 373.

¹¹⁴ Russell, *The Impact of Police Harassment is Cumulative. Each Negative Experience Creates Another Building Block in the Black Folklore about Police*, supra note 2, at 44, in: Shuford, R. T., 1999, p. 374.

¹¹⁵ Ibid, supra note 2, at 45.

¹¹⁶ Shuford, R. T., *Civil Rights in the Next Millennium: Any way you slice it: Why Racial Profiling is Wrong*, *St. Louis University Public Law Review* 18 (1999).

Великобритания

Във Великобритания основните инициативи за противодействие на използването на етнически профили се организират на правителствено равнище. Официално се признава, че правомощията на полицията за проверка и обиск на граждани трябва да бъдат контролирани, за да се запази правото на личен живот на индивида и да се ограничи натрапчивото присъствие на държавата¹¹⁷. Правителството е прокарало редица законодателни актове за противодействие на етническите профили в работата на полицията. Освен тях в цялата страна се осъществяват множество отделни инициативи.

До 1984 г. Законът за скитничеството позволява да бъдат арестувани граждани единствено по подозрение, че възнамеряват да извършат престъпление, за което се полага арест. Законът за полицията и доказателствата за престъпления от 1984 г. обаче въвежда съществена промяна. Полицията вече няма право да спира гражданите с цел да намери основания за обиск. Според раздел 1 на този закон спиране и претърсване може да се извършва само ако е налице „основателно подозрение“, че лицето е извършило престъпление или че пренася откраднато имущество или забранени предмети. Идеята за „основателно подозрение“ е твърде неясна и позволява множество интерпретации, което не дава възможност на правоохранителните органи да я прилагат ефективно¹¹⁸. И все пак се налага подозрението да се основава на обективни причини, а не да се съсредоточава върху определени етнически групи:

Основателно подозрение не може да се поддържа единствено на базата на личностни фактори, без допълнителни разузнавателни данни или информация. Например възрастта, прическата, облеклото на едно лице или фактът, че е било осъждано за незаконно притежание на някакъв предмет, не могат да бъдат използвани нито поотделно, нито заедно като единствено основание за обиск на това лице. Основателното подозрение не може да се гради на обобщени образи или стереотипи за определени групи или категории хора, смятани за по-вероятни участници в престъпна дейност¹¹⁹.

Законът за полицията и доказателствата за престъпления въвежда и програма за събиране на данни, по силата на която полицаите са длъжни да записват данни от всички обиски, без това да включва проверките, които не са довели до обиски. Всеки полицейски служител трябва да представя на претърсваното лице протокол, съдържащ информация за причините за обиска, търсения предмет, изхода от обиска, името и ранга на извършилия обиска служител, както и лична информация за претърсвания гражданин, включително етническия му произход. Тази разпоредба е въведена, за да повиши отчетността и прозрачността в дейността на полицията и да постигне баланс между превантивните действия и правата на заподозрените лица чрез въвеждане на по-строг контрол върху полицейските правомощия. Полицейските

¹¹⁷ Home Office. Police and Criminal Evidence Act 1984 (s. 66) Code of Practice (A) on Stop and Search, London, Home Office, 2003.

¹¹⁸ Bowling, B., and C. Phillips, Racism, Ethnicity, Crime, and Criminal Justice, 2002.

¹¹⁹ Home Office. Police and Criminal Evidence Act 1984 (s. 66) Code of Practice A on Stop and Search, London, Home Office, 2003, paragraph 2.2.

началници са задължени да проверяват протоколите от обиските и да се намесват, ако възникне проблем.

Законът за полицията и доказателствата за престъпления въвежда и Правилник за дейността на полицията, предвиден за ползване от полицейските служители и за информация на обществеността, който обобщава разпоредбите на закона на по-достъпен език.

Изводите и седемдесетте препоръки на доклада на лорд Макфърсън (1999) (вж. *Доказателства за използването на етнически профили в работата на полицията*) стават повод за провеждане на поредица изследвания на британското Министерство на вътрешните работи, които водят до законодателни промени. В резултат на това през 2000 г. правителството публикува Закон за изменение и допълнение на Закона за междурасовите взаимоотношения. Той задължава държавните органи да осигуряват равни възможности за хората от всички раси и да работят активно за премахване на расизма в държавната администрация. Законът изисква всички държавни органи да въведат Програма за равенство на расите и забранява пряката и непряката дискриминация и при функционирането на полицията – забрана, която не фигурира в Закона за междурасовите взаимоотношения от 1976 г. В съответствие с това изменение, засягащо реда за проверка и обиск, през 2003 г. е изменен Раздел 1.1 на Правилник за дейността на полицията А към Закона за полицията и доказателствата за престъпления¹²⁰. Според Раздел 1.1 и 2.2 на изменените Правилник за дейността на полицията А правомощията за проверка и обиск се упражняват „с уважение към претърсваните лица и без незаконна дискриминация“ и трябва да произтичат от основателно и обективно подозрение¹²¹.

От април 2005 г. полицейските служители във Великобритания са задължени да записват не само всеки обиск, но и всяка проверка. Те попълват формуляр, озаглавен „Информация за претърсеното лице“, и предоставят копие на съответното лице след обиска или при поискване до една година след обиска. Информацията, която се вписва във формуляра, включва причините за обиска, личните данни на лицето, описанието на обискираното лице или автомобил, мястото, датата и часа на обиска, както и търсения предмет и основанията да бъде претърсено именно това лице. Смята се, че анализът на подобни данни би подпомогнал наблюдението, контрола и наказването на превишили правомощията си полицейски служители¹²².

Освен законодателните промени се използват и редица други подходи за противодействие на използването на расови профили в работата на полицията. През 1995 г. например Националната асоциация за подпомагане на бивши престъпници (National Association for the Care and Resettlement of Offenders

¹²⁰ Adjoian, A., G. Gordon, and C. Guilford, *Data Collection to Combat Racial Profiling in the United States, United Kingdom, and Canada*, Harvard Law Student Advocates for Human Rights, 2004.

¹²¹ Home Office. *Police and Criminal Evidence Act 1984 Code A: Code of Practice for the exercise by Police Officers of Statutory Powers of Stop and Search* (2004) at 2, достъпен на: <http://www.homeoffice.gov.uk/docs/pacodea.pdf>.

¹²² Farrell, A., J. McDevitt, and D. Ramirez, *A Resource Guide on Racial Profiling Data Collection Systems: Promising Practices and Lessons Learned*, Washington D.C., Department of Justice, 2000.

(NACRO)) провежда експеримент в Тотнъм с цел да повиши осведомеността на местната общност във връзка с правомощията на полицията за спиране и обиск. В продължение на една година полицейските служители раздават листовки на спрени от тях граждани с информация за правата им и правомощията на полицията, съгласно които те са спрени. В резултат на това се отбелязва спад на използването на расови профили с 52 %. Преди експеримента 44 % от всички спрени и претърсени лица били от афро-карибски произход, въпреки че съставлявали едва 22 % от цялото население на Тотнъм. Така прекомерното проверяване на етническите малцинства е премахнато. Цялостният резултат от експеримента е постигнат до голяма степен благодарение на по-внимателните действия на полицията¹²³.

В изследване на Министерството на вътрешните работи от 2000 г. се описват някои инициативи на правоохранителни служби за ограничаване на използването на расови профили. Полицейското управление на областта Ейвън и Съмърсет решава да повиши ефективността на ръководството при надзора и контрола върху обиските, провеждани от оперативните работници, като създаде структура за надзор на местно равнище – разкриват се две нови длъжности, като задачата на хората, които ги заемат, е да се занимават с анализа и строгото наблюдение на работата на полицаите. Те установяват кои служители попълват некоректно формулярите за проверка и обиск и им налагат санкции предимно под формата на квалификационни курсове. Друга програма, провеждана в полицейските служби на Ейвън и Съмърсет и на Бедфордшир, има за цел да повиши ефективността на оперативната работа, да увеличи максимално обиските срещу действителни престъпници и да сведе до минимум претърсването на мирни граждани. За тази цел полицаите залагат на разузнавателната информация като цяло и на конкретните задачи на патрулите, основаващи се на подобна информация. В стремежа си за обществена осведоменост и партньорство и в желанието си за открит подход и активно участие на обществеността в решаването на тревожещите я проблеми полицията на Бедфордшир прави протоколите от проведените от нея обиски публично достъпни. В Ейвън и Съмърсет са допуснали представител на обществеността да присъства и да подпомага полицейската работа, като това дава възможност да бъдат повдигани важни за обществото въпроси. Полицията в Хартфордшир сформира изследователска група с участието на представители на местната общественост, чиято задача е да проучи причините за прекомерния брой обиски при определени групи от населението. Полицията на Темс Вали участва в партньорство с обществеността, целящо да повиши познанията на полицаите за културните особености на жителите на областта. В Ейвън и Съмърсет е проведена и акция за разпространяване на листовки сред определени целеви групи¹²⁴.

Един от факторите, който може да гарантира социална справедливост и да повиши доверието на малцинствата към системата за наказателно правораздаване, е пропорционалното представяне на малцинствата в нея, като

¹²³ Grant, B. in NARCO. Policing Local Communities – The Tottenham Experiment, London, 1997; Delsol, R., Comparative Study of Effectiveness and Racial Disparity in Police Stop and Search Policies and Practices at a Local Level – the UK and USA, unpublished PhD thesis, 2005, p. 7.

¹²⁴ Bland, N., J. Miller, et al., Managing the Use and Impact of Searches: A Review of Force Interventions, London, Home Office, 2000.

делът на техните кадри съответства на дела на малцинството в обществото. През 1998 г. министърът на вътрешните работи на Великобритания обявява инициатива за назначаване на представители на различните малцинства в полицията и в другите правоприлагащи органи. Разработен е десетгодишен план за набиране на служители от малцинствата¹²⁵. Въпреки положителните резултати обаче не са били отстранени проблеми като враждебност на колегите от мнозинството, проблеми при повишенията и отчужденост¹²⁶.

САЩ

В свое изказване на конференцията „Укрепване на връзките между полицията и обществеността“, проведена във Вашингтон през 1999 г., президентът Клинтън осъди използването на расови профили като „морално неоправдана, дълбоко разрушителна практика [...] за разлика от истинската полицейска работа, която трябва да се основава на факти, а не на стереотипи. Тя е погрешна, вредна и трябва да бъде спряна“¹²⁷. Президентът нарежда на федералните агенции да започнат събирането на данни с цел да се анализира евентуално използване на расови профили¹²⁸.

По време на избирателната си кампания следващият президент Буш също осъжда расовите профили и обещава да сложи край на тази практика до края на мандата си. През юни 2003 г. администрацията на президента издава указания за премахване на расовите профили. До момента обаче инструкцията не е произвела почти никакъв ефект, като основната причина вероятно се състои в това, че тя не е нито закон, нито наредба, а има само препоръчителен характер. Очаква се федералните служби да я следват, но липсват реални механизми за нейното прилагане и система за контрол на спазването ѝ. Освен това тя засяга единствено федералните служби и подминава службите на местно и щатско равнище, които са най-честите носители на явлението. Има и редица изключения, при които расовите профили са допустими – например имиграционната политика или случаите, представляващи заплаха за националната сигурност.

Едно от по-рано въведените законови ограничения, засягащи непряко и расовото диференциране, е Глава VI на Закона за гражданските права от 1964 г., която забранява преднамерената дискриминация. Клаузата за равната защита на Четиринадесетата поправка на Конституцията забранява неравностойно третиране въз основа на расовата принадлежност. Расовата диференциация нарушава Четиринадесетата поправка, тъй като неин обект са цветнокожите граждани, които са подложени на различно отношение. Тази практика противоречи и на Четвъртата поправка, защитаваща индивидите от

¹²⁵ Home Office, Race Equality – the Home Secretary’s Employment Targets: Staff Targets for the Home Office, the Prison, the Police, the Fire and the Probation Services, A Home Office Publication under Section 95 of the Criminal Justice Act 1991, London, Home Office, 1999.

¹²⁶ Her Majesty’s Inspectorate of Probation. Towards Race Equality, thematic inspection, London, Home Office, 2000.

¹²⁷ Attorney General’s Conference on Strengthening Police-Community Relationships, Report on the Proceedings, Washington, D.C., U.S. Department of Justice, June 9-10, 1999, at 22-23.

¹²⁸ Buerger, M. E., A. Farrell, and J. McDevitt, Moving Police and Community Dialogues Forward Through Data Collection Task Forces, Police Quarterly 5.3 (2002).

неоснователен обиск и задържане¹²⁹. Раздел 1414 на сега действащия Закон за контрол и правоприлагане по отношение на тежките престъпления дава право на Министерството на правосъдието на САЩ да съди всяко полицейско управление, което „тенденциозно или закономерно“ нарушава правата на гражданите¹³⁰. Тази разпоредба е въведена, за да може федералното правителство да се намеси при нарушаване на конституционните и законовите норми в полицейските управления. Често намесите са резултат от жалби на граждани или правозащитни организации срещу неуместни полицейски действия. До 2001 г. пет щата подписват споразумения с Министерството на правосъдието на САЩ за външен надзор. След щателна проверка министерството излага резултатите и препоръките си за решаване на проблемите пред съответните полицейски управления и кметства. Вследствие на препоръките се организират курсове за обучение на оперативните служители, наблюдение на проверките на пешеходци, наблюдение на нарушенията на правилата, извършвани от полицаи, чрез системи за ранно предупреждение и пр.¹³¹

До 2001 г. тринадесет щата въвеждат закони, засягащи използването на расови профили, а три щата изискват насоки за политика във връзка с явлението. Тридесет и седем щата приемат специални правила за проверките и обиските. Въпреки това в повечето приети закони събирането на данни е задължително само ако трябва да се установи дали е налице използване на расови профили¹³².

Събирането на тези данни е вероятно най-важната инициатива за противодействие на използването на расови профили в САЩ. През 1999 г. полицията на Сан Диего започва системно да записва данни за расовия и етническия произход на спрените шофьори с цел да установи дали служителите ѝ проверяват малцинствата по-усърдно от бялото население. До края на същата година Северна Каролина става първият щат, в който всички проверки и обиски задължително се протоколират. По-късно броят на щатите, които въвеждат задължителни и достъпни за обществеността формуляри за проверки и обиски по пътищата, достига шестнадесет. До януари 2005 г. само четири щата (Вермонт, Северна Дакота, Мисисипи и Хавай) все още не са направили тази практика задължителна. Събирането на данни за расата, етническата принадлежност и пола на всички проверени и/или претърсени от полицаи лица се осъществява от голям брой правоприлагащи агенции. Те имат децентрализирано управление и се отчитат само пред местните власти¹³³.

Създадени са и смесени групи от представители на общността и полицейски служители, които да контролират събирането на данни за използването на расови профили. По-късно към функциите им се добавя и ролята на посредници

¹²⁹ Shuford, R. T., *Civil Rights in the Next Millennium: Any way you slice it: Why Racial Profiling is Wrong*, St. Louis University Public Law Review 18 (1999), p. 373.

¹³⁰ Harris, D., *Confronting Ethnic Profiling in the United States*, Justice Initiatives: A Publication of the Open Society Justice Initiative, 2005, p. 71.

¹³¹ *Ibid*, p. 71.

¹³² Buerger, M. E., and A. Farrell, *The Evidence of Racial Profiling: Interpreting Documented and Unofficial Sources*, Police Quarterly 5.3 (2002).

¹³³ Adjoian, A., G. Gordon, and C. Guilford, *Data Collection to Combat Racial Profiling in the United States, United Kingdom, and Canada*, Harvard Law Student Advocates for Human Rights, 2004.

при обсъждане на тези данни и за улесняване на диалога между общността и полицията за адекватността на полицейските операции¹³⁴. Събирането на конкретни данни за расовите профили е стъпка към възвръщане на доверието между полицията и обществото¹³⁵.

Бюрото за полицейска дейност за нуждите на обществото (Office of Community Oriented Policing Services) се заема със задачата да изготви списък от препоръки към ръководния състав на полицията във връзка с използването на расови профили и по този повод възлага на Изследователския форум на полицейските началници (Police Executive Research Forum (PERF)) да подготви подробен доклад по тези проблеми. Докладът е плод на обединените усилия на ръководни полицейски кадри, научни работници, организации за граждански права и др. и посочва шест основни аспекта, върху които трябва да се съсредоточат полицейските служби, за да противодействат на расовите предубеждения в своята дейност. Тези области са отчетност и контрол, политика на забрана на предразсъдъците в полицейската дейност, кадрова политика, образование и обучение, програми за подпомагане на малцинствата и събиране и анализ на данни. Тези шест аспекта са разгледани много подробно в доклада, който е замислен като наръчник с препоръки за ръководните полицейски кадри¹³⁶.

4. Отражението на терористичните атаки от 11 септември 2001 г.

След терористичните атаки срещу Световния търговски център и Пентагона на 11 септември 2001 г. дебатът за расовата диференциация придобива съвсем различни измерения. Въпреки сериозните критики към използването на расовите профили преди това събитие те започват да се възприемат като необходимо оръжие за борба с тероризма. Все по-често от съображения за сигурност се проверяват лица от арабски произход или лица, чийто външен вид предполага арабски произход, единствено въз основа на цвета на кожата, облеклото, името или религията им. Все по-широка популярност придобива мнението, че гражданските свободи трябва да бъдат жертвани в името на сигурността¹³⁷.

Великобритания

По принцип британското законодателство се стреми да контролира проверките и обиските, за да не се проверява избрана група от хора, а да се подхожда индивидуално. Според Раздел 2.25 на Закона за полицията и доказателствата да престъпления полицейските служители трябва съзнателно да избягват дискриминацията на членове на етнически малцинства. Въпреки това при определен вид заплахи етническият произход може да бъде взет

¹³⁴ Buerger, M. E., A. Farrell, and J. McDevitt, *Moving Police and Community Dialogues Forward Through Data Collection Task Forces*, Police Quarterly 5.3 (2002).

¹³⁵ Harris, D., *Confronting Ethnic Profiling in the United States*, Justice Initiatives: A Publication of the Open Society Justice Initiative, 2005.

¹³⁶ Fridell, L., R. Lunney, et al., *Racially Biased Policing: A Principled Response*, Washington, D.C., Police Executive Research Forum, 2001.

¹³⁷ Ramirez, D., J. Hoopes, and T. L. Quinlan, *Defining Racial Profiling in a Post-September 11 World*, *American Criminal Law Review* 40 (2003).

предвид – например поради това, че някои терористични групи се свързват с определена етническа принадлежност¹³⁸. Подобно съсредоточаване върху определени етнически групи за пръв път се разрешава в една поправка на закона от 1997 г., когато има „надеждна информация или разузнавателни данни, сочещи, че членовете на конкретна група или банда или техни съучастници редовно носят ножове, оръжия или забранени наркотични вещества в противоречие на закона”¹³⁹. Освен това Раздел 44 на британския Закон за тероризма от 2000 г. позволява на полицейските служители да използват правомощията си за проверка и обиск без наличието на основателно подозрение в посочени в закона райони, а такъв район всъщност е целият Лондон. След атаките от 11 септември броят на спрените лица от азиатски произход се е увеличил с 285 %, а вероятността хората от тази група да бъдат спрени от полицията е станала четирикратно по-голяма, отколкото за белите¹⁴⁰. Най-накрая Раздел 60 от Закона за наказателното правораздаване и обществения ред от 1994 г. дава право на висшите полицейски служители да упълномощават оперативните работници да спират и претърсват всяко лице или превозно средство в определено населено място в рамките на 24 часа при основателно подозрение за сериозно престъпление.

Между 2001/2002 и 2002/2003 г. броят на спиранията и обиските по Раздел 44 на Закона за тероризма и Раздел 60 от Закона за наказателното правораздаване и обществения ред значително се е увеличил. За една година броят на проверените лица се е покачил от 8550 до 21 577 общо за Великобритания, а четири пети от тези проверки са направени от лондонската полиция и полицията в Сити¹⁴¹. Използвайки тези правомощия, полицията проверява много повече чернокожи и азиатци – вероятността те да бъдат спрени по Раздел 44 е четири пъти по-голяма, отколкото при белите граждани. Въпреки високия процент проверки и обиски делът на арестуваните по Закона за тероризма през 2002/2003 г. е едва 1,18 % от спрените лица, докато арестуваните по Закона за полицията и доказателствата за престъпления са 13 % от спрените лица¹⁴². Ниският дял на арестите показва колко неефективни са проверките и обиските по тези закони. Освен това повечето арести не са били във връзка с тероризма¹⁴³.

Антитерористичното законодателство повлиява неблагоприятно инициативите против използването на расови профили. Прекомерната употреба на правомощията за спиране и обиск по Закона за тероризма би могла да доведе до „влошаване на отношенията между полицията и мюсюлманската общност и до упадък на същинската разузнавателна дейност”¹⁴⁴. Освен това

¹³⁸ Home Office. Police and Criminal Evidence Act 1984 Code A: Code of Practice for the exercise by Police Officers of Statutory Powers of Stop and Search (2004) at 2, достъпен на: <http://www.homeoffice.gov.uk/docs/paccodea.pdf>.

¹³⁹ Delsol, R., Comparative Study of Effectiveness and Racial Disparity in Police Stop and Search Policies and Practices at a Local Level – the UK and USA, unpublished PhD thesis, 2005, p. 5.

¹⁴⁰ Ibid, p. 7.

¹⁴¹ Home Office. Race and the Criminal Justice System: An Overview to the Complete Statistics 2002 – 2003, London, Home Office, 2004.

¹⁴² UK: Anti-terrorist stop and searches double official figures, Statewatch 13.6 (2003), pp. 16-17.

¹⁴³ Delsol, R., Comparative Study of Effectiveness and Racial Disparity in Police Stop and Search Policies and Practices at a Local Level – the UK and USA, unpublished PhD thesis, 2005, p. 27.

¹⁴⁴ UK: Anti-terrorist stop and searches double official figures, Statewatch 13.6 (2003), p. 16.

„безогледните обиски биха могли да подтикнат по-голям брой младежи да се приобщат към терористичната кауза“¹⁴⁵.

САЩ

След терористичните атаки в САЩ през 2001 г. общественото мнение по въпроса за расовите профили се променя драстично. До началото на 2000 г. около 80 % от американците имат известна информация за тази практика и смятат, че тя трябва да бъде прекратена, но месец след атаките статистиката сочи пълен обрат – почти същият брой хора, които са отхвърляли практиката, вече я приемат и дори подкрепят въвеждането на специални лични карти за американците от арабски произход¹⁴⁶. Според изследване от 2002 г. 66 % от белите и 71 % от афро-американците подкрепят използването на етнически профили спрямо лица с блискоизточен външен вид¹⁴⁷.

В дните след 11 септември Конгресът на САЩ гласува Закона за патриотизма. Раздел 412 в него позволява на главния прокурор по основателни причини да задържа чужденци, заподозрени, че представляват заплаха за националната сигурност, без срещу тях да е повдигнато обвинение¹⁴⁸.

В периода след 11 септември араби, мюсюлмани и лица, за които се е предполагало, че са такива, отправят оплаквания срещу твърде честите проверки по летища и пътища. Към различни организации като ФБР, Американския съюз за граждански свободи (ACLU), Съвета по американско-арабски отношения (Council on American-Arab Relations) и Американско-арабския комитет срещу дискриминацията (American Arab Anti-Discrimination Committee) са внесени повече от 1700 жалби за инциденти, свързани с тормоз, дискриминация и насилие срещу представители на тези групи¹⁴⁹.

Мнението, което някои малцинства имат за предубедеността на полицията, води до невъзможност службите на реда да се доберат до ценна информация, засягаща евентуални престъпни действия¹⁵⁰. По такъв начин расовите профили подкопават националната сигурност и възможностите на правоприлагащите органи да събират необходимите разузнавателни данни¹⁵¹. Международната хелзинкская федерация (МХФ) отправя следната критика: „След 11 септември хиляди мюсюлмани стават обект на проверки на личните данни, обиски на домовете им, разпити и арести единствено защото профилите им отговарят на няколко критерия, основният от които е ислямското им вероизповедание.“¹⁵²

¹⁴⁵ Ibid, p. 16.

¹⁴⁶ Coke, T. E., *Racial Profiling Post-9/11: Old Story, New Debate*, in: *Lost Liberties: Ashcroft and the Assault on Personal Freedom*, Ed. C. Brown, New York, The New Press, 2003, p. 91.

¹⁴⁷ Siggins, P., *Racial Profiling in an Age of Terrorism*, Markkula Center for Applied Ethics, 2002, достъпна на: <http://www.scu.edu/ethics/publications/ethicalperspectives/profiling.html>.

¹⁴⁸ Ibid.

¹⁴⁹ Ramirez, D., J. Hoopes, and T. L. Quinlan, *Defining Racial Profiling in a Post-September 11 World*, *American Criminal Law Review* 40 (2003).

¹⁵⁰ Parry, W., *FBI looking for help from NJ mosques, Arab Groups*, Associated Press, September 23, 2001.

¹⁵¹ Buerger, M. E., A. Farrell, and J. McDevitt, *Moving Police and Community Dialogues Forward Through Data Collection Task Forces*, *Police Quarterly* 5.3 (2002).

¹⁵² IHF, OSCE, *Human Dimension Implementation Meeting, Warsaw 9-19 September, 2002: Statements by the International Helsinki Federation for Human Right*, p. 12.

В отговор на събитията от 11 септември Съветът по правосъдие и вътрешни работи на ЕС започва да разработва стратегии за борба с тероризма и нелегалната имиграция. Първоначално приетата препоръка към всички страни членки е да си сътрудничат в събирането на информация, необходима за съставяне на „профили на терористи“, в които ще фигурират данни за националност, място на раждане и отличителни физически белези¹⁵³. На 28-29 ноември 2002 г. Съветът одобрява тази препоръка¹⁵⁴. Препоръчва се националните правителства да прилагат тези профили чрез имиграционните си власти и полицията за идентифициране на „възможни“ терористи¹⁵⁵.

Така събитията след терористичните атаки от 11 септември имат отрицателен ефект върху всички предишни инициативи за противодействие на използването на расови профили. Със своя диференциран подход полицията нахлува в живота на отделните мюсюлмани и отблъсква цели общности. Тази практика е контрапродуктивна по отношение на разузнавателната дейност на полицията, тъй като предизвиква страх и по този начин пречи на получаването на безценна за разследванията информация, чийто единствен източник е населението от близоизточен произход. Използването на етнически профили води до половинчати резултати като проверки на граждани само защото са или изглежда че са от арабски произход. Така броят на предполагаемите престъпници, които трябва да бъдат разследвани, нараства неимоверно. Обратно, проверките и обиските въз основа на подозрително поведение стесняват кръга на заподозрените и така позволяват по-добро разпределяне на ресурсите на полицията и по-целенасочена антитерористична дейност. В крайна сметка, ако „използването на расови профили не може да спре обикновените престъпници, то няма да спре и терористите“¹⁵⁶.

VI. ПРОБЛЕМИ И ИЗСЛЕДВАТЕЛСКИ ПОДХОДИ КЪМ ИЗПОЛЗВАНЕТО НА РАСОВИ/ЕТНИЧЕСКИ ПРОФИЛИ

Анализът на използването на расови профили е сложен процес, за който са необходими подробни данни от анкетни проучвания и криминална статистика за множество престъпления, както и внимателно осмисляне на въпроса до каква степен дискриминацията срещу етническите малцинства е подходящо обяснение на тяхното масово присъствие в процеса на криминализация. Част от трудностите, съпътстващи този анализ, са изброени по-долу.

Първата стъпка във всеки анализ на расовите профили е да се избере дефиницията, която ще бъде използвана. Ако при формулировката се използват

¹⁵³ Council of the European Union, Council Declaration on the Development of Terrorist Profiles, 11858/1/02 REV 1, October 14, 2002, p. 2.

¹⁵⁴ Justice and Home Affairs Council of 28th and 29th November 2002, Doc. 14817/02 (press 875), cited in E.U. Network of Independent Experts.

¹⁵⁵ Council of the European Union, Council Declaration on the Development of Terrorist Profiles, 11858/1/02 REV 1 October 14, 2002, p. 4; Delsol, R., Comparative Study of Effectiveness and Racial Disparity in Police Stop and Search Policies and Practices at a Local Level – the UK and USA, unpublished PhD thesis, 2005, pp. 2-3.

¹⁵⁶ Harris, D., Let's Look at What Counts: Racial profiling doesn't top common criminals. It won't stop terrorists, either, Legal Times, September 22, 2003, p. 60.

перспективите на повече участници в процеса, легитимността на инициативата в очите на обществеността нараства. Тъй като липсва общопризната дефиниция за неправомерно използване на расови профили, няма и единомислие по въпроса за данните, които трябва да се събират, нито по какъв начин те да бъдат събирани или какви резултати биха доказали категорично наличието на етнически профили в работата на правоприлагащите органи. Още в началото на събирането на данни трябва да се формулират целите, структурата, методите на анализ и критериите. Така процесът ще задоволи интересите както на правоохранителната система, така и на общността, като обхване противоположните им гледни точки и събере най-подходящите спрямо подбраните критерии данни¹⁵⁷.

Възможно е да възникне проблем с избора на населението, което ще се изучава. Една от най-големите трудности е да се определи критерият, по който ще се оценява дали полицията проверява членовете на определена етническа група много по-често, отколкото останалото население. Етническото разпределение на проверените и обискирани лица в този случай трябва да бъде сравнено с модел на пропорционално разпределение на проверките и обиските. Този модел може да използва постоянно живеещото в района население, хората, които присъстват в района ежедневно, хората, шофиращи в съответния район, и пр. Така цифрите могат да бъдат твърде различни, както доказва изследването на британското Министерство на вътрешните работи, при което са били сравнени броят на населението, установен при преброяване, и общото население в района¹⁵⁸. За да се намери правилният модел, трябва да се вземат предвид всички променливи, влияещи върху етническото разпределение на проверяваното от полицията население. Той трябва да бъде избран така, че да отразява същия период и същия район, за които ще се събират данни¹⁵⁹. Този избор със сигурност дава отражение върху изводите от изследването¹⁶⁰.

Ако с оглед на избягване на дискриминацията се смесят данни за различни етнически групи от населението, може да бъде загубена твърде ценна информация. Това може да стане, ако всички малцинства бъдат означени като „различно от бялото население“ или ако се причислят членове на обособена етническа група към категорията „бял“.

Ако се агрегират различните видове престъпления, някои ценни данни също могат да останат нерегистрирани. Определено има значение дали се анализира леко или углавно престъпление. Друг важен аспект е и географското разпределение на използването на расови профили. Възможно е данните на национално равнище да не отчетат регионалните разлики.

¹⁵⁷ Adjoian, A., G. Gordon, and C. Guilford, *Data Collection to Combat Racial Profiling in the United States, United Kingdom, and Canada*, Harvard Law Student Advocates for Human Rights, 2004.

¹⁵⁸ Miller, J., *Profiling Populations Available for Stops and Searches*, Police Research Series Paper 131, London, Home Office, 2000.

¹⁵⁹ Adjoian, A., G. Gordon, and C. Guilford, *Data Collection to Combat Racial Profiling in the United States, United Kingdom, and Canada*, Harvard Law Student Advocates for Human Rights, 2004.

¹⁶⁰ Ibid.

Друга грешка, която съпътства изследванията на дискриминацията, е да се съсредоточи вниманието върху един етап от наказателния процес за сметка на всички останали. Това може да доведе до погрешни заключения, тъй като например малкият брой обвиняеми от дадена етническа група на някоя от фазите на производството може да се дължи на опит да се компенсира прекалено големият им брой на някой от по-ранните етапи. Всички етапи на наказателното производство трябва да се разглеждат едновременно поради взаимозависимия им характер¹⁶¹. Не бива да се пренебрегват и въпроси, отнасящи се до начина, по който високата криминализация на етническите малцинства се отразява на социалния им живот (например заетостта, здравето, семейството, и др.), тъй като така се попълват важни сегменти от познанието, необходимо за разбиране на цикличността на наказателния процес.

Измерването на престъпленията, извършени от дадена етническа група, представлява допълнителна трудност, тъй като това не може да бъде направено само чрез данни за арестите или броя на лишени от свобода. Причината е в множеството моменти от наказателния процес, в които един заподозрян може да бъде оневинен поради решения било на жертвите, било на свидетели, магистрати, журита и съдии. Така официалните данни по-скоро отразяват решенията на органите на наказателното правораздаване, отколкото реалната криминална обстановка¹⁶². Използваните мерки също са от значение за крайните резултати. Ако според данни на жертвите на престъпления срещу личността във Великобритания гражданите от афро-карибски произход са по-чести извършители, анкетните проучвания на личния опит сочат по-равномерно разпределение на извършители от бялата раса и малцинствата¹⁶³.

В последна сметка грешките и предубежденията, съпътстващи изследването на престъпленията, затрудняват категоричните изводи на базата на статистически данни и анализа на въпроса дали даден правоприлагащ орган използва етнически профили. Поради трудностите при извеждане на категорични заключения анализът би трябвало по-скоро да сигнализира за това, че расовата дискриминация влошава отношенията между полицията и малцинствата и да посочва конкретните оперативни проблеми, за които трябва да се намери решение.

¹⁶¹ Free, M. D. Jr., *Racial Bias and the American Criminal Justice System: Race and Pre-sentencing Revisited*, *Critical Criminology* 10 (2001), pp. 195-223.

¹⁶² Bottomley, A.K., and K. Pease, *Crime and Punishment: Interpreting the Data*, Milton Keynes, Open University Press, 1986.

¹⁶³ Bowling, B., and C. Phillips, *Racism, Ethnicity, Crime, and Criminal Justice*, 2002.

ПРИЛОЖЕНИЕ 2. МЕТОДОЛОГИЯ НА ИЗСЛЕДВАНЕТО

За да бъде изследването обективно екипът на Центъра за изследване на демокрацията използва набор от няколко аналитични инструмента – както нови, така и вече утвърдени. Изследването на етническите профили в работата на полицията започна през юни 2005 г. То се състои от следните компоненти:

- Фокус групи.
- Интервюта с полицейски служители.
- Анализ на действащото законодателство, регулиращо полицейските проверки.
- Обзор на литературата по темата за етническите профили.
- Национално представително изследване на домакинствата.
- Анализ на полицейска статистика за престъпленията, извършени от роми.

Фокус групи

На първия етап бяха проведени **3 фокус групи** в София, Пловдив и Сливен. Те послужиха за ориентир при изготвянето на въпросниците, използвани при анкетното проучване и интервютата с полицейски служители. Ролята на фокус групите бе да гарантират, че:

- въпросниците обхващат всички възможни проблеми и не е пропусната нито една дискриминационна практика;
- взети са предвид спецификите на всички видове населени места – села, малки и големи градове;
- някои от въпросите са изпробвани.

Във всяка фокус група участваха 10 – 12 души на възраст между 15 и 40 г., които се самоопределят като роми, като мъжете представляваха около 70 % от всички участници. Набирането на участници бе извършено от местни ромски неправителствени организации и всяко от лицата получи символична сума за участието си в дискусиите. Целта на проучването не бе формулирана експлицитно пред участниците; дискусиите по-скоро представляваха свободни разговори за опита и преживяванията им, свързани с полицията и с престъпността.

Интервюта с полицейски служители

През втория етап бяха проведени 55 интервюта с полицейски служители със съдействието на Министерството на вътрешните работи и Национална служба „Полиция“.

В съответствие с целите на проекта бяха интервюирани следните категории полицейски служители:

- 23 патрулиращи полицаи, включително трима полицаи от ромски произход;
- 9 началници на звена за ППД;
- 7 началници на РПУ;
- 6 служители от криминална полиция;
- 10 райони инспектори (тъй като добре познават кварталите и гражданите отнасят оплакванията си до тях).

Посетените РПУ бяха в следните типове населени места:

- столицата и най-големите градове (София, Пловдив и Варна);
- областни центрове (Сливен, Кюстендил);
- малки градове с многобройно ромско население (Ботевград, Казанлък, Левски).

Повечето РПУ отговарят не само за конкретния град, но и за околните села.

Конкретните РПУ и рангът на служителите, които да бъдат интервюирани, бяха определени от екипа. Когато трябваше да се интервюират началници на РПУ, криминални инспектори, началници на звена за ППД и полицаи от ромски произход, изборът практически бе направен в самото РПУ, тъй като навсякъде има по един служител от съответната група. Патрулиращите полицаи почти във всички случаи трябваше да бъдат избрани измежду служителите, които не дават наряд в момента на интервюто.

Интервютата бяха индивидуални и се проведоха в РПУ, кафенета или в патрулните коли, като всяко от тях продължи от 1 до 2 часа.

Извадкови изследвания

Националното представително изследване се състоеше от стандартни персонализирани интервюта, проведени от агенция „Витоша Рисърч“ в края на ноември 2005 г. Периодът за провеждането бе специално избран с оглед на това, че много сезонни работници са от ромски произход или прекарват летния период по селата, докато през зимата се местят в градските гета.

Размерът на основната извадка бе $N = 1202$ души, формирана от генералната съвкупност на населението на страната на 15 и повече години. Имаше и подсилена ромска извадка от $N = 534$ роми. Целевата група бе български граждани над 15 години.

Модел на извадката

На първата стъпка извадката се формира въз основа на списъка на избирателните секции в страната от последните президентски избори. Избирателните секции (гнездата) се определят по метода на случайния подбор. Гнездата – 134 на брой, се избират с вероятност пропорционално на техния размер, като във всяко от тях се избира по един стартов адрес, от който да започне селектирането на респонденти за следващото ниво.

На втората стъпка интервюиращият, стартирайки от този адрес, започва избор на респонденти по метода на систематичния случаен обход.

Подсилената извадка също бе формирана на два етапа. Най-напред със случаен подбор се определят 100 населени места във всички 28 административни области. Основният критерий за подбор на населените места е разпределението на ромското население в страната. За целта изследователският екип използва социологически и статистически данни от преброявания на населението и информация от полицията. След това екипът направи разпределение на броя интервюта за всеки от трите типа населени места, където има ромско население: голям град, малък град и село. Всички интервюта от подсилената извадка бяха проведени в ромски квартали. Както се вижда, този подход не взема предвид естествената миграция на ромите.

Подбор на респонденти

Респондентите отговарят на следните изисквания:

- възраст над 15 години;
- българско гражданство;
- живеещ на съответния адрес (независимо дали е регистриран на друг постоянен адрес);
- единствен интервюиран е от съответното домакинство;
- интервюиран е индивидуално, без намесата или влиянието на друг член на домакинството;
- респондентът е този член от домакинството, който последен е имал рожден ден.

Този подход води до статистически верен анализ и заключения за всеки от типовете населено място.

Данни на правоприлагащите органи

Като последна стъпка екипът поиска статистически данни от полицията и съда, които след това подложи на анализ. Полицията не поддържа регулярна статистика за проверките на граждани. Въпреки че такива данни се събират, те не включват информация за етническата принадлежност на проверените лица.

Допълнителна информация за престъпността бе получена чрез виктимизационни интервюта и вътрешни полицейски доклади и анализи, както и от допълнителни полуструктурирани интервюта или неформални разговори с криминални инспектори и представители на ромски неправителствени организации, анализ на данните от фокус групите и на публикации в медиите.

Правен анализ

Анализирани са всички нормативни актове, които имат връзка с дейността на полицията, и вътрешнополицейските инструкции, за да се установят разпоредбите, засягащи полицейските проверки. Анализът се фокусира главно върху Инструкцията за патрулно-постовата дейност на МВР. Разгледано е и законодателството в областта на защитата от дискриминация и гражданските права.

ПРИЛОЖЕНИЕ 3. ЛОГИСТИЧНИ РЕГРЕСИОННИ МОДЕЛИ

За да се измери относителната „тежест“ на етническата идентификация в сравнение с други фактори, които увеличават вероятността един гражданин да бъде проверен от полицията, изследователският екип използва логистична регресия – ***Logistic Regression (LOGIT Models) Analysis***.

Логистичната регресия позволява да се предвиждат резултати като принадлежността към определена група въз основа на набор от променливи (критерии), които могат да бъдат прекъснати, непрекъснати, биномни или смесени. Методът притежава основните предимства на множествените регресионни модели, които установяват как всяка независима променлива (например етническа идентификация, възраст, местоживееие и т.н.), за която се смята, че е свързана със зависимата променлива (например риск от спиране от полицията на улицата), е статистически значима, щом се вземат под внимание възможните интеракции с други променливи. Логистичната регресия е по-гъвкава в сравнение с други техники като например дискриминантния анализ и мултиномните разпределения, тъй като тук не се правят предположения за разпределението на факторните променливи, т.е. отпада условието независимите величини (факторите) да имат асимптотично нормално разпределение, да са линейни и да имат еднакви дисперсии. Логистичната регресия също така не може да генерира отрицателни очаквани стойности.

Общото линейно уравнение на модела представлява натуралния логаритъм на вероятността една единица да бъде разпределена в една група, разделена на вероятността да бъде в другата група. Процедурата за изчисляване на коефициентите е намирането на максималната правдоподобност и главната цел е да се намери най-добрата линейна комбинация от фактори, при която постигането на оптималните наблюдавани стойности е най-правдоподобно.

Логистичната регресия може да се използва за намиране на оптимален модел и сравняване на модели. Най-опростеният (най-лошият) модел включва само константата и нито един от факторите (нарича се още „наситен модел“), докато най-добрият модел обяснява взаимодействието между факторите, взети като цяло (всички фактори въздействат заедно), и в някои случаи взаимодействието между тях. Друго приложение на модела е при определянето коя променлива или набор от променливи най-добре обяснява връзката. Въпреки това не всички фактори могат да участват в модела. Изследователите понякога използват метода на максималната правдоподобност, за да установят най-ефективния модел – този, който обяснява най-голямата част от връзката с минимално количество фактори¹⁶⁴.

¹⁶⁴ Tabachnik, F., and L. Fidell, *Using Multivariate Statistics – Third Edition*, California State University, Harper Collins College Publishers, Northridge, 1996.

Параметрите на логистичните регресионни модели имат следните характеристики:

- *Регресионни коефициенти:* показват нивото на взаимодействие между определен фактор и зависимата променлива. Тези стойности могат да се интерпретират като приблизителна оценка на влиянието на всеки фактор при обясняване на вариацията на зависимата променлива, т.е. кой фактор има по-голям ефект в сравнение с останалите.
- *Маргинални коефициенти (вероятностни характеристики - $\text{Exp}(B)$)* на индивидуалните ефекти на факторите измерват как се изменя вероятността за промяна в зависимата променлива при единица промяна в съответната факторна величина. Ако маргиналният коефициент (odds ratio) расте, относителната вероятност за събъждане на събитието също нараства. Въпреки всичко промяната в маргиналните коефициенти не бива да се интерпретира като промяна в относителния риск (например маргинален коефициент, равен на две, не означава, че относителният риск на това събитие се е удвоил). Например, ако две групи имат относителна вероятност съответно 75 % и 60 % за определен резултат, те имат маргинален коефициент, равен на две (т.е. съответните вероятностни съотношения са 3:1 и 6:4 и маргиналният коефициент е $(3/1)/(6/4) = 2$). По същия начин групи с вероятност за събъждане на събитието от 33 % и 20 % също имат маргинален коефициент, равен на две (т.е. $(1/2)/(1/4) = 2$ при вероятностни съотношения 1:2 и 1:4).
- *Коефициенти за установяване на статистическата значимост на модела:* максимална правдоподобна характеристика (-2 Log likelihood); псевдокоефициент на детерминация на Кокс и Снел (Cox & Snell R^2); псевдокоефициент на детерминация на Найджелкърке (Nagelkerke R^2) имат хи-квадрат разпределение, но нямат стохастична характеристика и не могат да служат за статистическа оценка на параметрите, т.е. не може да се установи равнището на значимост.

Зависими променливи (в зависимост от модела)

- *Проверени от полицията лица* – дали през предходната година респондентите са спрени за проверка, докато вървят по улицата или докато шофират.
- *Проверени от полицията лица (без превозно средство)* – дали през предходната година респондентите са спрени за проверка единствено докато вървят пеш по улицата.
- *Проверени от полицията лица в квартала, в който живеят* – дали през предходната година респондентите са спрени за проверка, докато вървят по улицата или докато шофират в квартала, в който живеят.
- *Проверени от полицията лица извън квартала, в който живеят* – дали през предходната година респондентите са спрени за проверка, докато вървят по улицата или докато шофират извън квартала, в който живеят.
- *Спрени за проверка по време на шофиране лица* – дали през предходната година респондентите са спрени за проверка единствено докато шофират.

- *Учтивост* – отнесли ли са се полицейските служители учтиво с респондента по време на проверката?

Независими променливи

Пол: мъж, жена.

Възрастова група: 15-24, 25-50, 50+.

Образование: Основно и по-ниско, средно, над средно.

Заетост: работещ, безработен.

Местоживееене: София, голям град, друг град, село.

Излиза вечер: не излиза, излиза.

Тип квартал: ромски квартал, не-ромски квартал.

Продължителност на живеене в квартала: по-малко от една година, 2-5 години, 5-10 години, 10 години и повече.

Семейно положение: семеен/-а, друго.

Етнически групи: българи, роми, други.

Таблица 1. Логистичен модел – спрени за проверка от полицията лица (основна извадка)

	B		Exp(B)
Пол	-1,354	**	0,258
Възрастова група	-0,554	**	0,575
Образование	0,251		1,286
<i>Етнически групи</i>	-0,042		0,959
<i>Заетост</i>	-0,388	*	0,678
Местоживееене	0,143		1,153
Излиза вечер	1,255	**	3,508
Тип квартал	0,257		1,293
Constant	-0,666		0,514
-2 Log likelihood	956,98		
Cox & Snell R Square	0,13		
Nagelkerke R Square	0,21		

Забележки:

1. Променливите са подредени по реда, по който са включени в модела.
2. B-регресионни коефициенти.
3. Exp (B) е закръглен до трети знак.
4. Exp (B) по-голямо от 1 означава, че вероятността за събъждане на събитието е по-голяма, отколкото при категорията, взета за база. Exp (B) по-малко от 1 означава, че вероятността за събъждане на събитието е по-малка, отколкото при категорията, взета за база.
5. ** Статистически значима при равнище 1 %, * статистическа значимост на равнище 5 %.
6. *Източник:* Витоша Рисърч, 2005.

N = 1202

**Таблица 2. Логистичен модел за спрениите за проверка
лица – етническа съпоставка (основна извадка)**

	B		Exp(B)
Пол	-1,354	**	0,258
Възрастова група	-0,557	**	0,573
Образование	0,256		1,292
Етническа група			
<i>Роми</i>	0,069		1,072
<i>Българи</i>	-0,143		0,867
Местоживеене	-0,387	*	0,679
Излиза вечер	0,147		1,158
Тип квартал	1,256	**	3,512
Constant	-0,277		0,758
-2 Log likelihood	957,13		
Cox & Snell R Square	0,13		
Nagelkerke R Square	0,21		

N = 1202

Забележки:

1. Променливите са подредени по реда, по който са включени в модела.
2. В-регресионни коефициенти.
3. Exp (B) е закръглен до трети знак.
4. Exp (B) по-голямо от 1 означава, че вероятността за събъждане на събитието е по-голяма, отколкото при категорията, взета за база.
Exp (B) по-малко от 1 означава, че вероятността за събъждане на събитието е по-малка, отколкото при категорията, взета за база.
5. ** Статистически значима при равнище 1 %, * статистическа значимост на равнище 5 %.
6. *Източник:* Витоша Рисьрч, 2005.

**Таблица 3. Логистичен модел за спрениите за проверка
лица (подсилена ромска извадка)**

	B		Exp(B)
Пол	-1,250	**	0,286
Възрастова група	-0,166		0,847
Образование	-0,098		0,906
Местоживеене	-0,356	**	0,700
Излиза вечер	0,587		1,798
Тип квартал	0,885	**	2,423
Продължителност на живеене в квартала	0,007		1,007
Семейно положение	0,020		1,020
Constant	-0,032		0,969
-2 Log likelihood	474,94		
Cox & Snell R Square	0,10		
Nagelkerke R Square	0,17		

N = 476

Забележки:

1. Променливите са подредени по реда, по който са включени в модела.
2. В-регресионни коефициенти.
3. Exp (B) е закръглен до трети знак.
4. Exp (B) по-голямо от 1 означава, че вероятността за събъждане на събитието е по-голяма, отколкото при категорията, взета за база.
Exp (B) по-малко от 1 означава, че вероятността за събъждане на събитието е по-малка, отколкото при категорията, взета за база.
5. ** Статистически значима при равнище 1 %, * статистическа значимост на равнище 5 %.
6. *Източник:* Витоша Рисьрч, 2005.

Таблица 4. Логистичен модел за лицата, спрени за проверка в квартала, в който живеят (основна извадка)

	B	Exp(B)
Пол	0,277	1,320
Възрастова група	-0,476	0,621
Образование	-0,823 *	0,439
Етнически групи	-0,638	0,528
Заетост	0,503	1,653
Местоживеене	-0,263	0,768
Constant	2,217	9,181
-2 Log likelihood	134,52	
Cox & Snell R Square	0,09	
Nagelkerke R Square	0,14	

N = 1202

Забележки:

1. Променливите са подредени по реда, по който са включени в модела.
2. В-регресионни коефициенти.
3. Exp (B) е закръглен до трети знак.
4. Exp (B) по-голямо от 1 означава, че вероятността за събъждане на събитието е по-голяма, отколкото при категорията, взета за база. Exp (B) по-малко от 1 означава, че вероятността за събъждане на събитието е по-малка, отколкото при категорията, взета за база.
5. ** Статистически значима при равнище 1 %, * статистическа значимост на равнище 5 %.
6. Източник: Витоша Рисьрч, 2005.

Таблица 5. Логистичен модел за лицата, спрени за проверка в квартала, в който живеят (ромска извадка)

	B	Exp(B)
Пол	-0,120	0,886
Възрастова група	0,632	1,881
Образование	-1,684 **	0,186
Местоживеене	-1,270 **	0,281
Излиза вечер	0,013	1,013
Тип квартал	-0,243	0,784
Продължителност на живеене в квартала	0,462	1,588
Семейно положение	-0,436	0,647
Constant	3,857	47,323
-2 Log likelihood	84,60	
Cox & Snell R Square	0,22	
Nagelkerke R Square	0,31	

N = 476

Забележки:

1. Променливите са подредени по реда, по който са включени в модела.
2. В-регресионни коефициенти.
3. Exp (B) е закръглен до трети знак.
4. Exp (B) по-голямо от 1 означава, че вероятността за събъждане на събитието е по-голяма, отколкото при категорията, взета за база. Exp (B) по-малко от 1 означава, че вероятността за събъждане на събитието е по-малка, отколкото при категорията, взета за база.
5. ** Статистически значима при равнище 1 %, * статистическа значимост на равнище 5 %.
6. Източник: Витоша Рисьрч, 2005.

Таблица 6. Логистичен модел за лицата, спрени за проверка, с изключение на спрениите превозни средства (основна извадка)

	B		Exp(B)
Пол	-0,763		0,466
Възрастова група	-1,163	**	0,312
Етнически групи	-1,625	*	0,197
Образование	-0,212		0,809
Местоживеене	0,248		1,282
Излиза вечер	1,337		3,806
Тип квартал	-3,047	*	0,048
Продължителност на живеене в квартала	-0,040		0,961
Семейно положение	-0,398		0,672
Constant	6,982	*	1076,824
-2 Log likelihood	224,81		
Cox & Snell R Square	0,04		
Nagelkerke R Square	0,19		

N = 1202

Забележки:

1. Променливите са подредени по реда, по който са включени в модела.
2. В-регресионни коефициенти.
3. Exp (B) е закръглен до трети знак.
4. Exp (B) по-голямо от 1 означава, че вероятността за събъждане на събитието е по-голяма, отколкото при категорията, взета за база.
Exp (B) по-малко от 1 означава, че вероятността за събъждане на събитието е по-малка, отколкото при категорията, взета за база.
5. ** Статистически значима при равнище 1 %, * статистическа значимост на равнище 5 %.
6. *Източник:* Витоша Рисьрч, 2005.

Таблица 7. Логистичен модел за лицата, спрени за проверка, с изключение на спрениите превозни средства (ромска извадка)

	B		Exp(B)
Пол	-1,072	**	0,342
Възрастова група	-0,095		0,909
Образование	-0,409		0,665
Местоживеене	-0,362	*	0,696
Излизания вечер	0,651		1,917
Тип квартал	0,752	**	2,121
Продължителност на живеене в квартала	-0,043		0,958
Семейно положение	-0,130		0,878
Constant	0,118		1,125
-2 Log likelihood	405,05		
Cox & Snell R Square	0,07		
Nagelkerke R Square	0,13		

N = 476

Забележки:

1. Променливите са подредени по реда, по който са включени в модела.
2. В-регресионни коефициенти.
3. Exp (B) е закръглен до трети знак.
4. Exp (B) по-голямо от 1 означава, че вероятността за събъждане на събитието е по-голяма, отколкото при категорията, взета за база.
Exp (B) по-малко от 1 означава, че вероятността за събъждане на събитието е по-малка, отколкото при категорията, взета за база.
5. ** Статистически значима при равнище 1 %, * статистическа значимост на равнище 5 %.
6. *Източник:* Витоша Рисьрч, 2005.

Таблица 8. Логистичен модел за учтивото отношение на полицията по време на проверки

	B	Exp(B)
Пол	1,10	2,99
Възрастова група	-0,02	0,98
Етническа група	18,12	74297453,56
Образование	1,06	2,90
Местоживеене	0,81 *	2,26
Излиза вечер	0,25	1,28
Тип квартал	38,60	58166035293715100,00
Продължителност на живеене в квартала	0,70 *	2,01
Семейно положение	-0,02	0,98
Константа	-100,96	0,00

N = 1202

Забележки:

1. Променливите са подредени по реда, по който са включени в модела.
2. B-регресионни коефициенти.
3. Exp (B) е закръглен до трети знак.
4. Exp (B) по-голямо от 1 означава, че вероятността за събъждане на събитието е по-голяма, отколкото при категорията, взета за база.
Exp (B) по-малко от 1 означава, че вероятността за събъждане на събитието е по-малка, отколкото при категорията, взета за база.
5. ** Статистически значима при равнище 1 %, * статистическа значимост на равнище 5 %.
6. *Източник:* Витоша Рисърч, 2005.

